

INKOON KUNTA

RAKENNETUN KULTTUURIYMPÄRISTÖN SELVITYS

15.06.2013

STADIONARK
Arkkitehtitoimisto Kristina Karlsson
Kati Salonen ja Mona Schalin Arkkitehdit Oy

SISÄLTÖ

1. JOHDANTO	4
2. SELVITYSTYÖN MENETELMÄT JA VAIHEET	5
2.1 Selvityksen tarkoitus.....	5
2.2 Selvitysalueen rajaus	5
2.3 Tehtävän jakautuminen.....	6
2.4 Inventointityö, rajaus ja metodit.....	6
2.5 Selvityksen raporttiosuus	8
2.6 Aineiston tallennus ja luovutus	8
2.7 Aineiston käyttö ja yksityisyyden suoja.....	8
2.8 Käytetyt keskeiset lähteet	8
3. AIKAISEMMAT INVENTOINNIT, SELVITYKSET JA SUOJELUKOhteET	10
3.1 Valtakunnallisten inventointien mukaiset kulttuuriympäristöt ja maisema-alueet (RKY).....	10
3.2 Maakunnallisesti merkittävät kulttuurimaisemat ja rakennetun ympäristön kohteet.....	11
3.2.1 Uudenmaan liiton selvitykset	11
3.3 Paikalliset inventoinnit	13
3.4 Asema- ja yleiskaavoissa suojellut kohteet ja alueet	14
3.5 Lailla suojellut kohteet	14
3.6 Muinaisjäännökset	14
4. ASUTUSHISTORIAN VARHAISIA VAIHEITA JA VAIKUTUS KULTTUURIYMPÄRISTÖSSÄ	15
4.1 Saaristoasutuksen vaiheita	16
5. MAASEUDUN RAKENNUKSET, TYPOLOGIAA JA OMINAISPIIRTEITÄ	17
5.1 MAASEUTUVäESTON RAKENTAMINEN	17
5.1.1 Rakentamisen lähtökohtia.....	17
5.1.2 Asuinrakennusten kehitys	17
5.1.3 Talousrakennukset.....	19
5.1.4 Pihat.....	23
5.2 Torpat ja mäkituvat	24
5.3 saariston rakentaminen.....	25
5.4 TAAJAMAYMPÄRISTÖT	26
5.5 VAPAA-AJAN YMPÄRISTÖT	27
5.6 VIRKATALOT.....	29
5.7 KOULUT JA OPPILAITOKSET	30
5.8 YHDISTYSRAKENNUKSET.....	31
5.9 LIIKERAKENNUKSET	34
5.10 TEOLLISUSYMPÄRISTÖT.....	34
5.11 LIIKENTEEN YMPÄRISTÖT	39
5.12 SODANKÄYNNIN RAKENTEET JA MUISTOMERKIT	42
6. INKOOON KYLIEN RAKENNETTU KULTTUURIYMPÄRISTÖ JA KULTTURIMAISEMA-ALUEET	43
6.1 KULTTURIMAISEMA-ALUEET ja niiden RAJAUS.....	43
6.2 KULTTUURIYMPÄRISTÖT MANNERALUEELLA.....	44
1 Degerbyn- Pikkalanjoen -Palojoen kulttuurimaisemat Inkoossa.....	44
2 Snappertunan - Fagervikin kulttuurimaisema Inkoossa	46
3 Inkoon kirkonkylän, joen ja lahden kulttuurimaisema	48
5 Österkullabäckenin viljelymaisema	56
6 Mariebergin kartano ympäristöineen	58
7 Västankvarnin maatalousoppilaitos ympäristöineen	59
Västankvarnin maatalousoppilaitos ympäristöineen	59
9 Westerby ja Lågnäsin viljelymaisema.....	64
10 Finnbölen kylä.....	65
11 Gumbölen ja Damsin kulttuurimaisema.....	66
12 Johannesbergin kulttuurimaisema	68

13	Kuruddenin huvila.....	69
14	Långvikin-Marsjön kaivokset	69
15	Linkullan viljelymaisema.....	70
16	Mossabölen kulttuurimaisema.....	71
17	Päivölän-Solbergan kylä ja kulttuurimaisema	72
18	Pålsbölen kulttuurimaisema	73
19	Rankilan kylä ja viljelymaisema	74
20	Storolarsin tila.....	75
21	Strömsin kartano	76
22	Västerbyn rantaniitty.....	76
23	Ålön salmen maisema.....	77
24	Bredslättin viljelymaisema.....	78
25	Degerön viljelymaisema ja merenlahti	79
26	Kopparnäs.....	79
27	Kärrbyn viljelymaisema.....	79
6.3	KULTTUURIYMPÄRISTÖT SISÄSAARISTOSSA	80
30.	Barösundin saaristo	80
35.	Bastön tila.....	81
37.	Barösundin kulttuurimaisema	83
	Jutansin tila viljelyksineen	84
	Orsin tila	84
	Orsin kyläkeskus	85
37.4.	Barön kylä viljelyksineen	85
37.5.	Barösundin vapaa-ajan rakentaminen	85
38.	Älgsjön taistelun maisema.....	86
39.	Stor Ramsjö.....	86
40.	Barösundin luotsiasema	87
43.	Skämmön ja Vålön kulttuurimaisema.....	88
44.	Orrholmen	89
45.	Härligön huvilat	90
48.	Själholmin kalastajatila	91
51.	Stora ja Lilla Knappsholm.....	91
7.	Arvot ja suojelusuositukset	92
8.	Käsitteitä.....	93
9.	lähteet	94

RAPORTIN LIITTEET

- Kohdekartat 1-4
- Kohdelista, suojelukohteet
- Kohdeinventoinnit, tietokanta

Kannen kuva: Vassbölen kylänmäki

1. JOHDANTO

Inkoon kunnan rakennetun kulttuuriympäristön selvitys on laadittu alueen yleiskaavatyöhön liittyvänä konsulttityönä kevään-syksyn 2012 aikana. Tehtävänä on ollut laatia koko Inkoon kuntaa koskeva yleiskaavatasoinen rakennetun kulttuuriympäristön selvitys.

Työ jakautuu kahteen osaan, joista toinen sisältää laajan, noin 600 kohdetta käsittävän rakennuskannan inventoinnin, ja toinen kokoavan rakennetun kulttuuriympäristöä ja sen arvoja kuvaavan raporttiosuuden. Inventoinnin avulla on pyritty tunnistamaan yleiskaavassa huomioon otettavat arvokkaat rakennetun kulttuuriympäristön kohteet ja alueet. Inventoitaviksi kohteiksi on rajattu ennen vuotta 1960 rakennetut kohteet. Jälleenrakennuskauden kohteet on pyritty paikallistamaan, ja niistä on inventoitu vain hyvin aikakauden tyyppilliset piirteet säilyneet rakennukset ja yhtenäiset rakennusryhmät. Selvityksessä on yleisesti ja aluekohtaisesti kuvailtu alueen rakennettua kulttuuriympäristöä, sen historiaa, ominaispiirteitä ja arvoja. Lisäksi on työssä esitetty suositukset kaavatyön suojelumäärittystä varten. Varsinaisessa yleiskaavassa ratkaistaan tarkemmin miten selvityksessä esiin tuodut kulttuuriympäristön arvot otetaan huomioon.

Rakennettua kulttuuriympäristöä koskeva selvitys on tehty yhteistyössä samanaikaisesti laadittavan kulttuurimaisemaselvityksen kanssa, siten että työt muodostavat toisiaan täydentävän kokonaisuuden. Tämän selvitys kohdistuu rakennuksiin ja rakennusryhmiin kun taas maisemaselvityksessä on käsitelty kulttuurimaiseman vaiheita ja nykytilaa laajempina kokonaisuuksina. Manneraluetta koskeva kulttuurimaisemaselvityksen on laatinut ark.yo Annina Sarlos osana Aalto Yliopistoon laadittavaa diplomityötään. Sisäsaaristoa koskeva kulttuurimaisemaselvitys on laadittu ark.yo Kaisa Laineen toimesta kesien 2011 ja 2012 aikana.

Alueelle on lisäksi laadittu kesän 2012 aikana xxx toimesta muinaisjäännösinventointi, jossa on kartoitettu alueen säilyneitä muinaisjäännöksiä ja pyritty paikantamaan vanhojen, ennen 1700-lukua perustettujen talojen tontit.

Tämän selvityksen tilaajana on Inkoon kunta, tilaajan yhteyshenkilönä on toiminut teknisen toimen johtaja Emilia Horttanainen. Tämän selvityksen laatimisesta on vastannut Stadionark- suunnitteluyhteenliittymään kuuluva Arkkitehtitoimisto Kristina Karlsson/ arkkitehti Kristina Karlsson. Työhön on lisäksi osallistunut Kati Salonen ja Mona Schalin Arkkitehdit Oy/ arkkitehti Mona Schalin ja arkkitehti Sakari Mentu. Työryhmän paikkatieto-asiantuntijana on toiminut Paikkatietokonsultit Oy, Kari Mikkonen ja Eeva-Maria Viljakainen.

Osayleiskaavatyöhön liittyvää kulttuuriympäristön inventoinnin lähtökohtia on käsitelty 26.5.2011 pidetyssä viranomaisneuvottelussa.

Lähtöaineistona on käytetty alueella aiemmin tehtyjä inventointeja ja selvityksiä, joita on täydennetty tämän työn yhteydessä tehdyllä maastoinventoinnilla. Lisäksi on uusien kohteiden paikantamiseksi ja muutosten arvioimiseksi hyödynnetty eri-aikaista kartta-aineistoa sekä vanhoja alueelta löytyviä valokuvia. Nykytilanteen kartoittamiseksi ja kohteiden paikantamiseksi on käytetty peruskartta-aineistoa, kiinteistörekisterin aineistoa sekä orto- ja viistoilmakuvia.

Selvitystyössä tuotettu aineisto on tallennettu paikkatietona Map-Info/ Excel tietokantaan. Lisäksi on aineisto tulostettu yleiskaavaa varten raporttimuotoon.

2. SELVITYSTYÖN MENETELMÄT JA VAIHEET

2.1 SELVITYKSEN TARKOITUS

Selvitys on laadittu palvelemaan koko Inkoon alueelle laadittavaa strategista yleiskaavaa. Selvityksen ulkopuolelle on rajattu asemakaavoitetut alueet sekä ulkosaariston alue, jolla on voimassa 1999 vahvistettu osayleiskaava.

Työn tarkoituksena on ollut kerätä yleiskaavan tarpeeseen riittävän kattavaa tietoa alueen säilyneestä rakennetusta kulttuuriympäristöstä, sen ominaispiirteistä ja arvoista. Työssä on pyritty kartoittamaan kaikki rakennetun kulttuuriympäristön arvojen vaalimisen kannalta merkittävät kohteet ja alueet. Lisäksi on koottu yleistä tietoa alueen rakennusperinteestä, kulttuuriympäristön kehityksestä ja siihen vaikuttaneista muutoksista.

Selvitys ei ole suojeluluettelo, vaan tarkoitus on ollut kartoittaa alueen arvokas rakennuskanta ja analysoida sen ominaispiirteitä ja kulttuurihistoriallista arvoa. Selvitys sisältää kohdekohtaiset suojelusuositukset. Yleiskaavassa ratkaistaan miten selvityksessä esiin tuodut kulttuuriympäristön arvot otetaan huomioon.

Kulttuuriympäristön suojelu ja vaaliminen perustuu lainsäädäntöön sekä ympäristö- ja kulttuurihallinnon yhteistyöhön. Kunnilla ja omistajilla on vastuu rakennusperinnön ja hyvän elinympäristön turvaamisesta ja kansalaisilla mahdollisuus osallistua siihen. Suomen perustuslain mukaan vastuu ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille kansalaisille. (*www.nba.fi*)

Maankäyttö- ja rakennuslain 39 §:n mukaan on yleiskaavaa laadittaessa otettava huomioon rakennetun ympäristön, maiseman ja luonnonarvojen vaaliminen. Kaavan laatiminen edellyttää siksi alueen rakennuskannan ja ympäristön ominaispiirteiden ja arvojen selvittämistä, sekä kaavan toteuttamisen vaikutusten selvittämistä. Arvokkaiden piirteiden säilyttämiseksi annetaan kaavoissa yleisiä, kohde- tai aluekohtaisia määräyksiä ja ohjeita.

Rakennusperinnön vaaliminen on myös rakennusperinnön tutkimusta ja tunnetuksi tekemistä, restauroinnin ja korjausrakentamisen osaamista, taloudellista tukea ja kehittämishankkeita ja ennen kaikkea rakennusten jatkuvaa oikeaa hoitoa. Selvityksen tärkeä tehtävä on näin ollen myös tuottaa tietoa, arvostuksen, vaalimisen ja ylläpidon pohjaksi.

2.2 SELVITYSALUEEN RAJAUS

Selvitys koskee koko Inkoon kuntaa, lukuun ottamatta ulkosaariston yleiskaava-alueita sekä asemakaavoitettuja tai asemakaavoitettavana olevia alueita. Ulkosaaristo rajattiin selvityksen ulkopuolelle, koska nyt laadittavalla koko kunnan yleiskaavalla ei ole tarkoitus tuoda muutoksia ulkosaariston 1998 vahvistettuun yleiskaavaan. Ulkosaariston alueen kulttuuriympäristökohteet on kartoitettu 1990-luvun lopulla yleiskaavatyön yhteydessä, ja tämän pohjalta on suojelukohteet merkitty kaavaan.

Asemakaava-alueiden rakennussuojelukohteet tulee selvittää erikseen asemakaavoituksen yhteydessä.

2.3 TEHTÄVÄN JAKAUTUMINEN

Työ jakautuu kahteen osaan:

- rakennuskannan **inventointi**, 443 kohdetta
- rakennetun kulttuuriympäristön **selvitys**, tämä raportti
- erillinen kulttuurimaisemaselvitys, Annina Sarlos ja Kaisa Laine

2.4 INVENTOINTITYÖ, RAJAUS JA METODIT

Inventointityö tehtiin kevään, kesän ja syksyn 2012 aikana. Viimeinen tarkistuskäynti tehtiin keväällä 2013. Maastoinventointeja tehtiin yhteensä 21 päivää, joista 4 veneellä saaristossa. Maastotyötä edelsi huolellinen lähtöaineiston läpikäyminen, arkisto- ja kartta-aineiston avulla pyrittiin lisäksi paikantamaan uudet aiempien inventointien ulkopuolelle jääneet kulttuuriympäristön kohteet. Maastotyössä valokuvattiin kohteet, vähintään 2 kuvaa/kohde ja kirjattiin inventointitiedot. Haastatteluja tehtiin satunnaisesti.

Tiedotus

Inventointityöstä tiedotettiin paikallislehdissä keväällä 2012. Inventoitavien kohteiden suuresta lukumäärästä johtuen, ei inventointiajankohdista ollut mahdollista etukäteen sopia maanomistajien kanssa. Inventointien yhteydessä tavoitetuille maanomistajille jaettiin inventointia koskeva tiedote. Samalla käytiin useasti myös keskusteluja yleiskaavan rakennussuojelumerkintöjen sisällöstä ja vaikutuksesta, sekä tiedotettiin yleiskaavatyön vireilläolosta.

Alueen asukailta kerätty tieto

Maastoinventointien yhteydessä tehdyt satunnaiset asukashaastattelut ovat tuoneet selvitykseen arvokasta lisätietoa rakennuksista ja tilahistoriasta. Aiempien inventointien aineistoa on haastattelujen avulla tarkistettu ja täydennetty, lisäksi on kirjattu tapahtuneet muutokset.

Asukastilaisuudet

Syyskuun 2 ja 3 pvä järjestettiin Degerbyn ja Barösundin nuorisotaloilla, sekä ja Inkoon kirkonkylällä kunnantalolla kussakin 4 tuntia kestävästä asukastapaamisesta. Asukkaille tarjottiin tilaisuuksissa mahdollisuus täydentää ja kommentoida koottua inventointiaineistoa oman kiinteistönsä osalta. Lisäksi oli kutsussa pyydetty tuomaan vanhoja valokuvia skannattavaksi selvitystyötä varten. Maisemaselvitys oli luonnoksena nähtävillä ja kommentoitavana. Paikalla oli selvitysten laatijoiden lisäksi osa-aikaisesti myös kunnan ja kaavoittajan edustajia. Tilaisuudet, joihin osallistui yhteensä noin 60–80 henkeä, osoittautuivat selvityksen kannalta hyvin antoisiksi, ja toivat paljon lisätietoa selvitykseen.

Inventoitavien kohteiden valinta

Manneralueella (ei sisällä rannikkoalueita) on inventointi rajattu koskemaan 1993 paikannettuja kohteita. Kohteet on tarkistettu ja valokuvattu maastossa, ja merkittävät muutokset on kirjattu. Karttatarkastelun avulla paikannettuja mahdollisia 1930–40 lukua edeltäneitä kohteita ei kuitenkaan ole kattavasti voitu tarkistaa maastossa. Satunnaiset tarkistukset ovat osoittaneet että nämä paikannetut kohteet yleensä ovat olleet korjauksissa ilmeeltään muuttuneita tai täysin uudelleen rakennettuja. Karttatarkastelun ja maastossa tehtyjen havaintojen sekä haastattelujen avulla on kuitenkin yksittäisiä uusia, tämän inventoinnin kriteerit täyttäviä, kohteita löytynyt.

Rannikko- ja sisäsaariston alueella eivät aiemmat inventoinnit ole yhtä kattavia kuin manneralueella. Tällä alueella on uusien mahdollisten inventoitavien uusien kohteiden tunnistamiseksi tarkasteltu kiinteistömuodostusta ja rakentumista eri-aikaisten karttojen sekä kiinteistörekisterin antamien rakennusvuositietojen tietojen avulla. Kaikki jälleenrakennuskauden (1940–50-luku) ja sitä vanhemmat asuinrakennukset pyrittiin tunnistamaan ja paikantamaan. 1930-luvun alun pitäjänkartta-aineistoa ja nykytilanteen karttoja vertailemalla on voitu varsin hyvin paikantaa 1930–40-lukuja edeltävältä ajalta säilynyt rakennuskanta.

Kohteet on tarkistettu maastoinventointien yhteydessä ja inventointitiedot on viety paikkatietomuotoon. Jälleenrakennuskauden kohteista on inventoitu vain erityisen hyvin aikakauden tyypilliset piirteet säilyneet rakennukset ja yhtenäiset rakennusryhmät. Manneralueen jo aiemmin inventoitujen kohteiden osalta on kirjattu vain muutostiedot, lisäksi on 1993 inventoinnin tiedot linkitetty kohteeseen.

Maatilojen talousrakennukset on inventoitu asuinrakennusten yhteydessä osana tilakeskusta. Näiden ajoittamista ja tarkempaa inventointia ei rakennusten suuresta lukumäärästä ja usein vaikeasti saatavista tiedoista johtuen ole voitu järjestelmällisesti tehdä tämän työn puitteissa.

Inventointityö ei ole ainoastaan arvokkaiden suojeltavien kohteiden kartoittamista, vaan työn yhteydessä on myös pyritty paikantamaan ja inventoimaan huonokuntoisia häviämässä olevia rakennuksia, ja sitä kautta keräämään mahdollisimman kattavaa tietoa alueen vanhasta rakennuskannasta.

Inventoinnin ulkopuolelle jätetyt kohteet

Jälleenrakennuskauden jälkeen, 1960 luvulta alkaen, toteutetut kohteet on lähtökohtaisesti rajattu varsinaisen inventoinnin ulkopuolelle. Maastoinventoinnin yhteydessä on kuitenkin pyritty tunnistamaan mahdolliset uudemmat kulttuuriympäristön kannalta arvokkaat kohteet.

Vanhemmat ennen 1960 rakennetut kohteet, joiden suojeluarvo on muutosten myötä merkittävästi heikentynyt tai kokonaan hävinnyt on jätetty inventoinnin ulkopuolelle. Rakennushistoriallisesti arvokkaat muutetut kohteet, joiden arvon palauttaminen on nähty mahdolliseksi myöhemmissä korjauksissa, on kuitenkin sisällytetty inventointiin. Tällaisia muutoksia ovat esimerkiksi ikkunatyypin muutokset, katemateriaalin muutokset sekä värimuutokset. Rakennusten kuntoa ei ole pidetty kriteerinä kohteita valittaessa, vaan myös huonokuntoinen häviävä arvokas rakennuskanta on pyritty dokumentoimaan inventoinnin yhteydessä.

Inventoinnin johtopäätökset ja raportointi

Maastoinventointien yhteydessä kulttuurihistoriallisesti, rakennushistoriallisesti tai maisemallisesti arvokkaiksi todettujen kohteiden inventointitiedot on koottu Excel taulukkoon, ja siirretty paikkatietona Map-Info-tietokantaan. Kohteet on paikannettu koordinaattitietojen avulla kartalle, ja lisäksi merkitty numeroin erilliselle dwg- muotoiselle inventointikartalle.

Kohteiden osalta on kirjattu perustietojen (kylä, kiinteistö, nimi) ja inventointitietojen (inventointiajankohta, aiemmat inventoinnit) lisäksi lyhyt kohdekuvaus. Historiakuvauksia ei ole kirjattu kattavasti, vaan ne on jouduttu rajaamaan haastatteluissa saatuihin ja alueen historiikeista löytyviin tietoihin. Rakennusvuodet ja merkittävät muutosvuodet on kirjattu silloin kuin ne ovat olleet tiedossa. Lähteenä on lisäksi käytetty kiinteistörekisterin rakennusvuositietoja. Rekisteri ei ole kattava, ja sisältää virheitä erityisesti vanhemman rakennuskannan osalta, esim. saattaa rakennusvuositieto viitata muutosvuoteen. Karttavertailun ja rakennushistoriallisen asiantuntemuksen avulla on useimmat 1900-luvun asuinrakennukset pystytty ajoittamaan vähintäänkin vuosikymmenen tarkkuudella. Vanhempia 1800-luvun rakennuksia ei tämän inventoinnin puitteissa ole tarkemmin voitu ajoittaa.

Rakennusten alkuperäisen tai myöhemmän korjausajankohdan ilmeen säilymistä on yleisellä tasolla arvioitu rakennusosia ja eri aikakausille ominaisia julkisivuaihteita, vuoraustyyppejä, perustamistapaa ja yksityiskohtia tutkimalla. Tarkempaa rakennusosakohtaista säilyneisyysarviota tai sisätilojen selvitystä ei ole sisällytetty työhön.

Jokaiseen kohteeseen on liitetty 2-4 maastoinventoinnin yhteydessä otettu valokuvaa, sekä käytettävissä olleita mahdollisia vanhempia valokuvia. Jpg- muotoiset valokuvat, sekä aiemmat pdf-muotoiset inventointikortit on tietokannassa linkillä yhdistetty kohdetietoihin. Lisäksi on vuodelta 1933 olevan Suomen maatilat- kirjan kuvia linkitetty kohteisiin.

Kohteiden suojeluperusteet on kuvattu erikseen ja kohteille on laadittu kolmeen pääluokkaan jakautuva arvotus. Arvotuksesta on tarkemmin selostettu kappaleessa kahdeksan.

2.5 SELVITYKSEN RAPORTTIOSUUS

Selvityksen keskeisenä tehtävänä on ollut tunnistaa alueen, eri rakennusaikakausiin ja paikalliseen rakennustapaan sekä rakennustypologiaan liittyvät ominaispiirteet ja arvot. Työ kohdistuu rakennetun kulttuuriympäristön tarkasteluun, maisemaa on laajempaan käsitteeseen ja mm luonnonmaiseman osalta tarkasteltu yleiskaavatyöhön liittyvässä kulttuurimaisemaselvityksessä.

Selvitykseen alkuosaan on koottu tietoa aluetta koskevista aiemmista suojelupäätöksistä, selvityksistä ja inventoinneista. Aluekuvaus sisältää lyhyen tiivistelmän alueen asutushistoriasta ja kylärakenteen muutoksen vaiheista. Tieto on pääosin kerätty aiemmista historian selvityksistä. Lisäksi on inventointityön pohjalta laadittu nykytilan kuvaus, tähän selvitykseen sisältyvistä kolmesta osayleiskaava-alueesta.

Ominaispiirteitä on kuvailtu sekä ympäristön osatekijöiden kautta rakennustypologisessa tarkastelussa että kokoavana pohdintana. Tarkastelu tuo esiin Inkoossa eri aikakausina vallitsevien tyylien ja rakentamistapojen, sekä hallintatapojen ja käyttötarkoituksen vaikutuksia ja eroavaisuuksia rakennuskannassa, sekä sen suhteesta maisemaan.

2.6 AINEISTON TALLENNUS JA LUOVUTUS

Tämän selvitystyön tuottama inventointiaineisto on tallennettu Map –Info paikkatietomuotoon. 1993 laaditun inventoinnin kohdekortit on lisäksi linkitetty samaan paikkatietokantaan. Aineisto on viety paikkatietomuotoon Excel-tiedoston kautta. Tarkoitus on että tiedosto muodostaa helposti hallittavan ja kokoavan tietopankin myöhempää kaavoitusta, rakennuslupakäsittelyä ym. varten. Tiedostoa on myös helppo päivittää ja täydentää myöhemmässä vaiheessa. Aineisto on toimitettu lisäksi Excel muodossa, mikä mahdollistaa jatkossa tiedon viemisen myös muihin ohjelmistoihin ja tietokantoihin.

Kohteet on paikannettu dwg- muodossa kartalle ja tulostettu pdf- karttoina. Kohteet on ryhmitelty kylittäin.

Selvityksen yhteydessä on otettu yhteensä n 6500 valokuvaa. Laajempi valokuva-aineisto on litteroitu ja toimitettu tilaajalle jpg-muotoisena.

Inventointikortit, ja selvitys on tallennettu pdf- tiedostomuodossa, valokuvat jpg- muodossa cd-levykkeelle ja luovutettu tilaajan käyttöön. Valokuvien tekijänoikeus säilyy raportin laatijoilla.

2.7 AINEISTON KÄYTTÖ JA YKSITYISYYDEN SUOJA

Inventointien yhteydessä on kiinteistöjen omistajien kanssa sovittu, ettei yksityisyysuojan takia pihapiireissä kuvattua valokuva-aineistoa julkaista. Valokuva-aineistoa jää kunnan ja museon sisäiseen käyttöön tietokantaan ja kuva-arkistoon. Kuvien tekijänoikeus säilyy kuvaajalla, ja mahdollisesta julkaisusta tulee erikseen sopia valokuvaajan ja kiinteistön omistajan kanssa.

2.8 KÄYTETYT KESKEISET LÄHTEET

Selvityksen lähtöaineistona on käytetty alueella aiemmin tehtyjä inventointeja ja selvityksiä, joita on täydennetty tämän työn yhteydessä tehdyillä maastoinventoinnilla ja niiden yhteydessä tehdyillä satunnaisilla haastatteluilla. Arvokasta tietoa on lisäksi saatu Degerbyssä, Barösundissa ja Inkoon kirkonkylällä syyskuun alussa 2012 järjestettyjen asukastapaamisten yhteydessä.

Työssä on hyödynnetty vanhaa eri-aikaista kartta-aineistoa, kiinteistörekisterin tietoja sekä vanhoja alueelta löytyviä valokuvia ja ilmakuvia. Potentiaalisten säilyneiden kohteiden paikantamiseksi on hyödynnetty vanhaa kartta-aineistoa 1800-luvun pitäjänkartta ja senaatinkartta-aineistoa, -maanmittaushallituksen laatimaa 1930–1940-lukujen pitäjänkartta-aineistoa ja myöhempää peruskartta-aineistoa.

Uudempaa ilmakuva-aineistoa on hyödynnetty laajempien maisemakokonaisuuksien tarkastelussa sekä kohteiden paikantamiseksi. Käytössä on ollut mm. Sky Foto Group in kesällä 2011 sisäsaaristossa kuvaama 341 viistoilmakuvaa käsittävä aineisto.

Maastossa tehdyt havainnot ja analyysit, sekä haastattelut muodostavat yhdessä aiempien inventointien kanssa selvityksen keskeisen aineiston. Arkistoselvitysten osuus on rajattu välttämättömään, eikä esim. suunnittelijatietoja tai tilojen tarkempaa historiaa koskevaa arkistotietoja ei ole selvitetty.

Tärkeitä kirjallisia lähteitä ovat olleet mm. Alf ja Ola Brennerin Inkoota koskevat historian teokset, Arthur Grönbergin 1933 kokoama historiikki: Barösund- ett bidrag till kännedom om svenskbygdens historia ja useat muut paikallishistoriaa ja kulttuuria käsittelevät teokset. Berit Rosenqvist Lundbergin toimittamat dvd-muodossa julkaistut haastattelut, ovat tuoneet työhön arvokasta tietoa saariston asukkaista ja elämäntavoista. Tietoa ja valokuvia alueen maatiloista on kerätty, Suomen maatilat kirjaan vuodelta 1931 sekä Suureen maatilakirjaan vuodelta 1967.

Arvokasta tietoa alueesta on saatu intendentti Christer Westerlundin kanssa käydyissä keskusteluissa ilta. Olemme lisäksi saaneet hyödyntää hänen kokoamaa laajaa paikallishistoriaa, vanhaa kartta- ja valokuva-aineistoa sekä lehtileikkeitä käsittävää arkistoaineistoa työssä.

Raportin lopussa on tarkempi listaus työssä käytetystä lähtöaineistosta.

3. AIKAISEMMAT INVENTOINNIT, SELVITYKSET JA SUOJELUKOHEET

3.1 VALTAKUNNALLISTEN INVENTOINTIEN MUKAISET KULTTUURIYMPÄRISTÖT JA MAISEMA-ALUEET (RKY)

RKY on Museoviraston laatima inventointi, joka on valtioneuvoston päätöksellä 22.12.2009 otettu maankäyttö- ja rakennuslakiin perustuvien valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tarkoittamaksi inventoinniksi rakennetun kulttuuriympäristön osalta 1.1.2010 alkaen. Valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita koskeva valtioneuvoston päätös on tullut voimaan 30.11.2000 ja sen tarkistus 1.3.2009.

Ympäristöministeriö, Museovirasto ja Suomen Kuntaliitto ovat laatineet muistion (23.12.2009), jonka tarkoituksena on selkeyttää valtakunnallisten alueidenkäyttö-tavoitteiden huomioon ottamista valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen osalta. Kulttuuriympäristöä ovat kulttuurimaisemat, rakennettu kulttuuriympäristö ja muinaisjäännökset. Valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen oikeudellinen asema perustuu valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden oikeusvaikutuksiin, joista säädetään maankäyttö- ja rakennuslaissa.

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt edustavat maamme kehitysvaiheita ja ovat historian kuvastajia. Kyse on sekä perinteen säilyttämisestä että alueiden kehittämisestä niiden ominaisluonnetta ja erityispiirteitä vahvistavalla ja niihin sopeutuvalla tavalla. On tärkeää, ettei näillä alueilla tapahdu muutoksia tai rakentamista, joka on olennaisesti ristiriidassa niiden kulttuuriympäristöarvojen kanssa. Tavoitteena on valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen rakenteen, kylä- ja kaupunkikuvan sekä alueilla jo olevien rakennusten ja ympäristön säilymisen turvaaminen sekä mahdollisen täydennysrakentamisen ja muiden muutosten sopeuttaminen kulttuuriympäristön ominaisluonteeseen ja erityispiirteisiin. Säilyttämisen ja muutosten laajuus ja sisältö ratkaistaan kaavoituksen kautta.

www.ymparisto.fi

Rakennettu kulttuuriympäristö – valtakunnallisesti merkittävät kulttuuriympäristöt, inventointi 1993

1. Barösundin saaristo
2. Barösundin kulttuurimaisema
3. Degerbyn kulttuurimaisema
4. Fagervikin ruukinalue sekä ympäröivä kulttuurimaisema
5. Ingarskilanjoen kulttuurimaisema
6. Inkoon kirkonkylän miljö
7. Inkoon rautatieasema
8. Suuri Rantatie
9. Västankvarnin kulttuurimaisema
10. Österkullabäckenin kylä- ja viljelymaisema

Valtakunnallisesti merkittävät kulttuuriympäristöt, inventointi 2009. Inkoo

1. Barösundin väylä
2. Degerbyn kirkonkylä
3. Fagervikin ruukinalue
4. Inkoon kirkko ja pappila
5. Suuri Rantatie
6. Tähtelän kylä
7. Österkullabäckenin kylä- ja viljelymaisema

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet, Maisema-aluetyöryhmän mietintö 1992.

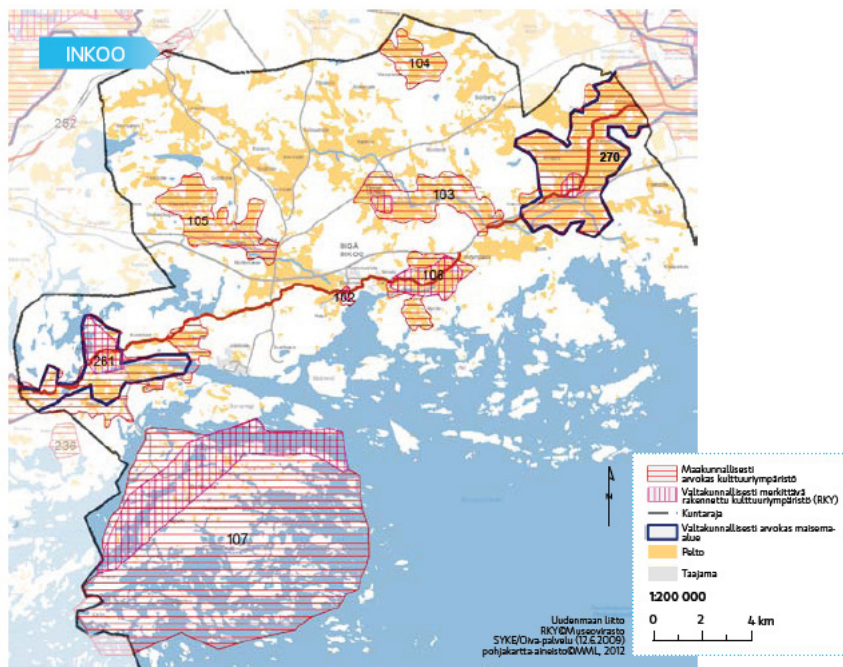
1. Degerbyn - Pikkalanjoen - Palojoen kulttuurimaisemat
2. Snappertunanjoki - Fagervik

3.2 MAAKUNNALLISESTI MERKITTÄVÄT KULTTUURIMAISEMAT JA RAKENNETUN YMPÄRISTÖN KOHTEET

3.2.1 Uudenmaan liiton selvitykset

Uudenmaan liiton uusin aluetta koskeva kulttuuriympäristöselvitys valmistui syksyllä 2012. Selvitys on tehty osana Uudenmaan 2. vaihemaakuntakaavan laadintaa. Selvityksen tavoitteena on ollut tunnistaa maakunnallisesti ja seudullisesti arvokkaat kulttuuriympäristöt, joilla tarkoitetaan rakennettua kulttuuriympäristöä ja maisema-alueita sekä niihin liittyviä muinaisjäänöksiä, maisemanähtävyyksiä ja perinnemaisemia.

Selvityksessä on listattu seuraavat maakunnallisesti arvokkaat kulttuuriympäristöt Inkoossa:

- Degerbyn – Pikkalanjoen – Palojoen kulttuurimaisema Inkoossa 270
- Snappertunan – Fagervikin kulttuurimaisema Inkoossa 261
- Inkoon kirkonkylä 102
- Tähtelän kylä ja Ingarskilanjoen varren kyläasutus 103
- Vassbölen kylä ja kulttuurimaisema 104
- Västankvarnin maatalousoppilaitos ympäristöineen 105
- Österkullabäckenin, Westerbyn ja Lågnäsin viljelymaisema 106

Rakennettu Uusimaa. Uudenmaan rakennettu kulttuuriperintö. Inventointiluonnos, Uudenmaan liitto 2005

Uudenmaan rakennetun kulttuuriympäristön inventointien tarkistamis- ja täydentämistyö aloitettiin konsulttityönä vuonna 1997. Työn lähtökohtana olivat aiemmat, kaikkiaan neljän eri seutukaavaliiton laatimat inventoinnit, jotka erosivat toisistaan sekä tekoajaltaan että tarkkuudeltaan. Tutkija Lauri Putkosen Uudenmaan liitolle kokoamassa inventointi perustuu Inkoon osalta pitkälti Mikko Härön 1993 laatimaan inventointiin. Inventointiin sisältyy Inkoon alueelta 51 kohdealuetta, sekä alueisiin sisältyvän 54 erilliskohteen kuvaukset.

Kun maakunnalliseen rakennuskulttuuriselvitykseen valitaan kohteita, on tavoitteena, että niihin sisältyvä kulttuuriperintö voitaisiin siirtää tuleville polville. Selvitys ei ole suojeluluettelo, vaikka siihen sisältyy monia kaavoituksen tai erilaisten lainsäädösten nojalla suojeltuja kohteita. Suojellisuuden merkityksen kohdeluettelon rakennukset ja ympäristöt saattavat saada vasta kaavoituksen tai lainsäädäntöön perustuvien päätösten kautta.

Uudenmaan liiton inventointiin (luonnos 2005) sisältyy seuraavat kohteet Inkoossa:

1. Inkoon kirkonkylä
- 1.1. Pyhän Nikolauksen kirkko
- 1.2. Pappila
- 1.3. Kotiseutumuseo
2. Hembygdsgården
3. Inkoonjoen kulttuurimaisema
- 3.1. Bredsin kylä ja Nedergård
- 3.2. Kalkullan tila
- 3.3. Brännbollstad
- 3.4. Storgård
- 3.5. Inkoonjoen kivisilta
- 3.6. Västergård
4. Inkoon Kyrkfjärdenin huvilat
- 4.1. Gripans
- 4.2. Bastubacken varustus ja laituripaikka
5. Storolarsin tila
- 5.1. Hälldalin torppa
6. Fagervikin kartano, ruukki ja kulttuurimaisema
- 6.1. Mariebergin kartano
7. Långvik-Marsjön kaivokset
8. Hirdalin torpparimaisema ja Riddarkiln muinaislinna
9. Varsin kulttuurimaisema
- 9.1. Inkoon rautatieasema
- 9.2. Vilhelmsro
- 9.3. Kvarnbacka
- 9.4. Vars ja Solkulla
- 9.5. Metodistikirkko Tabor
10. Västankvarnin maatalousoppilaitos ympäristöineen
- 10.1. Västankvarnin koulut
11. Finnbölen kylä
12. Gumbölen ja Damsin viljelymaisema
- 12.1. Lassas
- 12.2. Dams
13. Linkullan viljelymaisema
- 13.1. Mattan ja Teiran tilat
- 13.2. Vestanbyn tila
- 13.3. Hyllesåkerin tila
14. Johannesbergin kulttuurimaisema
15. Mossabölen kulttuurimaisema
16. Pålsebölen kulttuurimaisema
17. Rankilan kylä ja viljelymaisema
- 17.1. Rankilan mylly ja saha
- 17.2. Ehers
- 17.3. Hemmingsin tila
- 17.4. Gråmarbölen koulu
18. Tähtelän kylä
19. Tähtelän rautatieasema ja asemanseutu
20. Tähtelän teollisuusrakennukset
21. Ingarskilanjoen kulttuurimaisema
- 21.1. Äikilan kylä
- 21.2. Nygrannasin tila
- 21.3. Ingarskilan kylä
- 21.4. Malmgård
- 21.5. Ingarskilan koulut
22. Österkullabäckenin viljelymaisema
- 22.1. Dalin kylä
- 22.2. Sonasundin koulu
- 22.3. Sonasundin sotilasvirkatalo
- 22.4. Österkullan kylämäki
23. Westerby ja Lågnäsin viljelymaisema
24. Strömsin kartano
25. Vassbölen kylä ja kulttuurimaisema
26. Päivölän - Solbergin kylä ja kulttuurimaisema
- 26.1. Solbergin rautatieasema
- 26.2. Päivölän - Solbergin 1920–30-lukujen rakentaminen
- 26.3. Työväentalo Tietokumpu
- 26.4. Solbergin koulu
27. Degerbyn kirkonkylä ja sen kulttuurimaisema
- 27.1. Degerbyn kirkko
28. Billskogin kylä ja kulttuurimaisema
29. Suuri Rantatie (Kuninkaantie) Inkoossa
30. Barösundin saaristo
- 30.1. Tostholm
- 30.2. Kalvö
- 30.3. Ekornholm
- 30.4. Sjalön Gloholm ja koulu
- 30.5. Skeppö
31. Kälkö
- 31.1. Kälkön kalastajatilat ja Kälköfladan
- 31.2. Villa Sällvik
32. Hättön saari
33. Andön kalastajatila
34. Tiftön huvilat
35. Bastön tila
36. Bjursin tila
37. Barösundin kulttuurimaisema
- 37.1. Jutansin tila viljelyksineen
- 37.2. Orsin tila
- 37.3. Orsin kyläkeskus
- 37.4. Barön kylä viljelyksineen
- 37.5. Barösundin vapaa-ajan rakentaminen
38. Älgsjön taistelun maisema
39. Stor Ramsjö
40. Barösundin luotsiasema
41. Lilla Fagerön tila ja huvila
42. Stora Fagerö
43. Skämmön ja Vålön kulttuurimaisema
44. Orrholmen
45. Härligön huvilat
46. Södra Käringarna
47. Älön salmen maisema
48. Sjalholmin kalastajatila
49. Kuruddenin huvila
50. Ramsön kalastajatila
51. Stora ja Lilla Knappsholm

Sinisellä merkityt kohteet sijoittivat ulkosaariston alueelle tai asemakaavoitetulle alueelle ja on rajattu tämän selvitysalueen ulkopuolelle.

Läntisen Uudenmaan rakennusten ja maiseman kulttuurihistoriallinen inventointi 1993

Läntisen Uudenmaan seutukaavaliitto 1993, Mikko Härö

Inventointiin sisältyy Inkoon alueelta 63 kohdealuetta, sekä alueisiin sisältyvän 50 erilliskohteen kuvaukset.

Asutushistoriaa ja maiseman muutoksia on käsitelty laajemmin samanaikaisesti laaditussa kulttuurimaisemaselvityksessä sekä aluetta koskevissa historian tekstissä.

3.3 PAIKALLISET INVENTOINNIT

Yleiskaavaa varten laadittu rakennuskannan inventointi i1993, Sigbritt Backman

Vuonna 1993 suoritettiin kunnassa laaja rakennetun kulttuuriympäristön inventointi. FK Sigbritt Backmanin toimesta, yhteistyössä Tammisaaren museon kanssa suoritettu inventointi koski manneraluetta, alueita joilla siihen aikaan oli olemassa yleiskaava. Inventoinnilla pyrittiin dokumentoimaan oleva kulttuurihistoriallisesti arvokas rakennuskanta ja rakennuskulttuuri. Aineisto sisältää noin 400 kohdetta. Kohdetiedot on koottu Museoviraston inventointilomakkeille, joihin on liitetty karttaotteita ja valokuvia.

Inventoinnissa on pyritty tunnistamaan kaikki ennen 1940 rakennetut arvokkaat kohteet. Inventointiin on ainoastaan poikkeustapauksissa sisällytetty 1940 jälkeen rakennettuja kohteita. Kohteiden arvoa määritettäessä on kriteereinä on käytetty harvinaisuutta, edustavuutta, alkuperäisyyttä ja yhtenäisyyttä.

Inventointiin liittyy kartta-aineistoa, johon käsivaraisesti on merkitty myös muita, oletettavasti maastossa tarkistettuja kohteita, joiden osalta ei ole laadittu inventointikortteja.

Aineisto on tämän työn yhteydessä skannattu PDF- muotoon ja kohteet on linkitetty kartalle Map-Infon avulla. 2012 tehdyn kartta-tarkastelun pohjalta paikannetut kohteet ovat pitkälti yhteneviä 1993 inventoinnin karttaan merkittyjen kohteiden kanssa. Voidaan päätellä että kohteen autenttisuutta on 1993 pidetty nykyistä tärkeämpänä kriteerinä inventoitavia kohteita valittaessa. Kohteista, joiden ulkoinen ilme on muuttunut selvästi, esim. ikkuna- ja julkisivumateriaalimuutosten tai laajennusten seurauksena, ei yleensä ole laadittu inventointikorttia.

Kulturlandskap i Barösund 1982–1983, Ympäristötoimisto Oy

Barösundin alueelle on vuonna 1982–83 laadittu Ympäristötoimisto Oy:n toimesta maisema- ja rakennusinventointi ”Kulturlandskap i Barösund”. Inventointi on tehty *Ingå- Sjundeånejdens miljövärdshöjnings- yhdistyksen* tilaamana konsulttityönä, ja sen tarkoitus on ollut tuottaa lähtöaineistoa yksityisiä ympäristöhoitoavustushakemuksia varten, sekä koota kulttuuriympäristöä koskevaa perustietoa muuta ympäristöhoitotoimintaa ja kaavoitusta varten. Raporttimuotoon koottu työ sisältää asutushistoriaa, rakennustapaa ja puutarhoja ja pihapiirejä koskevan yleisen tekstiosuuden sekä 60 kohdetta koskevan inventointiaineiston. Inventointi kohdistui perinteisiin saaristolaisympäristöihin, joissa viljely ja kalastus ovat muovanneet maisemakuvaa, ja joilla se on säilynyt varsin autenttisenä. Vanhempaa huvila-asutusta on inventoitu esimerkkeinä, yksittäisiä rakennuksia, laitureita ja puutarhoja on käsitelty ainoastaan osana laajempia kokonaisuuksia. Inventointi ei ole tämän selvityksen kriteerien mukaan täysin kattava, mutta antaa hyvän kuvan alueen kulttuuriympäristöstä, sellaisena kuin se oli noin 30 vuotta sitten.

3.4 ASEMA- JA YLEISKAAVOISSA SUOJELLUT KOHTEET JA ALUEET

Asemakaava-alueet on rajattu tämän selvityksen ulkopuolelle.

3.5 LAILLA SUOJELLUT KOHTEET

Rakennussuojelulain nojalla suojeltuja kohteita Inkoossa:

- Inkoon keskiaikainen kirkko
- Barösundin väylän varrella, Svartön saarella sijaitseva Villa Hammarborg
- Fagervikin kartanon keskeinen historiallinen rakennuskanta, päätös 17/561/93, 17.6.1993.

Fagervikin kartanon rakennuksia

Fagervikin rautaruukki perustettiin 1646, mutta vanhimmat rakennukset ovat 1700-luvun lopusta Johan Hisingerin ajalta. Nykyinen ruukkiympäristö on peräisin pääosin 1800-luvulta. Kartanoon liittyvä puisto ja puutarha ovat lajissaan ainutlaatuisia. Suojelukohteeseen sisältyy kolme eri aluetta ruukin ja sen kartanon ympäristössä, ks. lähemmin liitteissä oleva suojelupäätöksen kartta.

Kohteeseen kuuluvat rakennukset

<u>305726</u>	hautakappeli, luokka 1	Rakennussuojelulaki (Hyväksytty)
<u>305717</u>	kellotapuli, luokka 1	Rakennussuojelulaki (Hyväksytty)
<u>308247</u>	Kinesiska paviljongen, Kiinalainen paviljonki	Rakennussuojelulaki (Hyväksytty)
<u>305718</u>	Kirkko, luokka 1	Rakennussuojelulaki (Hyväksytty)Kirkkolaki (Hyväksytty)
<u>305723</u>	kirkkomaata ympäröivä kivimuuri, luokka 1	Rakennussuojelulaki (Hyväksytty)
<u>305721</u>	päärakennus, luokka 1	Rakennussuojelulaki (Hyväksytty)
<u>305722</u>	rakennukset, luokka 2	Rakennussuojelulaki (Hyväksytty)
<u>305724</u>	ranskalainen puisto ja puutarha	Rakennussuojelulaki (Hyväksytty)
<u>305720</u>	sivurakennus 1, luokka 1	Rakennussuojelulaki (Hyväksytty)
<u>308241</u>	sivurakennus 2, luokka 1	Rakennussuojelulaki (Hyväksytty)
<u>305719</u>	viljamakasiini, luokka 1	Rakennussuojelulaki (Hyväksytty)

3.6 MUINAISJÄÄNNÖKSET

Saariston muinaisjäännöksiä on selvitetty Mikroliitti Oy:n kesällä 2012 laatimassa muinaisjäännösinventoinnissa. Aiemmin on Inkoon rannikon ja saaristoalueen esihistoriallisten muinaisjäännösten inventointi mm 1984.

4. ASUTUSHISTORIAN VARHAISIA VAIHEITA JA VAIKUTUS KULTTUURIYMPÄRISTÖSSÄ

Inkoon merenrantapitäjä on saanut nykyisen asutuksensa 1200-luvulla, kun Ruotsista saapui uudisasukkaita rannikolle. Myös vanhemmasta, kivi- ja pronssikautisesta asutuksesta on merkkejä. Seurakuntana Inkoo on Uudenmaan vanhimpia, jo varhaiskeskiajalla perustettu. Keskiaikainen kirkkirkko on rakennettu 1400-luvun kuluessa.

Inkoon manneralueille ovat leimallisia laajat viljelyaukeat, joiden reunamilla ja kumpareilla sijaitsevat vanhat kylät vauraine talonpoikaistaloineen. Keskiakaisperäinen Suuri Rantatie kulkee halki kunnan. Sen varrella sijaitsee mm. Fagervikin ruukinkartano, yksi Suomen parhaiten säilyneistä rautaruukeista kartanoineen, kirkkoineen ja työväenasuntoineen. Rautatien rakentaminen Helsingistä Turkuun 1900-luvun alussa vilkastutti kunnan elämää erityisesti Tähtelässä.

Degerbyssä on ollut kappeli jo 1740-luvulta. Kappeliseurakunta siitä tuli 1867 ja itsenäinen kunta 1927. Suuri osa Degerbystä oli Neuvostoliiton vuokra-aluetta toisen maailmansodan jälkeen. Palautuksen jälkeen Degerby liitettiin uudestaan Inkooseen 1957.

Inkoon saaristossa on säilynyt vanhoja kalastajataloja rinnan huvila-asutuksen kanssa. Erityisesti Barösundissa on lukuisia esimerkkejä kummastakin kulttuurista. (Putkonen 2005)

Inkoon kirkonkylä 1965, kuva Veljekset Karhumäki

4.1 SAARISTOASUTUKSEN VAIHEITA

Rannikon ja saariston nykyinen pysyvä asutus on vallitsevan käsityksen mukaan pääosin tulos 1100–1200-lukujen ruotsalaisasutuksesta. Keskiajan asutusvaihetta seurasivat 1600-luvun osittainen autioituminen, seuraavan vuosisadan uudelleenasettelu, 1750–1850-lukujen kalastajatorppien leviäminen aiemmin asumattomille, usein pienemmille saarille sekä 1900-luvun alusta lähtien ja erityisesti vuoden 1924 lain jälkeen niiden itsenäistyminen itsenäisiksi kalastajatiloiksi.

*Juhannustanko Bastön tilalla 1900-luvun alussa
kuva Ingå i bild*

Rannikkokulttuuri perustui paljolti mantereeseen ja sisäsaariston kylien saaristossa harjoittamiin tuki- ja sivuelinkeinoihin.

Toimeentulon tueksi tarvittiin mm. kaupankäyntiä, rahtipurjehdusta ja luotsitointia. 1900-luvun vaihteesta lähtien saariston omavaraisuus ja elinkeinon perusteiden muuttuminen ovat johtaneet alueen pysyvän asutuksen suhteelliseen taantumiseen. Saariston asutuskuva on luonnostaan hajanainen. Pysyvä asutus oli kuitenkin ennen nykyistä runsaampaa, ja meri oli ennemminkin yhdistävä kuin erottava elementti.

Rakennusten sijoittuminen on muodostanut asumusmaiseman rungon. Vanhimmat tilat ovat suurimmilla saarilla, tontit saarten sisäosissa tai ainakin jonkin matkaa rannasta. Ehkä vain yksittäinen laituri ja venevaja osoittavat asutuksen sijaintia. Metsäiset kalliot suojasivat lahdenpohjukoihin tai viljelyspainanteisiin asettuneita taloja. Rakennukset ovat suojaisesta sijainnistaan huolimatta yleensä muuta maastoa korkeammalla, siten että niiltä on näkyvä peltojen yli merelle. Rantojen avokallioille ja kovin näkyville paikoille ei tavallisesti haluttu rakentaa.

Torpat perustettiin suurempien saarten rannoille tai ulompien saarten suojaisiin lahdelmiin. Turvallinen satama tai laituri paikka oli elämisen ehto.

Pellot ja niityt on raivattu lahtien ja salmien rannoille tai suurempien saarten sisäosiin, rakennusten läheisyyteen. Viljelysalat eivät ole olleet kovinkaan suuria, mutta niityt, hakamaat, laitumet ja lehdestetyt lehtimetsiköt antoivat sille avaruutta. Myöhemmin kuvaa rikastuttivat hedelmäpuut ja marjapensaat. Ulkosaarilla raivattiin vähäiset painanteet karjan tarvitsemiksi niityiksi ja laitumiksi tai peruna- ja vihannesmaaksi, peltoja ei sen sijaan juurikaan ollut.

Saariston rakennuskulttuuri noudattaa olosuhteisiin sovellettuna samoja kehityslinjoja kuin mantereellakin. Kantatilojen sekä myöhempien torppien tai asutustilojen erot havaitsee yhä, paitsi tilojen sijoittumisessa, myös niiden rakennusten mittakaavassa ja määrässä. Kantatilojen asuinrakennukset perustuvat paritupa-, keskeissali- tai myöhempiin sydänseinäratkaisuihin, joskin saattavat olla mantereeseen rakennuksia hiukan pienempiä. Torpilla ja asutustiloilla on tyydytty pariin huoneeseen tai eteiskamarillisiin tupiin. Ulkorakennukset ovat hirrestä, myöhemmin myös laudasta; karjarakennusten ohella esiintyvät välttämättömät aitat ja muut ulkorakennukset, ulkosaarilla ehkä vain jokunen aitta, kaikilla kuitenkin ranta-aitat laitureineen. (Härö 1993, 12)

Sillsundin kauppa 1980, kuva Ingå i bild

5. MAASEUDUN RAKENNUKSET, TYPOLOGIAA JA OMINAISPIIRTEITÄ

5.1 MAASEUTUVÄESTÖN RAKENTAMINEN

5.1.1 Rakentamisen lähtökohtia

Kansanomaisen rakentamisen lähtökohtia ovat olleet ilmasto- ja muut luonnonolot sekä niiden mahdollistamat elinkeinot. Puurakentamisen teknilliset ja materiaaliset edellytykset ovat leimanneet rakennuskulttuuria. Kansanrakentamisen historiassa heijastuvat sekä yksittäisten rakennustyyppien kehitys että ulkopuolisten tyylivirtausten ja teknillisten uudistusten vaikutus. Rakentamisen esikuvia on saatu säätyläis- ja kaupunkirakentamisesta ja vähäväkisempien väestönosien keskuudessa on kauimmin elänyt jo käytöstä jääneitä rakennustyyppisiä tai koriste- ja rakenteellisia yksityiskohtia.

Hirsisten asuinrakennusten tavallisimmat pohjakaavat ovat

- 1 Päätykatoksellinen (yksinäistupa)
- 2 Kaksihuonepohja (tupa ja kylkiäinen)
- 3 Eteiskamaritupa
- 4-7 ja 9-10 Parituvan variaatioita
- 8 Peräkamaritupa
- 11-12 Karoliinisen eli keskeissalipohjan variaatioita

5.1.2 Asuinrakennusten kehitys

Varhaisia, 1600-lukua edeltäviä hirsirakennuksia ei tiettävästi ole säilynyt ainakaan läntisellä Uudellamaalla. Esihistoriallisen ajan asumuksia olivat erilaiset kodat ja majat. Hirsipirtti tuli käyttöön jo viikinkiajalla eli ensimmäisen vuosituhannen. Rakennuksen edellyttämä lamasalvostekniikka levisi meille ilmeisesti idästä. Nämä rakennukset saivat rannikon ruotsalaisseuduilla 1200-luvun kuluessa rinnalleen muuratuin tulisijoin varustetut savutuvat.

Savutupa oli talonpoikaisen rakentamisen lähtökohta. Vähitellen rakennukset kasvoivat ja saivat uusia yksityiskohtia. Puu oli helposti työstettävä rakennusaine, joka mahdollisti talojen joustavan laajentamisen.

Eteiskamaritupa

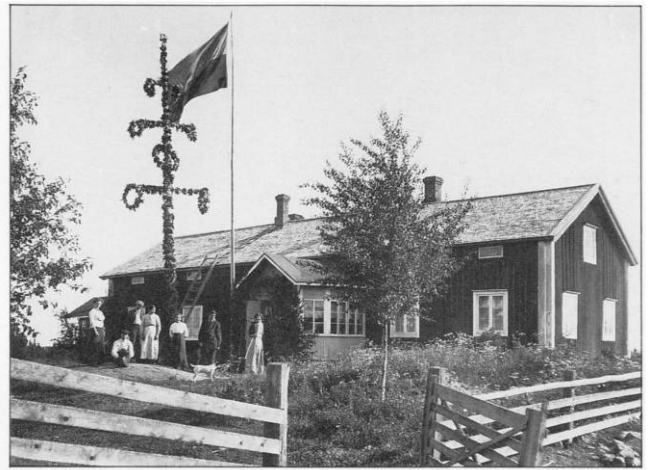
Rakennusten laajenemisen arvellaan alkaneen eteisestä. Eteiskamarituvissa (ns. moratuvissa) jatko-osa jaettiin eteiseen ja sen takana olleeseen asuin- tai varastohuoneeseen. Tällainen oli 1900-luvulle asti vakioratkaisu maaseudun ja myös teollisuuden maattoman väestön rakentamisessa; torpissa, mäkituvissa, käsityöläisasumuksissa ja työväen asuinrakennuksissa.

Västankvarniin liittyvä Skallaksen vanha torppa lienee 1700-luvulta. Rakennuksen sisäänkäyntikuisti ja ovat kauniisti detaljoituja.

Parituvan variaatioita

Bastön talouskeskus sijoittuu saaren etelärannalla, maisemallisesti kauniisti rantakallion laelle. Vaikka tiivis, suljettu pihapiiri on jo hävinnyt, on täällä yhä useita vanhoja ja uudempiakin rakennuksia. Pitkänurkkainen, vuoliaiskattoinen päärakennus on vanhimmilta osiltaan vuodelta 1835, sitä on myöhemmin laajennettu. Rakennus on säilyttänyt paritupapohjansa ja perinteisen ulkoasunsa.

Juhannussalko Bastön päärakennuksen edustalla 1900 – luvun alussa. kuva Ingå i bild104_Bastö.jpg

Talonpoikaisen asuinrakennuksen perusmalliksi vakiintui paritupa. Maaseudulla sen valtakausi ainakin läntisellä Uudellamaalla näyttäisi jatkuvan 1800-luvun puoliväliin asti. Paritupa soveltui erinomaisesti hirsirakentamiseen. Se saatiin aikaan jatkamalla eteiskamaritupaa eteisen toisellekin puolelle tai liittämällä (aluksi läpikuljettavalla) eteisellä kaksi tupaa tai esimerkiksi tupa ja ulkorakennus toisiinsa. Rakennuksen toinen pääty saattoi alkuaankin olla asuttava, toisaalta myös lämmittämätön varastotila. Puhtaimmillaan paritupa oli yhtenäinen, kerralla tasakorkuiseksi salvottu, suorakaiteinen ja pitkänomainen rakennus. Sen päädyissä olivat rakennuksen levyiset tulisijalliset huoneet (tupa ja sali) sekä keskellä eteinen ja yksi tai kaksi eteiskamaria. Rakennusta voitiin haluttaessa jatkaa päätykamareilla.

Kaksihuonepohja (tupa ja kylkiäinen) ym.

Paritupa ei silti ollut ainoa käytetty pohjaratkaisu. Joskus voitiin rakentaa kaksihuonepohjaisia, eteistä vaille jääneitä rakennuksia. Ne saattoivat komeudessa kilpailla paritupien kanssa, etenkin jos niitä jatkettiin päätykamareilla. Eteiskamaritupa oli usein lähtökohta myös muille pohjakaavan variaatioille.

Kaksikerroksiset asuinrakennukset

Johannesbergin päärakennus on poikkeuksellisen komea, kartanomainen, kaksikerroksinen hirsitalo. Se lienee rakennettu 1800-luvun puolimaissa. Rakennus on saanut nykyisen klassisistisen asunsa 1920-luvun muutostöissä.

Pohjanmaalla kaikkein tunnetuin, mutta myös Uudellamaalla 1700–1800-luvuilla laajalti esiintynyt ilmiönsä olivat kaksikerroksiset asuinrakennukset. Niiden lähtökohtina voi pitää kaupunkien porvaristaloja ja mahdollisesti kartanoita. Myös rautaruukkien kaksikerroksisilla, työväenrakennuksilla on saattanut olla vaikutuksensa. Fagervikin ruukin kautta näyttää kaksikerroksisten talojen viimeisessä, 1800-luvun puolivälin rakennusvaiheessa levinneen myös riikinruotsalaista vaikutusta. Tästä ovat esimerkkeinä eräät kartanon entiset ulkotilat. Läntisen Uudenmaan kaksikerroksisissa talonpoikaistaloissa näyttää pohjakaava lähes säännönmukaisesti olleen eteiskamarituvan sovellutus.

Strömsin tilasta on tietoja asiakirjoissa 1400-luvulta alkaen. Se sijaitsee kallioisessa ja soisessa metsämaastossa, jossa maanviljelyksen edellytykset näyttävät aina olleen hyvin niukat. Säterikattoinen vanha asuinrakennus korvattiin 1938 uudella, arkkitehti Berndt Aminoffin suunnittelemalla, klassisistisella ja kartanomaisella päärakennuksella. Rakennus on terassoitu lohkokivillä vähäisen peltoalueen pohjoisrinteeseen.

Muutokset 1800-luvun lopulla

Koulutetut suunnittelijat ja mallipiirustukset

Maaseudun vaurastuminen 1800-luvun lopulla yhdessä yhteiskunnan muiden muutosten kanssa heijastui myös talonpoikien asuinrakentamiseen. Rakennusten yleishahmossa ja yksityiskohdissa seurattiin aiempaa selvemmin kunkin ajan tyyli- ja muotivirtauksia. Kirvesmiesrakentajien rinnalle ilmestyivät koulutetut suunnittelijat, aluksi lähinnä rakennusmestarit ja myöhemmin myös arkkitehdit. Varhaisimmat mallipiirustukset ovat 1800-luvun puolivälistä.

Karoliininen keskeissalipohja

Rakennusten koon suurenemiseen liittyy sydänseinään perustuneiden pohjakaavojen käyttöönotto. Karoliininen keskeissalipohja näyttää jääneen verraten lyhyeksi, lähinnä ehkä 1800-luvun alkupuoliskoon ja puoliväliin ajoittuvaksi vaiheeksi.

1900-luvun alkupuolelle ominainen mansardikattoinen talo

Torpparivapautus ja asutuslainsäädäntö loivat 1900-luvun alkupuoliskolla suuren joukon pientiloja, joille on leimallista oma rakentamisen mittakaavansa ja ilmeensä. Torppien vanhoja rakennuksia korotettiin 1920–30-luvuilla hyvin usein taitekattoisiksi, mikä rakennustyyppi yhä monin paikoin on tunnusomainen laajoillekin maisemakokonaisuuksille ja esimerkiksi saaristolle.

Mallipiirustukset ja jälleenrakennuskauden puolitoistakerroksinen omakotitalo.

Sotien jälkeen ovat tyyppi- ja mallipiirustukset luoneet mm. ns. puolitoistakerroksiset asuintalot. Mallipiirustukset oli yhä tarkoitettu lähinnä pien- ja keskisuurille tiloille. Myös maatalousjärjestöjen neuvonnalla ja suunnittelulla on ollut tärkeä sija maaseudun viimeisten vuosikymmenten rakentamisessa.

5.1.3 Talousrakennukset

Kuvateksti: Maatilojen käytöstä jääneet vanhat talousrakennukset ovat uhanalaisia.

Talouksrakennukset ovat oikeastaan olennaisin osa maatalouden rakennuksia. Vaikuttaa siltä, kuin aitan tai luhdin säilyttämistä olisi pidetty kunnia-asiana lähes jokaisella maatilalla. Talouksrakennusten tekniikka, määrä ja koko heijastavat selkeästi kunkin ajan maanviljelys- ja elintarviketekniikan tarpeita ja vaatimuksia.

Aitat ja luhdit

Aitat ovat perinteinen, ilmeisesti lamasalvostekniikan myötä levinnyt rakennustyyppi. Aittoja, kuten sen käyttötapojakin on useanlaisia. Omavaraistaloudessa niitä tarvittiin erilaisten elintarvikkeiden ja tarvekalujen säilytykseen, usein siten, että kullekin tarpeelle varattiin oma rakennuksensa tai paikkansa aittarivissä. Aitan käyttö vaati yleensä sen sijoittamista kuiville ja korkeahkoille paikoille. Säiden, maakosteuden ja tuhoeläinten haittoja pyrittiin estämään huolellisesti tehdyillä alusrakenteilla, kuten kehikoilla, patsailla tai nurkkakivillä. Huolellisimmin paneuduttiin yleensä vilja-aittaan, joka paloturvallisuutta ajatellen usein seisoi muusta rakentamisesta erillään. Varsinaiseen pihapiiriin sen sijaan kuuluivat mm. luhdit tai vaateaitat. Tarveaitat sijaitsivat lähellä asuinrakennusta ja niissä säilytettiin mm. päivittäiseen käyttöön tarvittavia elintarvikkeita. Monilla Inkoon ja Degerbyn tiloilla oli 1800-luvun alussa vain yksi tai pari tarveaittaa sekä pieni ruoka-aitta. Ajan mittaan alettiin rakentaa useampia tarveaittoja, yleensä kaksi saman vesikaton alle. Ruoka-aitat sijaitsivat perinteisesti erillään kukkulan laella. Niistä yleisin tyyppi on hirsikehikkoalustalle rakennettu. Tolppa-aitat ovat harvinaiset; Torpin ruoka-aitta oli 1930-luvulla Inkoon ja Degerbyn alueen ainoa tunnettu esimerkki. Ruoka-aittojen kiinnostavuutta lisäävät yksityiskohdat kuten taidokkaasti veistetty alusrakenne tai kuviopaneloitu ovi.

Tavallisin aitta on nurkkakiville perustettu, satulakattoinen, yksikerroksinen ja päätyovella varustettu pitkänurkkainen, ainakin osaksi vuorattu hirsirakennus. Siinä saattaa olla ulos työntyvä yläosa eli otsa, tai oven sivuilla eräänlaiset sivuseinät, posket.

Tästä on hyvä esimerkki Stor-Bredsin pihapiirissä oleva aitta, joka ilmeisesti on 1700-luvulta.

Västanbyn Teiran suurikokoinen hirsiaitta lienee 1800-luvulta.

Aitoista komeimpiin kuuluvat luhdit, jotka ovat olleet Uudellamaalla yleisiä jo keskiajalta. Tätä kaksikerroksista rakennusta on käytetty, paitsi varastona, myös kesäiseen asumiseen. Säteritilojen aittoihin rakennettiin jo varhain yläkerros. 1700-luvun loppupuolelta lähtien myös talonpoikaistiloilla yleistyy kaksikerroksinen aittarivi, jossa tavallisesti on luhtikäytävä. Luhtirakennukset ovat monesti säilyneet silloinkin kun pihapiirin muista talousrakennuksista on luovuttu.

Västankvarnin Skallaksen torpan vanha solalla varustettu luhtiaitta. Haalistunut maalipinta tuo kauniisti esiin i pylväiden muodon.

Kiviset vilja-aitat

Oman ryhmänsä vilja-aitoista muodostavat etenkin kartanoissa ja suuremmilla tiloilla olevat kiviaitat. Niistä vanhimmat ovat yleensä komeasti kiilakivistä, myöhemmin yleistyi myös punatiili, jossain määrin kalkkihiekk- ja sementtitiiletkin. Näille ovat tunnusomaisia telttakatot tuuletuspiippuineen.

Tällainen komea esimerkki on Billskogin Gripsin kaunis, 1792 rakennettu, osin harmaakivinen ja osin tiilirakenteinen vilja-aitta.

Navetat

Navetat olivat alkuun yksinkertaisia, ehkä vain yhden huoneen hirsirakennuksia. Niitä ryhdyttiin 1500-luvulta lähtien laajentamaan lisähuoneilla mm. karjan talviruokinnan taifeisiin. Karjatalouden merkityksen ja menetelmien kehittyminen ovat 1800–1900-luvuilla vaikuttaneet niin navettojen toiminnallisiin ratkaisuihin kuin rakennusteknillisiin ja -esteettisiin ratkaisuihin. Kartanoille ilmestyivät varhaisimmat harmaa-kivinavetat ehkä jo 1700-luvulla ja laajemmin 1800-luvulla, leviten vähitellen myös suuremmille talonpoikaistiloille.

Damsin poikkeuksellisen komea harmaakivinavetta on 1800-luvulta. Rakennus on alun perin ollut satulakattoinen, mutta nykyisin siinä on yläpuolella sijaitsevan hirsinavetan tavoin ylälapeeltaan aumattu taitekatto.

Vanhemmissa navetoissa lehmät pidettiin kytkettyinä pitkittäisseiniin. 1700-luvulla alettiin rakentaa parret keskiakselin suuntaisen palkin tai aidan molemmin puolin. Esikuvana oli todennäköisesti Fagervikin kartanon navetta. Rehu-ullakolla varustetut navetat yleistyivät 1800-luvun loppupuolella. Näihin liittyi useimmiten suoraan ylätasolle johtava ajoluiska heinäkuormia varten. Rakennettiin myös ns. kellarinavettoja, joiden korkeaan, hevoscärryllä läpiajettavaan pohjakerrokseen voitiin sijoittaa lantakuoppa. 1860-luvun nälkävuosina Länsi-Uudellamaalla rakennettiin monin paikoin kivinavetat maan pohjoisosista tulleiden henkilöiden hätäaputyönä, Inkoossa mm. Svartbäckin ja Utanåkerin tiloille.

Varhaisimpia kiilakivinavettoja seurasivat 1800-luvun lopulla säännöllisestä lohkokivistä rakennetut karjarakennukset, ja 1900-luvulla punatiili, kalkkihiekkatiili, sementtitiili ja joskus erikoisemmatkin ratkaisut. Kartanoilla karjarakennukset olivat usein eturivin arkkitehtien piirtämiä. Tavalliselle maatilalle ovat yhä tunnusomaisimpia suhteellisen pelkistetyt punatiiliset, sementtitiiliset tai hirsiset karjarakennukset. Siirtyminen miltei yksinomaan karjattomaan talouteen on tuonut ongelman tyhjilleen jäävien tilojen käytöstä.

Kalkullan vanhalle lohkokivisokkelille rakennettu sementtitiilinavetta on vuodelta 1939.

Linkullan Mattan tilan kalkkiahiekkatiilinen, satulakattoinen navetta on vuosilta 1927–30. Sen on suunnitellut arkkitehti Ivar Almark.

Riihet

Asuinrakennuksen ohella riihi puintihuoneineen ja latoineen oli maatalon arvokkain rakennus, jonka rakentaminen ja kunnossapito vaativat tuntuva panoksen. Riihet sijoitettiin jo palovaaran takia erilleen tilan muista rakennuksista, usein omalle mäennyppylälleen.

Älgsön Kämpaksen tilan vanha riihi sijoittuu erilleen muusta pihapiiristä.

Komeimmat riihet ovat suuria, sivukatoksellisia hirsirakennuksia, joihin sisältyy puinti- ja kuivatusprosessin vaatimat kaksi-kolme huonetta. Riiheen on toisinaan yhdistetty myös lato ja ruumenkoppi saman katon alle. Riihiin uunejakin on satunnaisesti säilynyt.

Suurtiloilla ja säteritiloilla riihiä oli jo 1700-luvulla kaksi tai useampia. 1800-luvulla tämä käytäntö yleistyi myös talonpoikaistiloilla. Kahteen riiheen joko liitettiin yhteinen puintihuone tai ne rakennettiin erillisinä. Riihi sijoitettiin mikäli mahdollista sileälle kalliolle tai kuivalle ja kovalle maapohjalle. Puintihuoneeseen rakennettiin korotettu lattia, itse riihessä kalliopinta saatettiin jättää paljaaksi. Pitkittäisseiniin tehtiin pitkät, vaakasuuntaiset tuuletusraot, jotka voitiin sulkea luukuilla. Katto eristettiin turvekerroksella.

Maakellarit

Kellarit kaivettiin mieluiten jyrkkään, kuivaan rinteeseen. Kiviladelman sisäpuolelle rakennettiin hirsiseinät. Kattorakenteena oli esim. olki- ja maakerroksilla peitetty harjakatto tai suora laipio, jonka päällä oli täytekerros ja olkikatto.

Rinteeseen sovitettu maakattoinen vanha maakellari Älgsjön Bråtaholmenin niemellä. (764d_458 1_26p.jpg)

5.1.4 Pihat

Keskiajalla talonpoikaistalon rakennukset pyrittiin sijoittamaan erillisiksi mies- ja karjapihoiksi ja usein neliöihin, mihin vaikuttivat niin toiminnalliset kuin turvallisuustekijät. Ahtaat kylämäet ja sarkajako suosivat umpipiha-ratkaisua, joka levisi kartanoista ja suurtiloilta pienempiinkin taloihin. Se oli vallitsevana Uudenmaan rannikkoseuduilla keskiajalla. Umpipihoja oli 1700-luvulla mm. Svenskbyn, Finnpadan ja Backan kylissä.

Pihat ovat kuitenkin vain harvoin olleet täysin säännöllisiä tai suljettuja. Inkoossa ja Degerbyssä tilojen rakennukset on useimmiten ryhmitelty vapaasti maaston mukaan, epäsäännöllisen pihamaan ympärille. On nähtävissä selkeä pyrkimys erottaa karjapiha miespihasta, mutta sekä navetta että talli on myös saatettu rakentaa lähelle asuintaloa.

Lähinnä 1800-luvulla näyttää yleistyneen ratkaisu, jossa asuinrakennus on pyritty aiempaa selvemmin sijoittamaan erilleen muista rakennuksista vaikkapa puuston ympäröimäksi. Samalla on ryhdytty välttämään liian läheistä yhteyttä kylä- ja maanteihin. Pihojen rakennusten lukumäärä on ollut suurimmillaan 1800-luvun lopulla, omavarais- ja luontaistalouden viimeisinä aikoina ja ennen isonjaon täydennysten tai uusjakojen toteuttamista. Tämän jälkeistä talous- ja ulkorakennusten määrän vähenemistä on seurannut myös selkeiden pihatilojen osittainen häviäminen.

Maatilalla saattoi olla yli parikymmentä eri rakennusta. Esim. Pråhlsin verotilalla oli vuonna 1779 vanha leivintupa (asuintupa) ja siihen eteisen ja kamarin välityksellä yhteen rakennettu vierastupa, kaksi kuusinurkkaista kamaria, viisi aittaa, luhti, käymälä, uusi ja vanha navetta, lammassuoja, kaksi rehulatoa, sikolähti, talli, uusi ja vanha vilja-aitta, sauna, kaksi latoa ja kalustovaja, riihi ja puintihuone (luuva), olkilato ja vaja sekä kolme heinälatoa. Joillakin tiloilla oli myös vuohipihatto, paja ja panimo. Svenskbyssä ja Finnpadassa yksittäisinä säilyneet luhdit sijaitsevat monesti asuintalojen välittömässä läheisyydessä ja kohtisuorassa asemassa niihin nähden, mikä on tulkittavissa säännöllisen pihapiirin jäänteinä. Tilojen siirryttyä 1700-luvulla Fagervikin ruukin hallintaan pihapiirien muita talousrakennuksia ei enää ylläpidetty.

Miespiha oli melko usein aidattu riukuaidalla tai myöhempinä aikoina lauta-aidalla. Näyttää siltä, kuin pihamaat olisivat pitkälle 1800-luvulle olleet paljaita ja puuttomia. Tämän jälkeen on puutarha- ja puistokulttuurin leviäminen, mm. lehti- ja jalopuiden istuttaminen sekä hedelmä- ja marjatarhat, olennaisesti muuttanut pihapiirejä vehreiksi.

5.2 TORPAT JA MÄKITUVAT

Ekholmin kalastajatorppa kuului Lill-Ramsjön tilaan, kuva 1900-luvun alusta
kuvalähde: Ingå i Bild, 1987

Säilyneet vanhat torpat ja torppien paikat jäänteineen, ovat tärkeä ja edelleen näkyvä osa Inkoon kulttuuriympäristöä ja maisemaa.

Ensimmäiset torpat perustettiin Bollstadin tilan maille 1600-luvun puolivälissä. 1800-luvun alussa oli torppia 62, jonka jälkeen määrä kasvoi voimakkaasti ollen 1800-luvun puolivälissä jo 250. Lukumäärä säilyi jokseenkin samana 1900-luvun alkuun saakka. Tämän lisäksi ovat kalastajatorpat, joita Inkoossa oli huomattava määrä. Ensimmäiset tunnetut kalastajatorpat muodostettiin 1700-luvun keskivaiheilla Vormön ja Sådön saariin, sekä hieman myöhemmin Timrön saareen. 1800-luvun alussa oli kalastajatorppia 15, enimmillään torppia oli 82 kpl 1900-paikkeilla.

Torpparit aloittivat asumisen melko vaatimattomasti. Useimmissa torpissa lienee ollut vain yksi asuinhuone, tupa. Vähitellen torppienkin pihapiirit saivat lisää talousrakennuksia, yleensä kuitenkin hirsi- ja puurakenteisia. Torpat perustettiin yleensä tilojen ulkomaille, ja näiden yhteyteen raivattiin pienet viljelymaat.

Saaristossa torpat sijoituivat suurempien saarien rannoille tai ulkosaaristoon suojaisten lahtien ääreen. Turvallinen satama oli asumisen elinehto. Viljelysalat eivät olleet kovinkaan suuria, pellot ja niityt raivattiin lahtien rannoille tai suurempien saarien sisäosiin. Ulkosaaristossa raivattiin vähäisetkin painanteet karjan tarvitsemiksi niityiksi ja laitumiksi tai kasvimaiksi.

Hirdalin tilaan kuulunut Rastaan torppa 1800-luvun alusta.

Kneuraan kuulunut Djurbäckin torppa 1800-luvulta.

5.3 SAARISTON RAKENTAMINEN

talotyypeistä

Inkoon saariston vanhat asuintalot olivat toisaalta yksinäistupia, toisaalta isompia paritupia, mutta myös savupirttejä lienee esiintynyt; Bastössä on säilynyt yksi sellainen. Yksinäistupa on keskiajan alussa kehittynyt talotyyppi, joka levisi tänne Ruotsista, erityisesti rannikon ruotsinkielisille seuduille. Pienten maatilojen asuintalot, kalastajien torpat, syytinkitalot ja mäkituvat olivat yleensä tätä tyyppiä, esim. Kalvössä, Ramsholmenissa ja Andössä. Andöstä on löydetty savupiippu vuodelta 1737.

Yksinäistupien pienestä koosta johtuen suurin osa niistä on muutettu ja laajennettu. On rakennettu uusia huoneita, kuisteja ja pieniä ullakkohuoneita. Monet on purettu ja korvattu uusilla taloilla.

Barösundissa tilojen päärakennukset olivat 1800-luvun lopussa useimmiten paritupia, esim. Orsissa, Kämpasissa (navettakäytössä), Barössä (purettu), Bjursissa ja Bastössä.

Savupirtti on alkukantainen asuintalotyyppi, jota käytettiin sekä asuntona, saunana että riihenä. Se on luultavasti tullut idästä. Keskiajalla se oli tavallisin talotyyppi suomenkielisen väestön asutusalueilla uuden ajan alkuun asti. Savupirtissä oli maalattia, johon paikoin oli upotettu luonnonkiviä, ja suuri harmaakivestä muurattu takka. Alf Brennerin mukaan monilla Inkoon vanhoilla tiloilla oli sauna, jota oli tapana käyttää myös mallashuoneena ja kuivausriihenä (Brenner 1972).

Jutansin katselmuspöytäkirjassa vuodelta 1712 mainitaan riihellä varustettu sauna. Vanhoja savusaunoja on säilynyt Ekenholmissa ja Bastössä. Bastön saunaa on käytetty saunana, asuntona ja riihenä ja viime aikoina kesäasuntona. Siihen tehtiin lautaverhous 1930-luvulla. Monet taloista ovat luultavasti pitkään olleet vailla ulkolaudoitusta, ainakin osittain, kuten voidaan nähdä mm. Långstrandin ja Fagerängin torppia esittävästä vanhoista kuvista. Pystylaudoitus on ollut vallitseva ulkoverhous kaikissa vanhoissa taloissa.

Vanhoilla tiloilla on edelleen suuri määrä erilaisia rakennuksia. Aittoja, luhteja, navettoja, latoja, ranta-aittoja ja venevajoja on säilynyt 1800-luvulta ja osittain 1700-luvun lopusta esim. Tostholmissa, Kalvössä, Ängössä, Ekenholmissa, Andössä, Lill-Klockarsissa ja Gåsössä.

1900-luvun vaihteen rakennuskanta

1800-luvun lopun ja 1900-luvun vaihteen rakennuksissa, sekä maatilojen asuintaloissa, huviloissa että täyshoitoloissa, on vaikutteita aikakauden huvila-arkkitehtuurista ja uusista, 1800-luvulla kehitetyistä maalaistalojen ratkaisumalleista. Ne ovat yleensä suuria, kaksikerroksisia taloja, joissa on parvekkeita, verantoja ja terasseja. Useimmat toimivat nykyisin ainoastaan vapaa-ajan asuntolina, kuten Barölandetin Östergård, Jutans ja Högholm. Älgsjölandetin Mellangårdista on tullut kunnallinen virkistysalue.

Monissa tämän kauden rakennuksissa on myös jugend-piirteitä: mansardikatot, kattoikkunat, puolipyöreät ja pyöreät ikkunat, osittain pieniksi ruuduiksi jaetut ikkunat, verantojen ja terassien muotoon veistetyt pilarit, kuten Tingsholmissa, Tiftössä, Barön täyshoitolassa ja Högholmissa. Ajan arkkitehtuurin vaikutus näkyy myös monissa pienemmissä taloissa lisärakennusten tai uudisrakennusten muodossa, kuten Trollholmissa, Mangrundissa ja Lågholmissa. Useat huvilat on siirretty Barösundiin muualta.

1900-luvun rakennukset

Vanhat talot ovat olleet niin pienet ja huonokuntoiset, että 1900-luvun alusta lähtien on rakennettu uusia ajanmukaisempia taloja uusine tilaratkaisuineen. 1920-luvulla tai myöhemmin rakennetuissa taloissa on usein korkea kivijalka, joissakin on kellari, niissä on kaksi kerrosta ja runkosyvyys on suurempi kuin vanhoissa pari- ja yksinäistuvissa.

1920–1950-lukujen talojen tyypillisiä edustajia ovat Gammelbylandetin, Östervikin, Bisan, Sillsundin, Hagalundin ja Grundsön asuintalot sekä entinen Storön kauppa, jotka kaikki ovat vakituksessa asuinkäytössä. Joitakin nykyaikaisia, yksikerroksisia, loivalla katolla varustettuja tyyppitaloja esiintyy myös.

Väritys

Valtaosassa vanhasta rakennuskannasta, sekä asuin- että talousrakennuksissa, on punamullatut seinät ja valkoiset ikkunat, räystäät ja listoitukset. Keltaokraa nähdään harvoin, sen sijaan tilojen vanhoista päärakennuksista monet ovat vaaleankeltaiset, lähes valkoiset. Suuret 1900-luvun vaihteen huvilat ovat myös joko vaaleiksi maalatut, vaaleankeltaiset tai harmaat, tai tummanpunaiset valkoisine nurkkalistoineen.

Katot

Vanhoissa parituissa ja yksinäistuvissa oli aina harjakatto. 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun rakennuksissa oli usein mansardikatto, kuten Lill-Ramsjössä, Tingsholmissa ja Hagalundissa. Maassamme 1950-luvun alusta lähtien yleisesti esiintyviä tasakattoja on nähtävissä vain muutamassa, yksittäisessä kesämökissä.

Barösundissa useimmin käytetyt kateaineet olivat tuohi, malka, kaisla ja rukiinolki, kunnes niitä alettiin korvata päreillä 1800-luvun lopussa.

Nykyisin pärekatot ovat harvinaiset. Tiilikattoja on nähtävissä siellä täällä. Yleensä kyseessä on tällöin betonimateriaali ja vain harvassa tapauksessa poltettu tiili. Pelti lienee nykyisin yleisin kateaine, joko sileä tai aaltopelti, lisäksi esiintyy aallotettua asbestisementtilevyä. (Ympäristötoimisto1993)

5.4 TAAJAMAYMPÄRISTÖT

Kirkonkylän ovat jo varhain olleet maalaiskuntien perinteisiä, tiheämmin rakennettuja keskuksia. Yleensä niistä on vasta sotien jälkeisinä vuosikymmeninä saattanut kasvaa varsinaisia taajamia. Teollistuminen ja liikenteen kehitys loivat maamme rautatie- ja teollisuusyhdyskunnat. Inkoossa tällaisia taajamia ovat radan varren pienet Täkter ja Solberg (Inkoo). Maaseututaajamat ovat pääosin harvana nauhana liikenneväylien, rauta- tai maanteiden varrella. Alueita ei ole useinkaan alkuaan kaavoitettu, vaan ne ovat syntyneet vapaasti palstoittamalla.

Kirkonkylät

Maaseudun taajamien joukossa kirkonkylillä on perinteisesti ollut erityisasema. Niiden ympäristöstä poikkeavat toiminnot ovat luoneet muista kylistä poikkeavan rakennetun ympäristön. Inkoon ja Degerbyn kirkonkylät kuuluvat asemakaava-alueeseen eivätkä sisälly tähän selvitykseen.

Kirkonkylän ympäristöt ovat lukuisten tekijöiden tulos. Luonnonolot ja erityisesti topografia antavat kirkonkylälle sen perusilmeen. Degerbyssä kylä on kasvanut pelloilta nousevalle laakealle kylämäelle. Yhteistä kirkonkylille on, että kirkko on rakennettu maiseman korkeimmalle tai muuten hallitsevalle paikalle.

Kirkkojen sijoittumiseen ovat vaikuttaneet ennen kaikkea kulkuyhteydet. Kirkot rakennettiin valtaväylien tuntumaan, Uudellamaalla mielellään rannikon väylien, niiltä sisämaahan työntyvien merenlahtien ja jokien sekä maaliikenteen solmukohtiin. Kirkossa käyvillä on näin ollut luonnollinen, helppo yhteys kirkolle. Kirkonkylätyypillisiä piirteitä on myös kirkkojen ja pappiloiden yhteys. Se näkyy selvästi Inkoossa. Sen sijaan Degerbyn nuorissa kappeliseurakunnissa virkatalo jouduttiin hankkimaan autioutilalta etäämpänä kirkosta.

Paikallishallinnon varhaiset rakennukset nousivat yleensä kirkkojen viereen. Vuonna 1865 luotu nykyaikainen kunnallishallinto toi omat rakennuksensa. Lääkärit ja apteekkarit asettuivat kirkonkylään. Maakaupan vapautuminen toi aluksi yksityiset kauppiat, sittemmin erityisesti osuuskaupat.

Sotien jälkeiset vuosikymmenet ovat useimmiten merkinneet kirkonkylämittakaavan muutosta. Degerby on poikkeuksellisella tavalla säilyttänyt perinteisen kirkonkylämiljöön. Inkoo on kirkonkylänä uusiutunut ja sisältää uudempaa rakentamista.

Hallintorakennukset

Kunnallishallinto uudistettiin maalaispitäjissä 1865. Maalaiskunnissa erotettiin maallinen ja kirkollinen hallinto toisistaan, kunnat saivat kiinteän organisaation ja mm. tehtäviensä hoidolle välttämättömän verotusoikeuden.

Pitäjäntuvat

Pitäjäntuvat olivat ennen 1800-lukua varsin harvinaisia. Pitäjänkokousten ja käräjien pitopaikkoina toimivat pappilat tai suuremmat maatilarakennukset, 1700-luvulla aiemmasta poiketen myös kirkot. Pitäjäntuvat yleistyivät jonkin verran 1800-luvulla. Inkoon kirkolla ollut pitäjäntupa toimi purettiin 1960-luvulla, Varsinaisia kunnantaloja rakennettiin maalaiskuntiin 1900-luvun alusta lähtien. Degerbyn 1800-luvulle periytyvä entinen kunnantupa on säilynyt kirkonkylässä esimerkkinä läntisen Uudenmaan vaatimattomimmasta kunnallisrakentamisesta.

5.5 VAPAA-AJAN YMPÄRISTÖT

Huvilakulttuuri ja vapaa-ajanasumisen vaiheita

Yläluokan oleskelu toisaalta hovin liepeillä, toisaalta maaseudun säteritiloilla loi kaksi eri asuinympäristöä. Luonnonromantiikka sekä puisto- ja puutarhakulttuurin leviäminen edesauttoivat tavan leviämistä. Uusi rakennustyyppi villa (huvila) levisi ilmeisesti 1700-luvun lopusta lähtien meillemme. Villa tarkoitti alun perin joko roomalaista maalaistaloa tai kaupungin läheisyyteen lähinnä väliaikaista asumista varten rakennettua asuntoa. Ajan klassismin ja Italian ihailu levitti tietoa myös lähinnä palatsimaisista renessanssihuiviloista, jotka muodostivat Suomessakin 1800-luvun suurhuviloiden lähtökohdan. Varhaisten suurhuviloiden ja 1800-luvun lopun "villa-tyylisten" kartanoiden arkkitehtuurin tai asumistapojen ero on joskus varsin vähäinen.

Aatelin maakartanoiden rinnalla voi saariston talonpoikais- ja kalastaja-asumuksia pitää maamme ensimmäisinä kesähuiviloina. Säätyläiset näyttävät viimeistään 1800-luvun alussa vuokranneen niitä kesiksi. Ilmiö säilyi varsinaisen huvilarakentamisen rinnallakin. Tavallisesti vuokralla olo johti koko paikan ostoon tai huvilan rakentamiseen. Kesäasutus levisi 1800-luvulla säteittäisesti kaupungeista erityisesti rannikolle ja saaristoon, mutta paikoin myös järvisuudulle. Kehityksen käytännöllisenä edellytyksenä olivat rautateiden ja höyryalusliikenteen kohentamat liikenneolot. Laivayhteys loi mm. Inkoon kirkonkylän ja Barösundin I maailmansotaa edeltäneen kesäasutuksen. Linja-autoliikenne sai 1920–30-luvuilla oman merkityksensä. 1800-luvun jälkipuoliskolla levinnyt huvipurjehdus ja sittemmin laajentunut veneily ovat edesauttaneet varsinaisen saariston, myös sen uloimpien osien tavoittamista.

Hovgårdin tilaan kuulunut, Massholmen erotettiin 1887 itsenäiseksi palstatilaksi. Sen osti panimomestari O.B. Bäck, jonka kuoltua professori, Helsingin yliopiston rehtori Waldemar Ruin lunasti maat itselleen 1895. Saari on tämän jälkeen ollut suvun hallussa, ja erityisesti Hans Ruinin kirjallinen tuotanto on antanut sille omat kulttuurihistorialliset ulottuvuutensa. Näyttää siltä, kuin nimenomaan Bäck olisi lyhyessä ajassa antanut saarelle sen ominaisuutensa, mm. pystyttämällä peräti kaksitoista rakennusta sekä pengertämällä lohkokivilaiturin saaren etelärannalle. Lisäksi Bäck rakennutti kaksi komea kivikellaria sekä kaunisti saaren puutarhaksi ja puistoksi. Näyttää siltä, kuin ainakin päärakennusta olisi Ruinien aikana jo pienennetty. (Härö 1993)

Saaren eteläkärjen kalliolla on taiteilija Ingrid Ruinille rakennutettu kansallisromanttinen hirsihuivila

Saaren keskellä, loivasti etelään viettävällä nurmikkoisella tontilla ovat nykyiset, eteläsivultaan avoimeksi neliöksi ryhmitetyt rakennukset. asuinrakennuksia on kolme, talousrakennuksia muutama.

Huvilarakentamisen kolme vaihetta

Kesäasutusta voidaan tarkastella huvila-arkkitehtuurin kehityksen näkökulmasta. Huvila-asutuksen leviäminen voidaan jakaa kolmeen vaiheeseen; I maailmansotaa edeltäneeseen suurhuviloiden ja kalastajamökkien aikaan, 1920–30-lukujen vakiintumiskauteen sekä sotien jälkeisten vuosikymmenten vilkkaaseen vaiheeseen.

Huviloiden konkreettiseen sijoittumiseen ovat vaikuttaneet useatkin tekijät. Rakennuspaikkojen valintaan ja laajempien huvila-alueiden syntyyn ovat yleisemmin vaikuttaneet liikenneyhteydet ja luonnonolot, paikan päällä tonttia valittaessa mm. maanomistusolot, topografia ja muu luonnonympäristö. Myös maanjakolainsäädännöllä, erityisesti palstoituksen sallimisella 1860-luvulla oli merkityksensä.

Huvila-arkkitehtuurin vaiheet

Kuruddenin huvila on Inkoon itäisellä rannikolla, Österskärenille työntyvän niemen kärjessä. Lohjan kalkki Oy:n patruuna Petter Forsström rakennutti sen itselleen 1927. Huvila säilyi Porkkalan vuokra-ajan yli, joskin itse vuorineuvos kieltäytyi sitä enää käyttämästä. Vuoden 1927 piirustusten mukaan valmistui puolitoistakerroksinen, jyrkällä satulakatolla varustettu, yksityiskohdiltaan lähinnä klassisistinen huvila.

Ensi vaiheessa kesä-asutus levisi rannikolle. Huvila-arkkitehtuurin vaiheet liittyvät läheisesti rakennustekniikan ja -tyylien kehitykseen. Kansainväliset puuarkkitehtuurin vaikutteet, höyrystahojen ja puusepäntehtaiden tuotteet sekä lukuisat mallikirjat loivat ne piirteet, jotka usein on yleistäen tiivistetty "huvilatyyliksi". Rakennukset noudattivat 1800-luvun jälkipuolella historisoivaa, eklektistä arkkitehtuuria tai ns. sveitsiläistyyliä. Ajan huviloille ovat tunnusomaisia edustavat, korkeat huoneet ja huonesarjat, risti- ja poikkipäädyin sekä kuistein muotoillut volyymit, avarat lasikuistit ja rikasmuotoinen paneelivuoraus runsaine detaljeineen.

1900-luvun vaihteen jugendhuvilat, joille ovat ominaisia aikaisempaa pelkistyneempi muotokieli ja kodikkuuden korostaminen interiööreissä sekä eläin- ja kasviornamentiikka, olivat eurooppalaisten ja pohjoisamerikkalaisten esikuvien innoittamia. Julkisivuissa saatettiin käyttää pyöröhirttä, paanuverhouksia ja yksinkertaisia, höylättyjä ponttilautaverhouksia. Käsityö ja yksilöllisyys olivat kunniaa. Eri suuntiin avautuvat kuistit, kaarevat ikkunat, erkkerit ja kattokerroksen sisään vedetyt parvekkeet elävöittivät rakennusvolyyomia.

Noin 1910-luvulta aina 1930-luvun ensimmäisiin funkshuviloihin asti, noudatettiin vapaa-ajan rakennuksissa niukan klassistista, usein 1700-luvun kartanoarkkitehtuurin ja ruotsalaisten tyyppihuviloiden innoittamaa muotokieltä. Jo 1900-luvun alussa yleistyivät varsinaisia suurhuviloita pienemmät, ja myös tyyllisesti niukemmat muutaman huoneen puolitoistakerroksiset, joko satula- tai taitekatoilla katetut villat. Otavan vuonna 1913 järjestämä ja kirjana julkaisema suunnittelukilpailu valottaa erinomaisella tavalla aikansa huvilarakentamisen ihanteita. Rajanveto maaseudun talonpoikaiseen maatila- ja palstatilarakentamiseen saattaa olla vaikea, etenkin kun huviloillakin tavallisesti tarvittiin omat ulko- ja karjarakennuksensa. Sotien välisen vakiintumiskauden huvilat olivat jo suurhuviloita vaatimattomampia, lähinnä ajan omakotitalorakentamiseen verrattavia rakennuksia.

Inkoon tärkeimmät huvila-alueet

Inkoossa rakennettiin nauhamaisesti merenrantahuviloita Kyrkfjärdenin ja Svenvikenin rannoille. Pääosa Svenvikenin huviloista tuhoutui Porkkalan vuokra-aikana. Luonnonkaunis Barösund sivuhaaroinen tuli sekini laivaliikenteen myötä huvila- ja täyshoitola-alueeksi.

5.6 VIRKATALOT

Virkatalot ovat maamme maalaispitäjissä muodostaneet omaleimaisen ryhmän, joka sijoittuu varsinaisten kartanoiden ja talonpoikaisen rakentamisen välimaastoon. Virkatalolla (boställe - puustelli) tarkoitetaan virkamiehelle palkkana annettua, asuttavaksi ja viljeltäväksi tarkoitettua maata rakennuksineen. Virkataloja oli sekä papistolla että sotilailta. Kirkkoherran- ja kappalaisenpappilat poikkesivat sotilasvirkataloista mm. siten, että niiden rakentaminen ja ylläpito olivat pitäjäläisten yhteinen, veroluonteinen velvollisuus. Niiden juuret ovat jo keskiajalla, sotilasvirkatalot luotiin toden teolla 1600-luvulla. Sotilasvirkatalojen haltijat joutuivat pääosin itse, osin kuitenkin valtion tuella, ylläpitämään rakennuksensa. Puustellien kulttuurihistoriallinen merkitys perustuu useinkin tekijään, kuten säätyläisten asemaan pitäjiensä historiassa, rakennusten merkitykseen rakennustaiteellisten ja -teknisten uutuuksien välittäjinä sekä mm. virkatalojen haltijoiden asemaan sääty-yhteiskunnassa.

Sonasundin tila toimi sotilasvirkatalona vuodesta 1680. Nykyinen päärakennus lienee 1700-luvulta.

Sotilasvirkatalot

Sotilasvirkatalojen tausta on vanhemmissa feodaalisuonteisissa järjestelyissä. Varsinaisesti ne luotiin ruotujakolaitoksen yhteydessä 1600-luvun lopussa. Sotaväki hajutettiin ympäri maata siten, että tietty määrä maatiloja ylläpiti torppaa asuneen sotamiehen, rakuunan tai rannikoilla venemiehen. Päälystölle,

alipäällystölle ja sotilavirkamiehille osoitettiin virkaan sidotut maatilat asuttaviksi ja viljeltäviksi. Tilojen koko porrastui virkahierarkian mukaisesti. Järjestelmän kukoistuskaudella 1700-luvulla oli yleistä, että viranhaltija asui puustellinsa sijasta omalla tilallaan.

Virkatalojen rakentamista ja kunnossapitoa ohjattiin ja valvottiin melko tarkasti. Virkataloille laadittiin useita mallipiirustuksia. Virkatalojen rakennukset haluttiin ryhmitettäväksi hierarkisesti ja toiminnallisesti eriytyviksi kokonaisuuksiksi. Rakennukset ryhmitettiin mies- ja talouspihoiksi. Päärakennusta korostettiin, paitsi sen arkkitehtuurilla, myös sijoittamalla se usein muista rakennuksista erilleen. Palovaaralliset rakennukset sijoituivat muista erilleen. Päärakennukset haluttiin osiksi symmetrisiä, renessanssi- ja barokki-vaikutteisia pihasommitelmia. Tilojen päärakennukset ja kellarit kustannettiin valtion varoin, muut määräysten edellyttämät talot olivat tilanhaltijan omalla vastuulla.

Vielä 1800-luvulla annettiin useita määräyksiä virkatalojen rakentamisesta. Sotilavirkatalojen mallipiirustukset ja niiden rakentamisjärjestelmä tunnetaan hyvin. Vähemmän sen sijaan tiedetään virkatalojen konkreettisesta rakennushistoriasta. Ei myöskään tiedetä, millä tavoin entisillä virkataloilla on säilynyt vanhaa, mahdollisesti jopa Ruotsin vallan ajalle periytyvä rakennuskantaa. virkatalojen rakennuksissa ovat yleensä tapahtuneet samat muutokset kuin muussa maaseuturakentamisessa. Niiden rakennukset ovat olennaisesti vähentyneet, ja säilyneet rakennukset ovat yleensä ajalta, jolloin tilat eivät enää olleet alkuperäisessä käytössään. Tilojen asuin- ja talousrakennukset ovat tavallisesti 1800-luvun lopusta ja 1900-luvun ensi puoliskolta. Rakennusrungoissa on kuitenkin usein vanhoja osia, ja osin uusiutuneinakin tilat ovat rakennuksiltaan ja sijainniltaan maisemassa arvokkaita.

5.7 KOULUT JA OPPILAITOKSET

Vuonna 1866 annettu kansakouluasetus loi maaseudun nykyaikaisen kansanopetuksen perustan. Asetus ei vielä velvoittanut kuntia perustamaan kouluja ja kehitys oli aluksi melko hidasta.

Koulut ja oppilaitokset ovat erityisesti maaseudulla runsain ja näkyvin osa julkista rakentamista. Niiden pysyttäminen on ollut kuntien tärkeimpiä velvollisuuksia ja samalla ilmeisesti suurin taloudellinen rasitus sotien jälkeisiin vuosikymmeniin asti. Koulujen ja oppilaitosten rakentamista ovat ohjanneet ennen kaikkea toiminnalliset ja hygieeniset vaatimukset, koululainsäädäntö sekä valtiovallan keskitetty valvonta.

Kansakoulurakennukset

Ensimmäisille koulutaloille ei ollut suoranaisia esikuvia vaan koulut saattoivat aloittaa toimintansa milloin missäkin. Varhaisimmissa koulutaloissa saattoi olla vielä asuinrakentamisen piirteitä. Koulu- ja rakennusviranomaiset pyrkivät pian ohjaamaan koulujen rakentamista. Suomessa koottiin parhaimpina pidetyistä, jo toteutetuista kouluista 1880-luvun alussa mallipiirustussarja ja 1888 julistettiin koulujen suunnittelukilpailu. Sen pohjalla julkaistiin 1892 Yleisten rakennusten ylihallituksen 21 koulutalon kokoelma, joka edesauttoi koulujen yhdenmukaistamista eri puolilla maata. Tyyppiirustuksilla pyrittiin varmistamaan, että koulutalot tyydyttivät tietyt toiminnalliset, taloudelliset, tekniset ja hygieeniset vaatimukset ja että ne olivat myös rakennustaiteellisesti laadukkaita. Koulut saivat niiden avulla selvän identiteettinsä.

Sonasundin koulu rakennettiin Walt. Fr. Gottkampin suunnitelmien mukaan 1922. Tuolloin siinä oli tilat sekä ylä- että alakansakoululle. Itse (ylä)kansakoulu oli aloittanut työnsä jo 1916 vuokratiloissa. Yläkertaan rakennettiin 1940-luvulla koulukeittiö. Rakennuksen alakerran pohjakaava jakautuu kahteen osaan, opetustiloihin ja kahteen opettajien asuinhuoneistoon. Koulutoiminta lakkasi 1962, ja rakennus on siirtynyt monien muiden alueen kansakoulun tavoin asuinkäyttöön.

Vuonna 1910 julkaistiin kokoelma Maalaiskansakoulujen rakennuspiirustuksia, joka ilmestyi varsin tiiviin rakennusjakson alkuun. Julkaisulla on sanottu olleen suuri merkitys. Svenska Folkskolans Vänner teetätti 1915 arkkitehti Lars Sonckilla piirustuksia erityisesti maaseudun pikkukouluja varten. Varhaisimmat koulutalot olivat suhteellisen komeita ja koristeellisia. Myöhemmät rakennukset ovat yksityiskohdiltaan jo vaatimattomampia, ilmeisesti mm. kustannusten alentamisesta ja rakentamisen julkisesta ohjauksesta johtuen. Koulujen suunnittelijat ovat vaihdelleet tuntemattomina pysyneistä nimistä paikallisiin rakennusmestareihin, tyyppiin piirustuksiin ja eturivin arkkitehteihin.

Myös Srandin sementtitiilestä muurattu kansakoulu on arkkitehtuuriltaan poikkeuksellinen.

Tiilirakentaminen oli vielä varsin poikkeuksellista. Esimerkkinä on erittäin hieno, palon jälkeen kivistä 1916 pystytetty Gråmarbölen kansakoulu, joka hiljattain on kunnostettu yksityiskäyttöön.

Vuosina 1950 ja -54 tiukennettiin kansakoulujen rakentamismahdollisuuksia ja -normeja, jolloin aikaisemmat mallipiirustukset menettivät merkitystään. Koulutalojen tyyppisiä piirteitä oli nyt useampikerroksisuus, eri tilojen eriyttäminen omiin siipiinsä, oppikouluista tuttu keskushallien ja sivukäytävien käyttö sekä julkisivuissa rapatut tiilipinnat ja tiheät, nauhamaiset ikkunarivit. Satulakattojen lisäksi esiintyi myös pulpettikattoja. Erityistä huomiota kiinnitettiin myös oppilasasuntoloihin ja opettajien asumiseen. Pienemmissä kunnissa käytettiin usein maalaiskuntien liiton perustaman suunnittelutoimiston mallipiirustuksia. Kahden opettajan kivirakenteista kansakoulua esittävää tyyppiin piirustusta "Poku" on käytetty Solbergissa soveltaen kauttaaltaan kaksikerroksisena.

Maatalousoppilaitokset

Maatalouden kehitys 1800-luvun puolivälistä alkaen vaati maatalousopetuksen järjestämisestä. 1900-luvun vaihteen molemmin puolin luotiin keskisuurten ja pienten tilojen viljelijöille tarkoitettu yksivuotinen koulutus, maamieskoulut. Koska läntinen Uusimaa on ennen kaikkea maatalousseutua, on luonnollista että tänne syntyi useitakin alan oppilaitoksia. Vanhimmat maamieskoulut olivat yksityisiä; niihin kuului ruotsinkielinen Inkoon Västankvarn. Västankvarnissa toimi vuodet 1895-1926 kansanopisto, 1906-1978 maamieskoulu (lantmannaskola) ja myöhemmin kaksivuotinen, maanviljelysteknikoksi valmistava oppilaitos.

Kansanopistot

Kansanopistot (folkhögskola) ovat Tanskassa 1860-luvulla syntynyt vapaaehtoinen jatko- ja täydennyskoulutusinstituutio. Suomeen perustettiin ensimmäiset opistot 1880-luvun lopussa. Vaikeiden ns. routavuosien jälkeen (1899-1905) laitoksia perustettiin lisää. Kansanopistot saivat oman lakinsa 1925. Västankvarnin toiminta jaettiin niin käytännön kuin poliittisista syistä kahtia; yleissivistävään kansanopistoon ja käytännölliseen maatalousopetukseen. Kansanopiston toiminta lopetettiin 1926. Arkkitehti Karl Hård af Segerstadin piirtämä komea opistorakennus oli myöhemmin kotitalouskoulun käytössä.

5.8 YHDISTYSRAKENNUKSET

Yhdistystoiminnan vaiheita Suomessa ja läntisellä Uudellamaalla

Yhdistystoiminnan sai alkunsa 1800-luvun jälkipuoliskolla. Taustalla oli talouden ja yhteiskunnan murros seurauksineen, joista yhdistystoiminnalle tärkeitä olivat mm. kansansivistyksen laajeneminen, yhteiskunnallisen eriarvoisuuden tiedostaminen, suomalais- ja ruotsalaiskansalliset liikkeet sekä Venäjän ja Suomen suhteiden kehitys. Poliittisesti ja yhteiskunnallisesti vaikeimmat vuodet 1900-luvun vaihteessa olivat voimakkainta nuorisoseurojen ja suurlakon jälkeen myös työväenyhdistysten määriin kasvua. Nuorisoseurat ja työväenyhdistykset ovat yhdistystalojen rakentajina keskeisiä. Yhdistystalojen historiaan liittyvät myös näitä vanhemmat uskonnolliset herätysliikkeet. Yhdistystoiminta alkoi talonpoikaisin ja porvarillisin tavoittein. Ensimmäinen maamiesseura perustettiin 1816, ja 1860-luvulta lähtien ne lisääntyivät suuresti. Sekä maamiesseurat että niiden kanssa paljon yhteistyötä tehneet, 1900-luvun vaihteesta toimineet murtayhdistykset ovat vain harvoin omistaneet oman talon.

Nuorisoseuraliikkeellä on ollut merkitystä erityisesti maaseudulla, jossa ne 1900-luvun alkukymmeninä kattoivat käytännössä koko Suomen. Seurat pyrkivät kulttuuri- ja valistustyöhön, joka ilmeni mm. opiskeluna, teatterina ja kuoroina, liikuntaharrastuksena ja kotiseututyönä. Työllä oli usein selkeät kielipoliittiset lähtökohdat. Sotien jälkeiset vuosikymmenet olivat hiljaiseloa, jonka katkaisivat lähinnä juhannusjuhlat tai uudenvuodentanssit.

Läntisellä Uudellamaalla kotiseutuyhdistykset edelsivät varhaisimpia nuorisoseuroja, mutta niiden luonne ei juuri poikennut varsinaisista nuorisoseuroista. Kotiseutuyhdistys aloitti toimintansa Inkoossa 1897. Työväenliike laajeni nuoriso- ja raittiusseuraliikkeitä myöhemmin. Sen leviämisen edellytyksiä olivat yhteiskunnalliset epäkohdat, kuten työaika, asuin- ja elinolot, palkat jne., ja yhteiskunnallisen tietoisuuden syntyminen. Ensimmäiset, luonteeltaan kansanvalituskelliset työväenyhdistykset ovat 1880–90-luvuilta. Liike sai vuosisadan lopussa sosialistisen sisällön. Se eteni suurista kaupungeista ja teollisuuskeskuksista pienempiin taajamiin ja maaseudulle. Vuoden 1905 suurlakko vauhditti yhdistysten perustamista. Tämän jälkeen 1910–30-lukujen poliittisesti vaikeat vuodet vaikeuttivat liikkeen leviämistä. Inkooseen (Solberg) perustettiin työväenyhdistys 1900-luvun alussa.

Seuran- ja työväentalot

Nuorisoseurat kokoontuivat alkuvuosinaan yleensä kansakouluissa tai suurten maatilojen saleissa. Jäsenistön lisääntyessä ja toiminnan monipuolistuessa oman talon saaminen muodostui tärkeäksi tavoitteeksi. Pienillä paikkakunnilla ja maaseudulla yhdistysten tilakysymys vaikeutui sosialististen aatteiden omaksumisen jälkeen, minkä vuoksi työväenyhdistykset ilmeisesti turvautuivat nuorisoseuroja useammin valmiiden mökkien hankkimiseen ja vähittäiseen laajentamiseen.

Seuran- ja työväentaloilla on yleensä selkeä arkkitehtoninen identiteettinsä omana rakennustyyppinä. Yhdistystalot eivät kuitenkaan ole samanlaisia, vaan taloille on luotu arkkitehtonisesti vaihtelevia ratkaisuja. Seurantalojen asuun ovat vaikuttaneet ainakin rakennuksen käyttötarpeet sekä rakentamisajan arkkitehtuurin yleisemmät tavoitteet ja tyylipiirteet. Näitä tekijöitä on sovellettu kulloisenkin rakentajan voimavarojen mukaan.

Rakennukset sijaitsevat yleensä kylien keskeisillä ja maisemallisesti edustavilla paikoilla. Niiden sijoittamiseen ovat vaikuttaneet myös pyrkimys helppoon tavoitettavuuteen ja tontin saaminen. Ennen 1940-lukua rakennettiin järjestään hirsirunkoisia seurantaloja, joita on myöhemmin saatettu laajentaa lautaosilla. Rakennusaineet hankittiin vanhoista rakennuksista tai saatiin lahjoina tai ostettiin. Talot pystytettiin talkoilla ja vain erikoistöissä jouduttiin joskus turvautumaan palkkatyöhön.

Nuorisoseurantalojen arkkitehtuuria kehitettiin erityisesti 1910-luvulla, jolloin rakennukset haluttiin erottaa kylien ja maaseudun muista rakennuksista. Ominaispiirteitä olivat mm. suurehko volyyymi, korkeat taite- tai satulakatot, erilaiset ulokkeet, tornit ja kuistit sekä sisätilojen käyttöä ja sijaintia heijastava aukotus. Työväentalot olivat pitkään vaatimattomampia, mutta 1920-luvulta alkaen niitäkin on kehitetty mm. mallipiirustuksilla ja suunnitteluavulla. Työväentaloja edustaa Inkoossa Solberg.

Rakennustaiteellisesti poikkeuksellisen arvokkaita seurantaloja edustaa Runar Eklundin Barösundin rannalle piirtämä Walhalla. Hilding Ekelundin tai hänen toimistonsa piirtämä Inkoon kirkonkylän Hembygdsgården on ehkä edustavin esimerkki sotien jälkeisestä yhdistysrakentamisesta.

Uusmaalaisen osakunnan (Nylands Nation) kansakoulukurssi oli ponttimena Barösundin nuorisoseuran (Ungdomsförening) perustamiseen 1902. Seurantalo Walhallan valmistumiseen meni tästä vuosikymmenen, 1905 tehty aloite toteutui 1912.

Uskonnollisten yhdistysten rakennukset

Uskonnolliset herätysliikkeet saivat ainoana kansanliikkeinä ennen 1800-luvun puoliväliä suurempia joukkoja liikkeelle. Vuosisadan lopussa ja 1900-luvun alussa eräiden uusien liikkeiden syntyminen sekä niiden nykyaikainen organisoituminen johtivat erilaisten rukoushuoneiden syntymiseen. Rakennustyyppi asettuu kirkkojen ja yhdistystalojen välimaastoon. Rakentamistavat ja rakennuttaja-järjestöt tekevät niisiä eräänlaisia yhdistystaloja, käyttö ja tilojen luonne, osin myös rakennusten ulkoasu lähinnä pienempiin kappeleihin vertautuvia kirkkoja. Rukoushuoneilla on kuitenkin teologisesti omat, palveluksen ja uskonnollisten tavoitteiden luomat erikoispiirteensä, jotka heijastuvat ainakin jonkin verran myös rakennusten ulkoiseen hahmoon.

Metodismi on peräisin Englannista. 1700-luvulta herännyt metodismi tuli Suomeen 1860-luvulla, Inkoon aseman läheisyydessä oleva metodistikirkko Tabor on rukoushuoneena poikkeuksellinen. Se on punatiilinen, päätytornillinen pitkäkirkko, jonka vertailukohtat löytyvät pääkaupunkiseudulta.

5.9 LIIKERAKENNUKSET

Maaseudun pienet kaupungit

Maaseudulla kaupan vapautuminen toi yksityisiä kauppiaita aluksi etupäässä kirkonkyltiin, myöhemmin myös erityisesti rautatieasemille ja tavallisiin kyliin. Varhaisimpia maakaupan rakennuksia ei ole juurikaan säilynyt. Kauppojen lisääntyessä yksityiset kauppiat saivat rinnalleen ja kilpailijoikseen osuusliikkeet, Tyypillisiä yksityisiä tai osuusliikkeiden 1920–30-lukujen myymälöitä ovat taitekattoiset hirsirakennukset, joiden alakerrassa on suuret näyteikkunat ja yläkerrassa henkilöstön asuintiloja. Sotien jälkeen ovat yhtä tyypilliseksi tulleet satulakattoiset, rankorakenteiset tyyppitalot tai niiden sovellutukset. Kirkonkylissä ja muuallakin on säilynyt näitä 1900-luvun myymälärakennuksia.

Barösundin osuuskauppa 1900-luvun alusta, taustalla nuorisoseurantalo. Kuva kirjasta Barösund 1933.Grönberg.

5.10 TEOLLISUSYMPÄRISTÖT

Ruukkiteollisuus

Ruukit olivat omaleimainen, esiteollisen ajan yritystyyppi. Rauta- ja kuparitehtaat eli ruukit olivat Ruotsin vallan ajan pisimmälle kehittyneitä ja tärkeintä teollisuutta. Suomen metalliteollisuus syntyi 1500-1600-luvuilla juuri läntisellä Uudellamaalla. Sen synnyn edellytyksiä olivat raaka-aineiden ja käyttövoiman saaminen sekä hyvät liikenneyhteydet. Vaikka toiveille Suomen omista malmivaroista ei löydetty paljoakaan katella, takasivat laajat metsät ja jokien vesivoima ruukkien toimintamahdollisuudet. Malmi tuotiin suurimmaksi osaksi Ruotsista ja kotimaista malmia käytettiin lähinnä sekoitusmalmina. Ruukit perustettiin rannikolle tai sen läheisyyteen, merelle johtaneiden vesireittien varteen.

Maamme ruukeista on läntisen Uudenmaan ruotsinkielisissä rannikko-pitäjissä iältään kuusi vanhinta, ennen vuotta 1650 perustettua laitosta. Ne muodostavat ruukkien ensimmäisen syntykauden. Seuraavaksi nousi masuuneja mm. Fagervikiin, jonne lisäksi rakennettiin vasarapaja takki- eli raakaraudan jatkojalostukseen. 1700-luvulla ruukkeja hallitsivat pääosin ruotsalaiset, usein tukholmalaiset suurporvarit, joiden myötä maahamme siirtyi joukko huomattavia teollisuudenharjoittajasukuja. Ruukeille oli tyypillistä niiden keskittyminen suurempina ryppäinä tietyille perheille, joita olivat mm. Hising-Hisingerit.

Maaseudulla sijainneiden laitosten toiminta perustui kruunun myöntämiin oikeuksiin, joilla sekä turvattiin tehtaiden toimintamahdollisuudet että valvottiin niiden tuotantoa. Ruukit olivat valtion erityisessä suosiossa, mikä näkyi mm. privilegioina ja oikeutena ostaa kruununtiloja perintötiloiksi. Ruukit olivatkin, paitsi teollisuuslaitoksia, myös maatiloja lukuisine alustalaisineen ja laajoine metsineen. Maatalouden tuotteet loivat sen pääoman, jonka varassa tehtaat saattoivat operoida. Metsiä tarvittiin tuotannossa välttämättömien sysien, puuhiilien, hankintaan. Muut välttämättömät tukitoiminnat, kuten kuljetukset teetettiin nekin suurimmaksi osaksi ruukin alustalaisilla.

Ruukit olivat hierarkkisia, ympäröineestä maaseudusta eronneita sosiaalisia yhteisöjä. Ruukinpatruunan alapuolella olivat omana ryhmänään mm. ammattimiehet, sepät ja masuunimestarit, jotka olivat usein syntyjään ulkomailla ja joilla ammatti kulki isältä pojalle. Ruukit olivat usein omia tehdasseurakuntiaan, mitä yhä osoittaa Fagervikin ruukinkirkko. Ne olivat myös talouskeskuksia, joiden vaikutus ulottui laajalti ympäristöönsä.

Ruukkien rakennetut ympäristöt ovat muodostuneet varsin yhtenäisin periaattein. Tähän vaikuttivat osaksi teknilliset ja tuotannolliset vaatimukset, erityisesti sitoutuminen veden äärelle. Ruukkien selkärankana on joki tai puro koskineen.

Fagervikin ruukin tinaamossa toimii nykyään museo ja kauppa.

Fagervik on esimerkki siitä, kuinka aivan pienellä padolla on kyetty saamaan kokonainen järvi vesivarastoksi, jonka järven rannalle myös ruukin kartano ja kirkko ovat kauniisti sijoitetut. Veden ääreen sijoitettiin ylimmäksi vasarapajat vesi-rattaiden käyttämine vasaroineen ja puhalluslaitteineen, ja tavallisesti vasta sitten vähemmän vettä tarvitsevat masuunit. Masuunien ja pajojen suuret hiilihuoneet ovat järjestään hävinneet. Ruukeille ominainen rakennustyyppi olivat hiiliuunit, joilla korvattiin talonpoikien metsissä polttamia miiluja. Hiiliuuneja rakenneltiin 1800-luvun puolivälistä lähtien. Ruukeilla oli lisäksi jalostukseen suoraan liittymättömiä tuotantorakennuksia, lähinnä myllyjä ja sahoja. Ainakin Inkoon Fagervikissa ovat jäljellä sekä 1760-luvulla rakennettu (sähkölaitokseksi muutettu) mylly että 1800-luvun lopusta oleva saha.

Kartanoihin liittyvistä puistoista ja puutarhoista ovat tärkeimmät olleet Fagervikin 1700-luvun ranskalainen ja englantilainen puisto. Molemmat olivat lajissaan ilmeisesti maamme ensimmäiset, ja englantilainen puisto laajuudeltaan vaikuttava.

Ruukkien työväen asuinolot heijastavat työläisien asuinrakentamisen yleisempää kehitystä. Asuinrakennukset ryhmitettiin 1700–1800-luvuilla usein ns. ruukinkaduiksi, joita pienet, useimmiten yksikerroksiset asuintalot reunustivat. Esimerkki tästä on Fagervikin ruukki. Suomen erottaminen Ruotsista ja 1800-luvun jälkipuolen teollistuminen merkitsivät taloudellista ja teknillistä murrosta, joka lopetti perinteiset ruukit. Eräänä vaihtoehtona oli tuotannon vähittäinen lakkauttaminen, kuten tehtiin Fagervikissä.

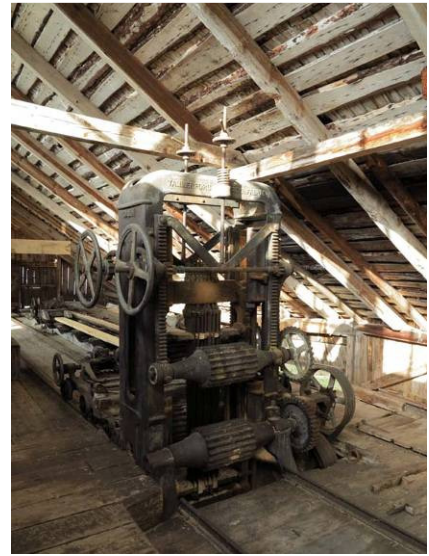

Fagervikin ruukin työväenasuntoja.

Sahat

1600-luvulla rakennettiin järjestään sahoja kartanoille ja ruukeille. Sahoja oli mm. Inkoon Fagervikissä. Sahojen sijoittumiseen vaikuttivatkin ennen 1800-luvun jälkipuoliskoa paljolti samat seikat kuin ruukeihinkin; vesivoiman tarve, raaka-aineen sijainti sekä hyvät raaka-aineen ja valmiiden tuotteiden kuljetusyhteydet. Vesistön koolla oli oma merkityksensä; liian vuolaita virtoja ei ehkä kyetty rakentamaan, ja puuta kuljetettiin mielellään vesitse.

Tekninen kehitys, kasvaneet ulkomaiset markkinat sekä uusien yrittäjien ja pääomien syntyminen olivat tekijöitä, jotka tekivät 1700-luvusta yhden, erityisesti rannikon sahojen murroskaudesta. 1800-luku näyttää olleen alueen sahoille taantuman aikaa, joskin vanhat sahanpaikat lienevät pysyneet ainakin kotitarvekäytössä. Sahateollisuuden vapauttaminen 1850-luvun lopussa mahdollisti höyrysahojen perustamisen.

(649a -4933p.jpg)

Höyryvoiman käyttö vapautti sahat sidonnaisuudesta vesistöihin, ja uudet sahat sijoittuivatkin nyt aikaisemmasta poikkeaville paikoille. Ruukeilla ja kartanoissa jatkettiin sahausta vesivoimalla, ehkä turbiiniksi uusittuna, ainakin kotitarvekäyttöön. Fagervikissä oli 1900-luvun lopulla vielä käytössä turbiinikäyttöinen, 1890-luvun lopussa rakennettu kartanosaha.

Jutansin tilan omistaja Birger Rosenqvist perusti Jutansille kehäsahan vuonna 1935. Saha oli seudulla ainoa. Ensimmäinen saha sijoittui tilakeskuksen eteläpuolella peltoalueen reunaan. Pannu lämmitettiin rimapuulla ja sahanpuruilla, täyden höyryvoiman ylläpitämiseksi vaati saha jatkuvaa valvontaa. Saha muutettiin 1949 sähkömoottorikäyttöiseksi. Teollinen toiminta lakkautettiin 1954, mutta sahatoimintaa jatkettiin vielä pienimuotoisena vuoteen 1966. Sahalla oli enimmillään 13 henkeä kokopäiväisesti töissä

Tekstiili- ja muu teollisuus

Länsi-Uudellamaalla tekstiiliteollisuus laajeni vielä viime sotien jälkeen. Huomattavia uusia yrityksiä oli mm. Helsingistä Inkooseen siirtynyt Oy Tricol Ab. Sotienjälkeisen teollisuusarkkitehtuurin huomattava edustaja Viljo Rewell piirsi Tricolin tehtaat.

Franzenin entinen ruukkutehdas Tähtelässä on muutettu asuinkäyttöön.

Tähtelän meijeri

Tähtelän teollisuusrakennukset

Meijeri aloitti toimintansa radan varressa mahdollisesti noin 1910. Vuonna 1931 pieneen rakennukseen muutti G.A. Franzénin ruukkutehdas. Samalla rakennusta hieman korotettiin. Franzén rakennutti 1952 tästä pari sataa metriä pohjoiseen uuden tiilirakenteisen tuotantolaitoksen ja laajensi pian tuotannon mm. salaojaputkiin.

Elintarvike- ja nautinta-aineteollisuus

Myllyt

Viljan jauhaminen on yksi elintarvikkeiden tuotannon keskeisiä tehtäviä. Sitä tehneitä perinteisiä myllyjä on ollut neljänlaisia; ihmisvoimin pyöritettyjä pieniä käsikiviä, vesimyllyjä, tuulimyllyjä ja höyrymyllyjä. Myllyt ovat vanhin ja perinteisin tapa hyödyntää vesivoimaa. Varhaisimmat vesimyllyt olivat ns. jalka- tai puromyllyjä. Jalkamyllyt hävisivät 1700-luvulta lähtien ratasmyllyjen tieltä, jotka ovat jalkamyllyjä suurempia, lujempia ja tehokkaampia. Niiden pystysuunnassa pyörivä vesiratas ja vaakasuora akseli johtavat välitysten kautta voiman myllynkiville, joita on tavallisesti kahdesta viiteen paria. Ratasmyllyjä kutsutaan myös jokimyllyiksi, mikä selventää niiden käyttöympäristöä. Veromyllyt olivat 1600-luvulla jo järjestään rataskäyttöisiä.

Myllyjen tekniikka kehittyi nopeasti 1800-luvun puolivälistä lähtien. Vesiturbiinit otettiin käyttöön, ja perinteiset myllynkivet saivat oheislaitteita, kuten suurimo- ja rynnikoneita. Suurimmissa myllyissä kivet vaihdettiin valsseihin. Myllyistä tuli höyryvoiman myötä vedestä riippumaton suurteollisuutta, pilkaksi ajaksi elintarviketeollisuuden ehkä laajin haara. Kehitykseen liittyi myös maatalouden muutos, siirtyminen enenevästi tuontiviljaan ja karjatalouteen. Pieniä talonpoikaisia myllyjä ei enää tarvittu, viimeisetkin jalkamyllyt hävisivät ja vesirattaat muuttuivat turbiineiksi.

Jokaisessa pitäjässä on tavallisesti kymmeniä vanhoja myllynpaikkoja, mutta myllyjen säilyneet jäänteet ovat tavallisesti pieni kivikasa tai puronpätkä, joskus vain paikannimi tai merkki vanhalla tiluskartalla. Vanhojen myllynpaikkojen säilyneet jäänteet ovat tavallisesti pieni kivikasa tai puronpätkä, joskus vain paikannimi tai merkki vanhalla tiluskartalla.

Suurimmat myllyt ovat useimmiten olleet ruukkien tai kartanoiden rakentamia ja käyttämiä, mikä onkin luonnollista niiden vallattua käyttöönsä edullisimmat koskipaikat ja lunastettua yleensä useammankin kylän koskiosuudet itselleen. Vanhimpia säilyneitä myllyrakennuksia on Fagervikin 1700-luvun mylly. Lähes kaikki läntisen Uudenmaan säilyneet myllyt edustavat teollistumista edeltävää myllylaitosta. Myllyrakennukset ovat pääosin 1800-luvulta ja useimmiten kivistä.

Ingarskilassa on säilynyt 1800-luvun lopulla rakennettu hirsirunkoinen mylly, vanha osa on jätetty 1930-luvulla tehdyn laajennuksen sisään. Lähes kaikki myllyn laitteet ovat säilyneet. Mylly on nykyään yksityisomistuksessa. (IMG_3538p.jpg)

Meijerit

Elintarviketeollisuuden kehitys liittyy siirtymiseen pois luontais- ja omavaraistaloudesta. Itse elintarviketeollisuuden tuotteet ovat monilla osin olleet ikivanhoja ja ruokaperinteeseen sidottuja. Suomen ensimmäiset meijerit perustettiin 1850-luvulla. Kartanomeijerit ja -juustolat kasvoivat pian ns. ostomeijereiksi, jotka hankkivat raaka-ainetta ulkopuolisiltakin tuottajilta. Meijereitä ryhdyttiin järjestämään 1800-luvun lopulla osakeyhtiöiksi ja 1900-luvun lakiuudistuksen vauhdittamiksi osuusmeijereiksi.

Rakennusainetuotanto

Rakennusaineteollisuuden lähtökohtia ovat olleet kiven, saven ja muiden mineraalien, kuten kalkkikiven kansanomaisen hyödyntäminen. Esimerkiksi varhaiset kirkot edellyttivät huomattavaakin paikallisia rakennusaineiden valmistusta. Tiilen käyttö oli ennen 1800-luvun loppua kaiken kaikkiaan vähäistä. Teollistuminenkaan ei tuonut alueelle varsinaisia tiilitehtaita, ja tarpeita on ainakin osaksi tyydytetty pienimuotoisella, talonpoikaisella tiilenvalmistuksella. Kiviteollisuuden alku oli paikallisessa rakennuskiven louhinnassa joko tulen tai vasaroitujen kairojen avulla.

5.11 LIIKENTEEN YMPÄRISTÖT

Inkoon pienet radanvarsitaajamat Helsingin-Turun radan varrella

Uusimaa on jo muotonsa ja rannikon läheisyyden johdosta luonnollista itä-länsisuuntaisten poikkaisyhteyksien aluetta. Yksi näistä alueen pääliikenneväylistä on 1900-luvun vaihteen molemmin puolin rakennettu Helsingin ja Turun rautatie.

Rata rakennettiin kahdessa osassa; länsipää 1896-99, itäpää 1899-1903. Radan tärkeät pisteet, asemien tai seisakkeiden paikat Länsi-Uudellamaalla olivat mm. Inkoon Solberg, Tähter ja Vahrs. Radalla oli 1910-luvulle tultaessa parikymmentä asemaa sekä parikymmentä pysäkkiä, seisaketta ja lastauspaikkaa, samoin useita kymmeniä ratavartijoiden mökkejä. Lähinnä jugend-tyyliset rakennukset toteutettiin arkkitehti Bruno F. Granholmin tyyppipiirustusten mukaan. Rataa on uusittu ja oiottu sotien välisistä vuosikymmenistä lähtien. 1900-luvun lopulla toteutettiin laaja uudistus- ja oikaisutyö, joka jätti pitkiäkin osuuksia vanhasta radasta pois käytöstä. Penkat, rummut ja sillat sekä ratavartijoiden asumukset jäivät jäljelle maiseman ilman yhteyttä toisiinsa.

Tähtelän rautatieasema on nykyään asutokäytössä.

Tähtelän asema 1930-luvulla. Kuva Ingå i bild1987

Merenkulun maisema

Rannikon pysyvä väestö ja osin myös sisämaan asukkaat ovat liikkuneet pyynti-, kauppa- ja rahdinkuljetusmatkoillaan sekä lähivesillä että kaukana alueidensa ulkopuolella. Ulkopuoliset ovat harjoittaneet ennen kaikkea kauttakululiikennettä tai kauppaa, kruunu puolestaan on kuljettanut sotaväkeä ja huolehtinut rannikon puolustuksesta. Huviveneilijät ilmestyivät maisemaan 1800-luvun lopussa.

Merenkulun kulttuurimaiseman osatekijöitä ovat, paitsi väylät maisemineen, myös merenkulun turvalaitteet, erityisesti majakat ja luotsiasemat; muut merenkulun hallinnon rakennukset ja rakenteet; erilaiset satamat, laiturit ja lastauspaikat; laivanrakennuspaikat ja telakat; merenkulkijoiden jälkeensä jättämät rakenteet ja muut muinaisjäännökset; kirkot ja hautausmaat ja muu luonteeltaan vaihteleva aineisto. Muinaisjäännösten joukosta on erikseen mainittava hylät ja muu vedenalainen aineisto. Merenkulun kulttuurimaisemaan sisältyy siis samoja osia kuin pysyvän asutuksen luomaan rannikon asumus- ja elinkeinomaisemaan. Hyvä esimerkki tästä ovat rannikon ja saariston luotsitilat.

Väylät

Historialliset väylät saavat pääosan kulttuurihistoriallisesta merkityksestään siihen liittyvistä maisemista ja merenkulun rakennuksista ja rakenteista. Väylät ovat sanelleet merenkulun kulttuurimaiseman hahmottumista. Niihin liittyy runsaasti taloudelliseen, kulttuuri- ja muuhun toimintaan liittyviä arvoja. Väylä maisemineen on esimerkki siitä, miten luonnonmaisemakin saa kulttuurihistoriallisia ulottuvuuksia. Nykyisen saariston, rannikon ja muinoin saaristona olleen sisämaan muinaisjäännökset kertovat alueen asukkaiden tai sen kautta liikkuneiden jo varhain hallinneen merenkulku-teknologian. Tutkimusten mukaan viikinkien idäntie olisi ensimmäisen vuosituhannen lopulla vakiinnuttanut Uudenmaan rannikon kauttakulkualueeksi. Merenkulku Itämerellä oli mahdollista viimeistään pronssikauden alussa, ja Suomenlahtea itään kulkenut meritie olisi ollut käytössä jo hyvän aikaa ennen viikinkiretkiä.

Varhaiset reitit ovat seurailleet rantoja sekä vältelleet niemien ja saarten edustojen avoimia vesiä tai ulapoita. Vanhimmat väylät ovat nykyisin osaksi tai kokonaan maatuneita. Ne ovat olleet yhteydessä sisämaahan kurottuviin reitteihin. Länsi-Uudenmaan rannikolta voi osoittaa joitakin esihistorialliselta ajalta nykypäiviin käytettyjä länsi-itäsuuntaisia yhteyksiä. Ensimmäiset kirjalliset tiedot rannikon väylistä ovat tanskalaisessa 1200-luvun väyläselostuksessa, jossa on kuvaus kauttakululiikenteen etapeista matkalla Hangosta kohti Porkkalaa. Niitä on mm. Orslandetin saarella. Selostus osoittaa nykyisiäkin sisä- ja ulkoväyliä vastaavien pääväylien olemassaolon. Suomenlahden eteläpuolelle on suunnattu, paitsi Hankoniemeltä ja Porkkalasta, myös aina Jussarön kohdalta sekä ennen Barösundia Svartön ja Tostholmenin välistä.

Saariston sisä- ja ulkoväyliä on mm. Tukholma-Turku-Helsinki (-Viipuri-Pietari) -linjaliikenteen ja myöhemmän, kooltaan ja tiheydeltään olennaisesti kasvaneen liikenteen myötä oiottu, syvennetty ja uusittu.

Satamat

Länsi-Uudenmaan rikkonainen rannikko lahtineen ja jokisuineen on tarjonnut lukuisia luonnonsatamia, joista vanhimmat ovat maankohoamisen myötä jo hävinneet. Eri tutkijat ja harrastajat ovat keskustelleet runsaastikin mm. viikinkien, sisämaan hämäläisten ja ristiretkeläisten mahdollisista satama- tai maihinnousupaikoista. Markkina- tai kauppapaikka, jolla on täytynyt olla myös sataman tehtäviä on jossain määrin varmasti ollut mm. Inkoon kirkonkylä.

1800-luvulta alkaen ovat teollistuminen, liikennetarpeiden lisääntyminen ja teknillinen kehitys muuttaneet merenkulun myötä myös satamia. Rannikon 1800-luvun puolimaissa alkanut, viime sotiin jatkunut höyry-laivaliikenne tarvitsi lukuisia laituripaikkoja pitkin rannikkoa. Teollistuminen ja rautatie synnyttivät joukon uusia satamia tai johtivat vanhojen täydelliseen uusiutumiseen. 1900-luvulla on rannikolle ilmestynyt suurteollisuutta kuten Inkoon Joddböle (hiilivoimala).

Luotsihenkilöstön rakennukset

Luotsiasemien ja majakkayhdyskuntien asuin- ja muu rakentaminen liittyy liikennehistoriaan, ja edustaa julkista rakentamista omine suunnittelu- ja rakennuttamismenettelyineen. Rakentaminen on luonteeltaan vahvasti tyyppi- ja mallirakentamista. Tämä pätee erityisesti 1800-luvun puolivälistä alkaen. Valtio rakennutti luotsiasemien vahtituvat, tavallisesti pienet satulakattoiset, tyyppiirustusten mukaan rakennetut kahden- kolmen huoneen hirsirakennukset. Näyttää siltä, kuin Krimin sodan jälkeen 1850-luvun lopussa olisi pystytetty runsas joukko identtisiä rakennuksia eri asemille. Luotsit asuivat varhemmin omilla tiloillaan, tilojen puolesta palkatut luotsit puolestaan tilojen kustannuksella rakennetuissa mökeissä pienine niittyläiskineen.

Skansenin luotsiasema 1907. Kuva ”Ingå i bild”
(Ingå i bild060_lotsstuga.jpg)

Vanha luotsiasema on nykyään yksityiskäytössä.
(601_P.jpg)

Barösund oli yksi rannikkoliikenteen solmukohdista, jossa rannikkoväylään risteytyi merireitti Tallinnaan. Lähisaarten tilalliset olivat 1850-luvulle asti luotsitalonpoikia, kunnes tämä järjestelmä korvattiin palkatuilla luotseilla ja luotsiasemilla. Luotsiaseman vahtitupa rakennettiin 1857 Barösundin salmen pohjoispään Stångholmenille, josta se siirrettiin 1876 Skansuddenille, Stor Ramsjön kaakkoiseen niemeen. Satulakattoinen, tyyppiirustusten mukaan rakennettu hirsirunkoinen mökki käsittää eteisen, kamarin ja tuvan. (Härö, 1993)

Merenkulun turvalaitteet ja majakat

Varhaisimmat merimerkit ovat olleet saariston ja rannikon helposti tunnistettavia luonnonmuodostumia ja maamerkkejä, kuten kallioita, metsiä, joskus myös ihmisten rakenteita, esimerkiksi kirkontorneja. Tärkeintä oli niiden tunnistettavuus ja erottuminen ympäristöstään. Rannikon asukkailla on kaikesta päätellen jo varhain ollut varta vasten rakennettuja merkkejä, esimerkiksi kivikasoja puutolppineen tai huonoilla keleillä

merkkituloja. Kruunun vaatimista tai rakennuttamista turvalaitteista on asiakirjamainintoja 1500-luvulta lähtien, jolloin Kustaa Vaasa määräsi väyliä merkittäviksi riu'ulla, tynnyreillä ja kummeleilla.

Vanhimpia nykyisten väylien varsilla olevia merimerkkejä ja merenkulun turvalaitteita ovat jotkin kummelit, siis ikivanha merimerkkityyppi, ja johtoloistot. Yleistäen voi sanoa että vanhimmat säilyneet kummelit ovat 1800-luvulta ja johtoloistot 1900-luvun vaihteen molemmilla puolilla, jolloin Helsingin-Turun sisäväylän turvalaitteita kohennettiin ja väylää muutenkin uusittiin. Merenkulun turvalaitteiden joukossa ovat varsinaiset majakat huomatuimpia ja kiistämättä myös komeimpia laitoksia.

5.12 SODANKÄYNNIN RAKENTEET JA MUISTOMERKIT

Sodankäyntiin liittyvät rakennukset ja rakenteet sekä muistomerkit ovat perinteisesti olleet tärkeä kulttuurihistoriallinen kohde. Sodan ja sotilaitoksen kulttuurimuistot ovat niin ajallisesti kuin kohdetyypeiltään varsin laaja kokonaisuus. Virkatalot ja sotilastorpat puolestaan ovat olleet oma tärkeä rakennuskerrostumansa maaseudun rakennuskulttuurissa. Sotilaitoksen kulttuurimuistoihin sisältyy kohteita historiallisen ajan taitteen muinaislinnoista viime sotien aikaisiin ja Porkkalassa sitä nuorempiinkin rakenteisiin, rakennuksiin, jäänteisiin ja muistomerkkeihin.

Sodan muistomerkit

Sodan muistomerkkejä on useanlaisia; sankarihaudat, kaatuneiden muistomerkit; joukko-osastojen ja taistelupaikkojen muistokivet sekä itse taistelumaisemat. Kansalaissodan tapahtumista kertoo Inkoon Västankvarnin ja Gråmarbölen muistomerkit

Västankvarnin hautausmaan muistomerkin on tehnyt kuvanveistäjä Aimo Tukiainen. 1953 perustetulle hautausmaalle on haudattu sisällissodassa 1918 teloitettuja punaisia.

6. INKON KYLIEN RAKENNETTU KULTTUURIYMPÄRISTÖ JA KULTTURIMAISEMA-ALUEET

6.1 KULTTURIMAISEMA-ALUEET JA NIIDEN RAJAUS

Tämän rakennettua kulttuuriympäristöä koskevan selvityksen kanssa samanaikaisesti laadittavassa kulttuurimaisemaselvityksessä on arvokkaat yleiskaavassa huomioon otettavat kulttuurimaisema-alueet rajattu kartalle. Rajausten lähtökohtina ovat olleet aiemmat maakunnallisten ja valtakunnallisten inventointien rajaukset, joita on tarkistettu nyt laadittujen selvitysten tuottaman lisätiedon pohjalta. Tavoitteena on ollut aiempien rajausten lisäksi ottaa huomioon myös paikallista arvoa omaavat kulttuurimaisema-alueet.

Manneralueelle on kulttuurimaisemaselvityksessä/ Sarlos 20120 esitetty yhteensä 27 kulttuurimaisema-alueita.

Sisäsaariston alueella lisäksi on inventoitu 11 erillistä kulttuurimaisema-alueita, jotka perustuvat uudenmaan liiton 2005 inventointien mukaisiin rajauksiin.

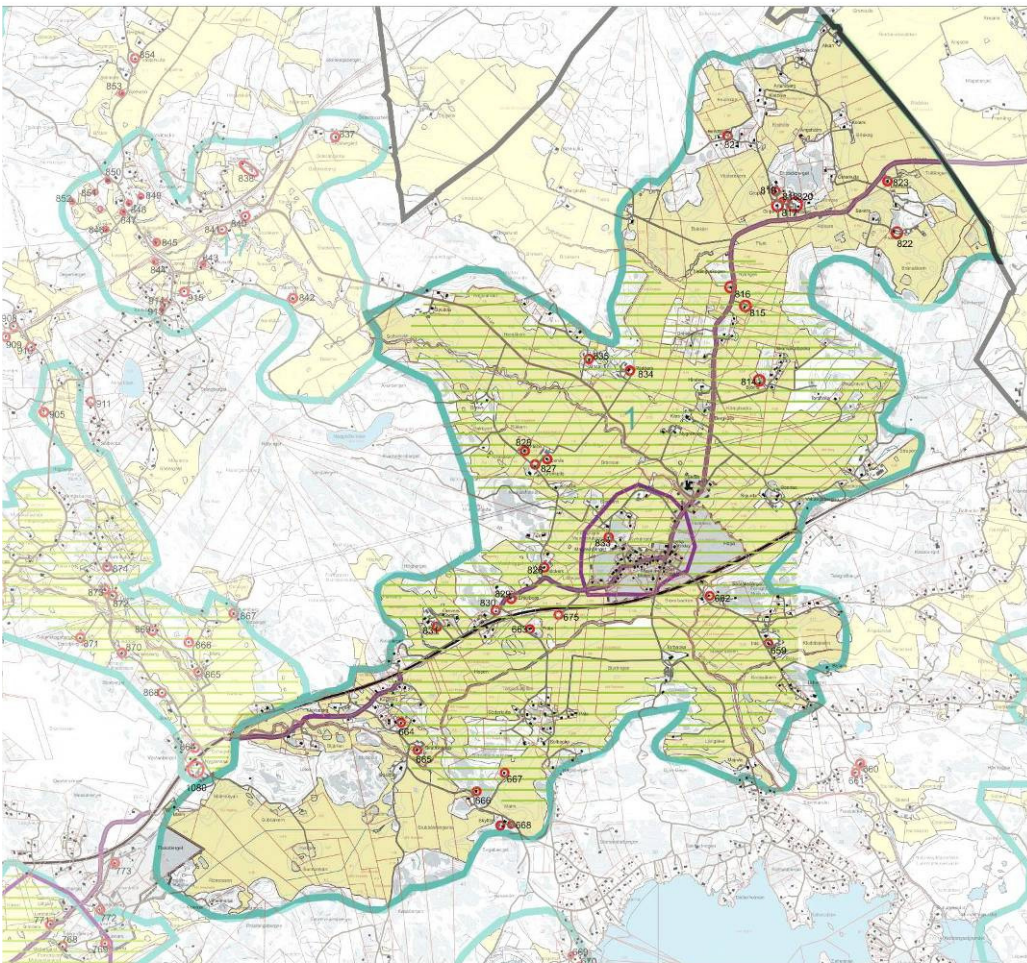
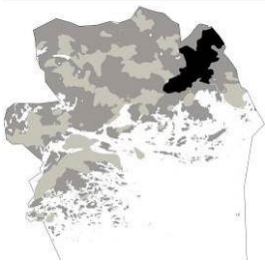
Maisema-alueiden kohdekuvaukset, arvoluokat, sekä suunnittelu-, hoito- ja suojelusuositukset on esitetty erillisessä maisemaselvitysraportissa.

Seuraavassa kappaleessa kuvaillaan lyhyesti näiden kulttuurimaisema-alueiden rakennettua kulttuuriympäristöä ja kylien ominaispiirteitä.

Seuraavat osa-alueiden yleiskuvaukset perustuvat pitkälti Lauri Putkosen Uudenmaan liitolle laatimaan selvitykseen Rakennettu Uusimaa- luonnos 2005. Tarkemmat tämän selvityksen yhteydessä laaditut rakennuskohtaiset kohdekuvaukset on kirjattu selvityksen liitteenä olevaan tietokantaan, joka lisäksi sisältää kohteita koskevia valokuvia ja historiatietoa. Tietokanta muodostaa tämän 2012 selvityksen keskeisen inventointiaineiston.

6.2 KULTTUURIYMPÄRISTÖT MANNERALUEELLA

1 Degerbyn- Pikkalanjoen -Palojoen kulttuurimaisemat Inkoossa

Pääosa alueesta sisältyy Degerbyn- Pikkalanjoen -Palojoen valtakunnallisesti arvokkaaseen kulttuurimaisema-alueeseen. Degerbyn kirkonkylä (kartalla lila raja) on valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö. Tämän selvityksen ulkopuolelle on rajattu Degerbyn harmaalla kartalle merkityt asemakaavoitetut alueet.

Maisemassa yhdistyvät 1900-luvun alun kylämaisema, laajat peltoaukeat kumpuilevine metsäharjanteineen ja -saarekkeineen sekä Solbergin/Degerbyjoki ja Ingarskilan/Torbackanjoki. Tyypillisiä maamerkkejä ja maisemanähtävyyksiä ovat vanhat, osittain hyvin säilyneet yksittäisrakennukset ja tilat, kallioalueet sekä tietenkin Degerbyn kirkko. Tyypillinen ja maisemassa tunnusomainen rakennustyyppi on taitekattoinen, usein kaltaiseksi maalattu 1920–1930-luvun alun asuinrakennus. Nykyisin Degerby on tehomaatalousaluetta, ja sen rakennuskanta on laajalti uusiutunut Porkkalan vuokra-ajan jälkeen. Degerbyn kirkonkylän ohella on kylämaista asutusta säilynyt Billskogin kylänmaellä. Muutoin maatilojen talouskeskukset sijoittuvat nauhamaisesti peltoalueiden reunoilla kulkevien mutkittelevien kyläteiden varsille sekä erilleen metsäsaarekkeisiin.

Billskogin kylä ja kulttuurimaisema

Billskogin kylän rakennukset sijoittuvat nauhamaisesti Enbackabergetin reunaan. Niiden eteläpuolitse kulkeva tielinja vastaa Rantamaantien täällä 1700-luvulla saamaa linjaa. Porkkalan vuokra-aika on täälläkin jättänyt jälkensä rakennettuun ympäristöön. Rinteen laella ovat kolmen tilan, Gropasin, Gripsin ja Bökarin talouskeskukset. Niiden asuinrakennukset on jouduttu joko rakentamaan uudestaan tai perusteellisesti korjaamaan vuoden 1956 jälkeen. Merkittävin ja maisemassa näkyvimmin sijoittuva on Bökarsin 1932 rakennettu taitekattoinen komea asuintalo. Siihen liittyy pieni päivätyöläisten mökki ja sauna. Gripsin asuinrakennus on myöhemmin uusittu, tilaan kuuluu kaunis, 1792 rakennettu, osin harmaakivinen ja osin tiilirakenteinen vilja-aitta sekä työväenasunto. Muista erillään on Mårdbackan taitekattoinen, 1930-luvullakin rakennettuna yhä jugendvaikutteinen asuinrakennus. (Putkonen 2005)

814

815

816

820

820

822

823

835

827

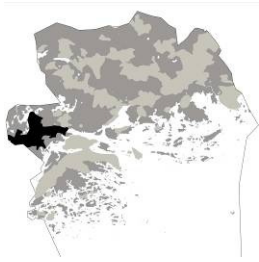
828

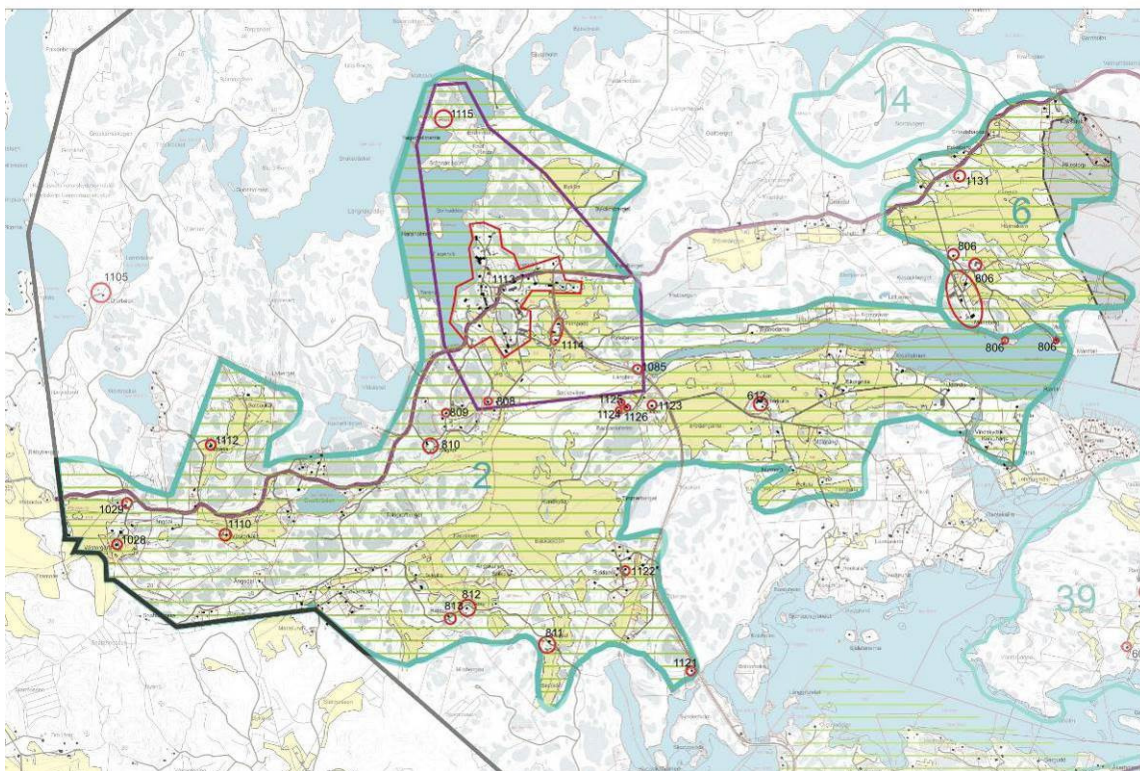
827

2 Snappertunan - Fagervikin kulttuurimaisema Inkoossa

kylä: Sångars, Hirdal, Illans, Svenskby, Finnpada

kohteet
807-813, 612

Fagervikin alue on suojeltu rakennussuojelulla.

Fagervikin kartano, ruukki ja kulttuurimaisema

Fagervikin kartanon keskeinen historiallinen rakennuskanta on suojeltu rakennussuojelulain nojalla. Fagervik on Suomen edustavimpiin ruukikokonaisuuksiin lukeutuva arkkitehtuuriltaan arvokas kartano ja kulttuurimaisema historiallisen maantien varrella.

Fagervik on 1700-luvulta alkaen vaikuttanut olennaisesti Hirdalin kylän historiaan ja maanomistusoloihin. Nykyinen Eriksdal on jo 1770-luvulla mainitun torpan paikalla, 1909 torpaksi muutettu Teira kantatilan entisellä paikalla, samoin Rastas. Muiden entisten torppien (ainakin Lövkulla, Majdal) tavoin ne ovat itsenäistyneet 1920-luvun vaihteessa. Tilojen rakennuskanta on sekini leimallisesti 1900-luvun alkupuolelle kuuluvaa. Rastasin rakennukset ovat poikkeus. Ne ovat ryhmittyneet mainitun tien varteen, sen molemmin puolin pienelle kumpareelle. Tilan epäitsenäinen asema, sen jakaminen 1841 suoraan Teiran ja Fagervikin viljelykseen, näkyy selvästi sen rakentamisessakin. Matalahko, satulakattoinen ja pitkänurkkaiseksi jätetty asuinrakennus on selvästi tarkoitettu työväenasunnoiksi. Sen molemmissa päissä on talon levyiset lautakuistit ja kummassakin kaksi sisäänkäyntiä.

1113 kuva NBA Soile Tirilä 1999

1113 kuva NBA Hannu Vallas 1998

1113 kuva NBA Hannu Vallas 1998

1113

812

813

Hirdalin torpparimaisema ja Riddarkilin muinaislinna

Riddarkil on Illansin kylän maalla, Kuggvikenin pohjoispuolella oleva mäki, jota on arveltu muinaislinnaksi. Alueelta löytyy hyvin säilyneitä tiloja ja mm Hirdalin vanha 1700-luvun torppa.

809

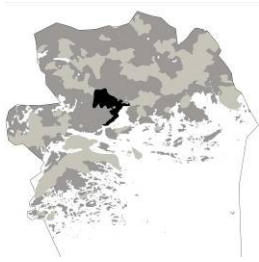

810

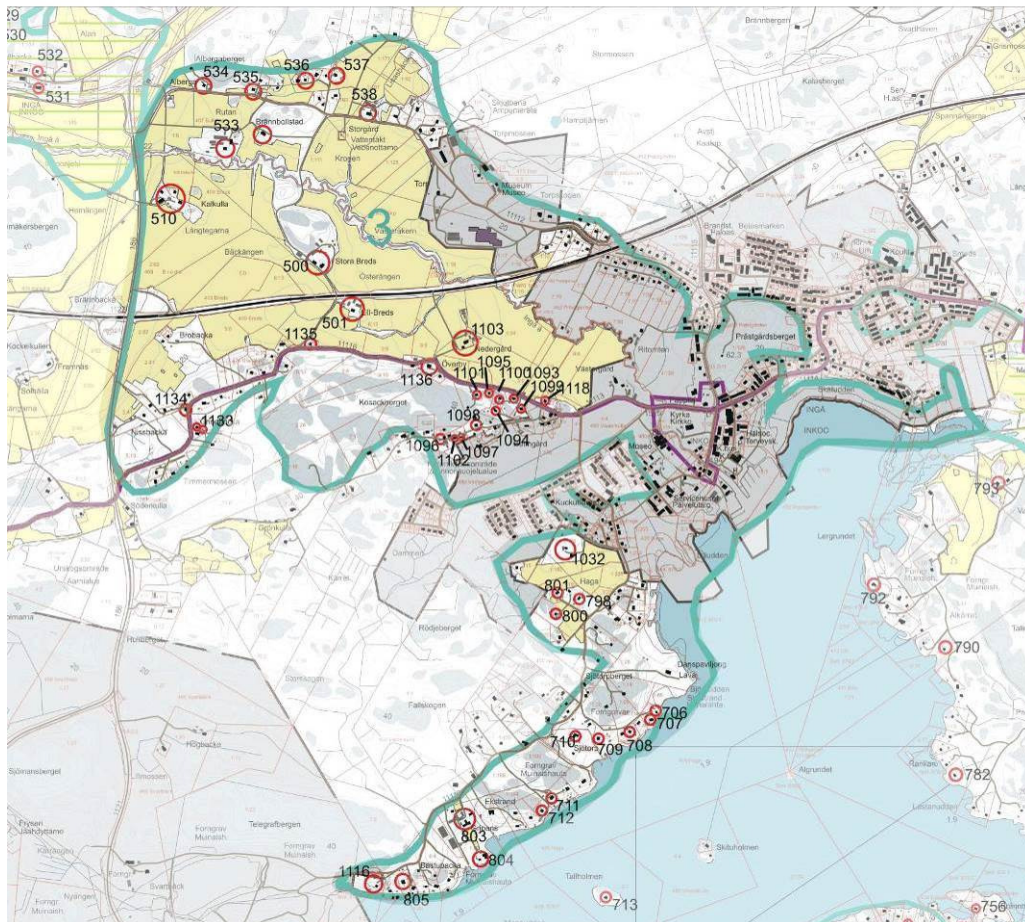

810

3 Inkoon kirkonkylän, joen ja lahden kulttuurimaisema

kyliä: Haga, Västerkulla, Prästgården, Torp, Breds, Bollstad, Utanåker

kohteet
500
501
533-538

Inkoonjoen kulttuurimaisema(3)

Jokivarsi lienee ollut luonnollinen asutuksen ja viljelysten etenemissuunta. Joki laajenee jo Varsin mailla hieman leveämmäksi, etelästä metsän ja rautatien rajaamaksi peltoaukeaksi. Täyden laajuutensa se saa kuitenkin vasta maiseman katkaisevan uuden Lohjan maantien jälkeen. Täällä se koostuu mm. Kalkullan, Bredsin ja Bollstadin maista, jotka ovat olleet osaksi 1900-luvun alkuun Fagervikin ruukinkartanon omistuksessa ja viljelyksessä (ks. Kalkulla). Maiseman kaakkoispäässä tulee vastaan kirkonkylän uudempi asutus, ja maiseman eteläreunaa kiemurtelee Rantamaantien vanha eteläinen linja. Erikseen esiteltävät kohteet ovat Bredsin tilat ja Utanåkerin Nedergård, Kalkullan tila, Brännbollstadin kartano ja Bollstadin Storgård.

Kirkonkylän asemakaavitetut alueet on rajattu tämän selvityksen ulkopuolelle (kartalla harmaaksi merkityt alueet).

Bredsin kylä ja Nedergård

Kantatieltä tarkastellen muodostavat Bredsin kylän kaksi tilaa sekä Utanåkerin Nedergård maisemallisesti yhtenäisen kokonaisuuden. Erityisesti Bredsin Stor- ja Lill-Breds (entiset Övergård ja Nedergård) ovat eräänlainen portti tien molemmin puolin. Lill-Breds ja Utanåkerin Nedergård liittyvät myös historiallisesti yhteen. Molemmat olivat Uudenmaan jalkaväkirykmentin Inkoon komppanian virkataloja, edellinen vääpelille, jälkimmäinen kapteenille osoitettuna. Stor-Bredsin satulakattoinen päärakennus on 1810–20-luvuilta. Lill-Breds(Nedergård) lunastettiin yksityisomistukseen 1920. Huomattavin osan tilan rakennuskannasta on kuitenkin sen vuokra-ajalta, 1800-luvulta.

500

500

501

Kalkullan tila

Kalkulla on mäennyppylällä Inkoonjokilaaksossa, lähellä kantatie 51:tä. Tilan vanhempi kaksikerroksinen, päärakennus on 1800-luvun alkupuoliskolta, tilan uudempi päärakennus on vuodelta 1909. Komea, lohkokivisokkelille rakennettu sementtitiilinavetta on vuodelta 1939.

510

510

Brännbollstad

Brännbollstadin talouskeskus on kangasmetsää kasvavan harjanteen laidassa. Kaksikerroksinen rapattu päärakennus vuodelta 1911 muutettiin nykyasuunsa 1932 arkkitehti Ole Gripenbergin suunnitelmien mukaan. Puistossa on Gripenbergin piirtämä doorilainen huvimaja. Talouspiha on erillään asuinrakennuksesta. Siihen kuuluu poikkeuksellisen hienosti ja koristeellisesti detaljoitu, ilmeisesti 1800-luvun lopusta oleva tilanhoitajan tai työväen asuinrakennus.

533

533

538

Storgård(3.4)

Bollstad on yksi Inkoonjokilaakson emokylistä, Storgård puolestaan muistuma pitäjän ensimmäisestä, juuri Bollstad-nimisestä herraskartanosta (säteristä). Nykyinen asuinrakennus on pystytetty 1870 työväen asunnoiksi.

Inkoon Kyrkfjärdenin huvilat(4)

Barösundin saariston ohella kirkonkylän lähirannoille syntyi jo 1900-luvun vaihteessa joukko huvilapalstoja. Huvilat ovat pääosin kirkonkylästä lounaaseen, harvan helminauhan tavoin Västerkullan ja Svartbäckin kylien mailla.

1113

1113

1113

1113

812

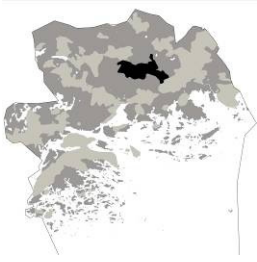

813

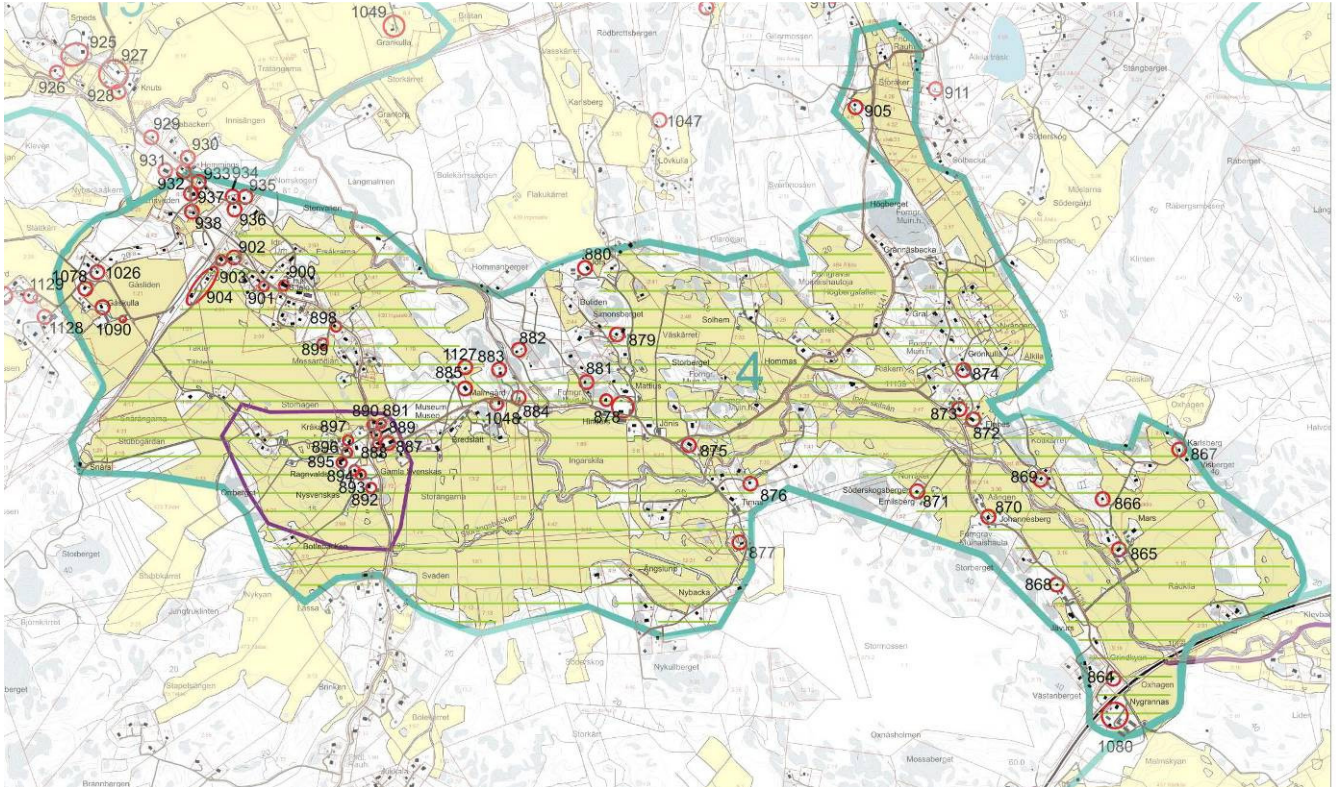
Gripans(4.1)

Paikalla toimi 1870–1910-luvuilla tiiliruukki. Ruukinhoitajalle perustettiin torppa, ns. Tegelbrukstorpen. Ole Gripenberg osti torpan 1928 ja rakennutti paikalle uudet asuin- ja talousrakennukset. Tilalla on myöhemmin toiminut mm kauppapuutarha.

4 Tähtelän kylä ja Ingarskilanjoen varren kyläasutus

kylä Tähtelä, Ingarskila, Alkila, Rådkila

kohteet 864-905, 933-938

Tähtelän kylä

Tiheästi rakennettu kylämäki sijoittuu kahden soratien risteykseen. Kylä muodostuu maisemaltaan puistomaisesta, osin kallioisesta kokonaisuudesta, johon kuuluvat kuuden tilan rakennukset. Talouskeskukset luovat poikkeuksellisen tiiviin, rakennuskannaltaan monimuotoisena säilyneen ympäristön, johon risteuksen itäpuolella liittyy entisiä torppia ja uudempaa palsta-asutusta sekä Ingarskilan entiset ylä- ja alakansakoulu. Isonjaon täydennys 1930-luvulla ei näytä vaikuttaneen kylän rakenteeseen, vaan lähinnä muuttaneen jo olemassa olleiden rakennusten omistusolot tarkoituksenmukaisemmiksi. Kahden tilan satulakattoiset asuinrakennukset lienevät jo 1800-luvulta (Gammelsvenskas, Kråkas). Leimallisimpia ovat kuitenkin 1910-luvun taitekattoiset asuinrakennukset, joita kylässä on kolme kappaletta.

892

896

896

897

895

893

kuvat 892, 893, 895, 896, 897, Tähtelän kylämaän rakennuksia

Tähtelän rautatieasema ja asemanseutu

Kun Helsingin-Karjaan rata valmistui vuosisadan vaihteessa, tuli Tähtelästä yksi Inkoon kolmesta rautatieasemasta. Rata kulki kylän vanhan keskustan luoteispuolelta, joten asema loi kylään toisen, rakenteeltaan hajanaisiksi jääneen keskuksen. Aseman tuntumaan sijoittuivat asutuksen lisäksi mm. kauppa ja posti, meijeri ja myöhemmin ruukkutehdas sekä nuorisoseurantalo. Asema rakennettiin Bruno Granholmin piirustusten mukaan 1901–03. (2)

904 Tähtelän rautatieasema

904 Tähtelän rautatieläisrakennuksia

900 Nuorisoseurantalo

903

902

Tähtelän teollisuusrakennukset(20)

Rautatieaseman rakentaminen 1900-luvun vaihteessa veti Tähtelään ajan mittaan myös pienimuotoista teollisuutta. Meijeri aloitti toimintansa radan varressa mahdollisesti noin 1910. Vuonna 1931 pieneen rakennukseen muutti G.A. Franzénin ruukkutehdas. Franzén rakennutti 1952 tästä pari sataa metriä pohjoiseen uuden tiilirakenteisen tuotantolaitoksen ja laajensi pian tuotannon mm. salaojaputkiin. Pieni meijeri ja siinä jatkanut ruukkutehdas on yksityiskäytössä, samoin rakennuksen vieressä oleva meijeristi Butzken satulakattoinen asuinrakennus. Uusi ruukku- ja salaojaputkitehdas rakennettiin 1950-luvun alussa Hemmingsin tilan alapuolelle. Tiilirakenteinen satulakattoinen teollisuusrakennus on myöhemmin muutettu asuinkäyttöön. Tähtelän teollisuusrakennuksilla on maisemallista ja kulttuurihistoriallista merkitystä osana pientä, toiminnallisesti aikoinaan varsin monipuolista maaseututaajamaa.

938

931Franzenin ruukkutehdas

Älkilän kylä

Älkilän tiloista on erityisesti Finnesin ja Smedsin tiloilla kulttuurihistoriallista ja maisemallista merkitystä. Ne sijoittuvat pareittain tien viereen. Muista mainittavia on Drogers, joka on ollut yhteisviljelyksessä Smedsin kanssa, Snettans on lohkottu palstatiloiksi mm. kylän mailla olleen kivilouhimon työntekijöille. Finnesin päärakennus on vanhimmilta osiltaan 1840-luvulta ja satulakattoinen syytinkirakennus 1920-luvun vaihteesta. Smedsin taitekattoinen, frontonilla varustettu asuinrakennus valmistui 1920. Rakennuksessa on niukka, osin jugendhenkinen, osin klassisistinen detaljoi.

872Finnes

871 Norråker

870 Johannesberg

867 Karlsbergin torppa

866

869

Nygrannasin tila on kantatie 51:n varressa siten, että tie jakaa sen rakennukset kahteen ryhmään. Nygrannasin rakennuksilla on kuitenkin yhä keskeinen maisemallinen merkitys, koska ne ovat kantatien kulkijoille maamerkinä. Lisäksi tilan rakennukset antavat hyvän kuvan 1920–30-lukujen maalarakentamisesta.

Nygrannarsin tila kantatien 51 reunassa

Ingarskilan kylä

Ingarskilan kylä on ryhmittynyt Ingarskilanjoen viljelylaaksoa täplittäville metsäharjanteille, jokea myötäilevän maantien varteen. Kylän sijainti on maisemallisesti hyvinkin edustava, mutta useimpien sen talouskeskusten rakennuskanta on vahvasti uusiutunut. Vain pareittain tien varressa olevat Jönis ja Hinders ovat säilyneet pääosin perinteisessä asussaan. Jönisin rakennukset tuhoutuivat hieman 1800-luvun puolivälin jälkeen. Uusi asuinrakennus valmistui 1870 ja sai nykyisen asunsa viimeistään 1950-luvun lopun korjaustöissä. Navettatalli on näkyvästi aivan tiessä kiinni. Hindersin päärakennus on sekin 1800-luvun lopusta, 1890-luvulta, ja on saanut nykyasunsa laajennuksessa 1925. Erityisen kauniita ovat tilan tien eteläpuolelle sijoitetut talousrakennukset, erityisesti kalkkihiekkatiilinen, yläosiltaan koristeellinen navetta vuodelta 1928.

878 Hinders

878 Hinders

877

876

Malmgård

Ingarskilasta Tähtelään vievä sorapintainen kylätie kaartelee Ingarskilanjoen peltomaiseman pohjoisreunassa, hongikkoisella kankaalla. Malmgårdin tilan rakennuksista merkittävin on kaksikerroksinen, 1939 valmistunut tiilirunkoinen, rapattu ja aumakattoinen päärakennus. Rakennusta on detaljoitu pylväskuistilla ja altaanilla, muuten se on varsin niukkailmeinen.

885

Ingarskilan koulut

Ingarskilan 1886 perustetun, 1964 lakkautetun kansakoulun rakennukset ovat vanhan kylätien varressa Tähtelän kylämäen ja risteyksen vieressä. Rakennuksia on kaksi; ylä- ja alakansakoulu. Yläkansakoulun suurempi rakennus on mahdollisesti jo koulun perustamisajalta. Pihan länsisivulla, poikittain yläkoulun nähden on 1930-luvun alussa rakennettu alakoulun rakennus.

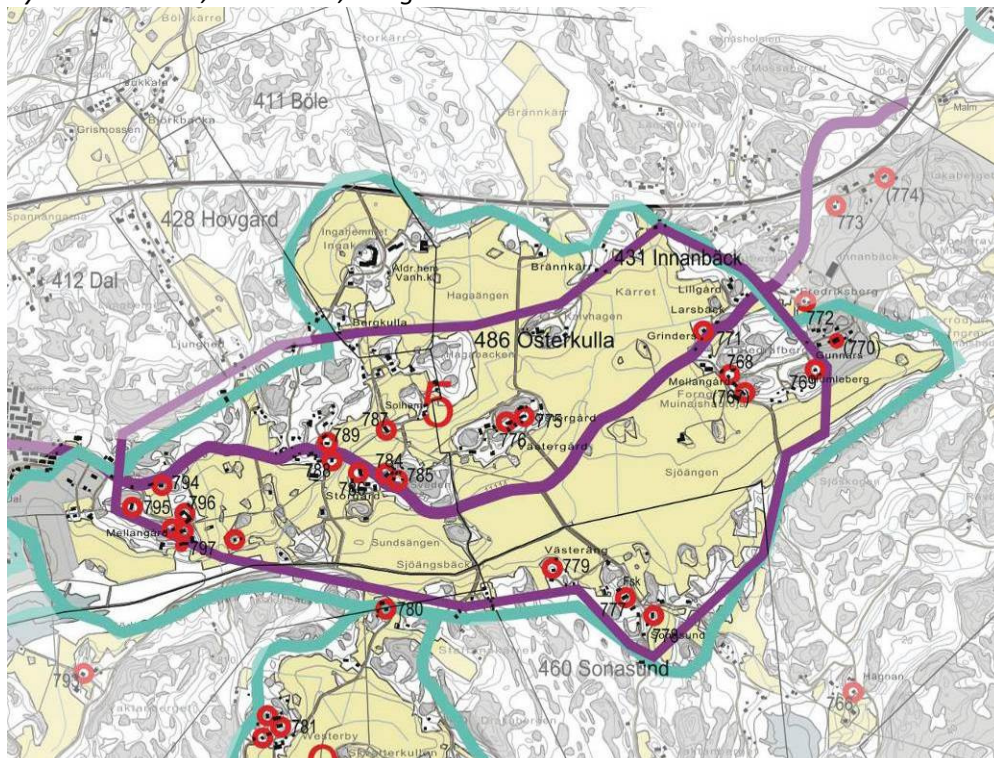

887

5 Österkullabäckenin viljelymaisema

kyliä: Österkulla, Innanbäck, Hovgård

kohteet
768, 769, 771, 775-779, 784-789, 794-797

Inkoon kirkonkylän itäpuolella, Rantamaantien vanhan linjan varrella on laajahko Dalin, Österkullan, Sonasundin ja Innanbäckin kylien rajaama viljelymaisema. Alueen pellot ovat entistä merenpohjan, Gördavikenin savikkoaa. Alf Brenner on todennut alueen muodostavan asutushistoriallisesti yhtenäisen kokonaisuuden, ja alueen koillisosa on myös maisemallisesti yhtenäinen. Alueen asutus on Österkullan kaunista kylämäkeä lukuun ottamatta keskittynyt sen reunojen kallioharjanteille. Alueeseen kuuluu Dalin kylän, Österkullan kylänmäen, Sonasundin koulun sekä puustellin muodostamat kokonaisuudet. Lisäksi on mainittava maisemallisesti kauniit, rakennuksiltaan vanhat torpat Österkullabäckenin eteläpuolella (Sundsbacka ym.)

Historiallisen maantien varrella sijaitseva rakennuskulttuuriltaan rikas maisemakokonaisuus, kauniita kylämäkiä.

Dalin kylä

795

796

797

Sonasundin koulun ja puustelli

797

798

Österkullan kylänmäki

784

785

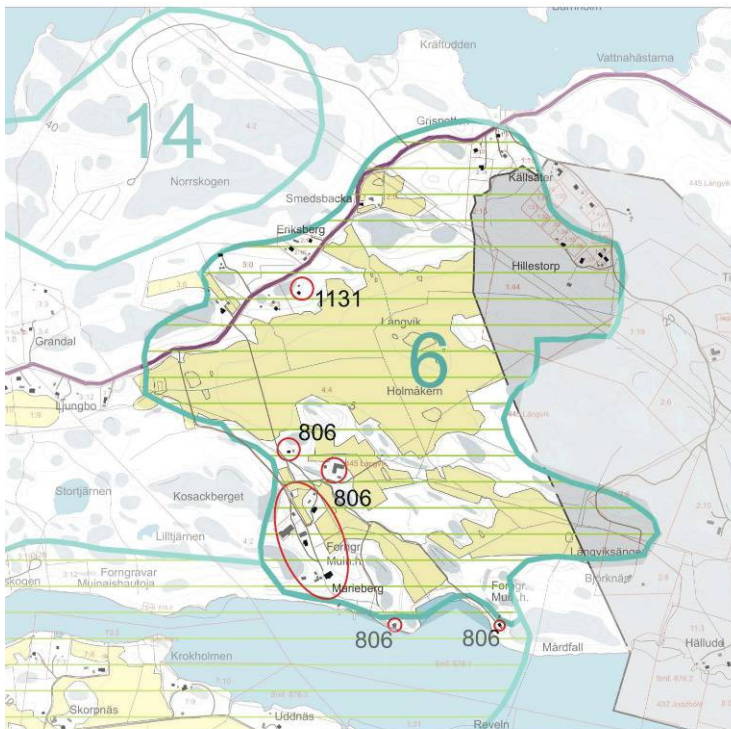
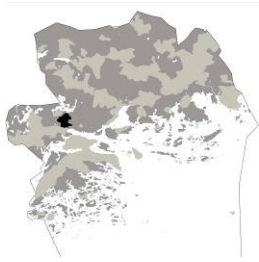

786

786

6 Mariebergin kartano ympäristöineen

kyliä: Långvik

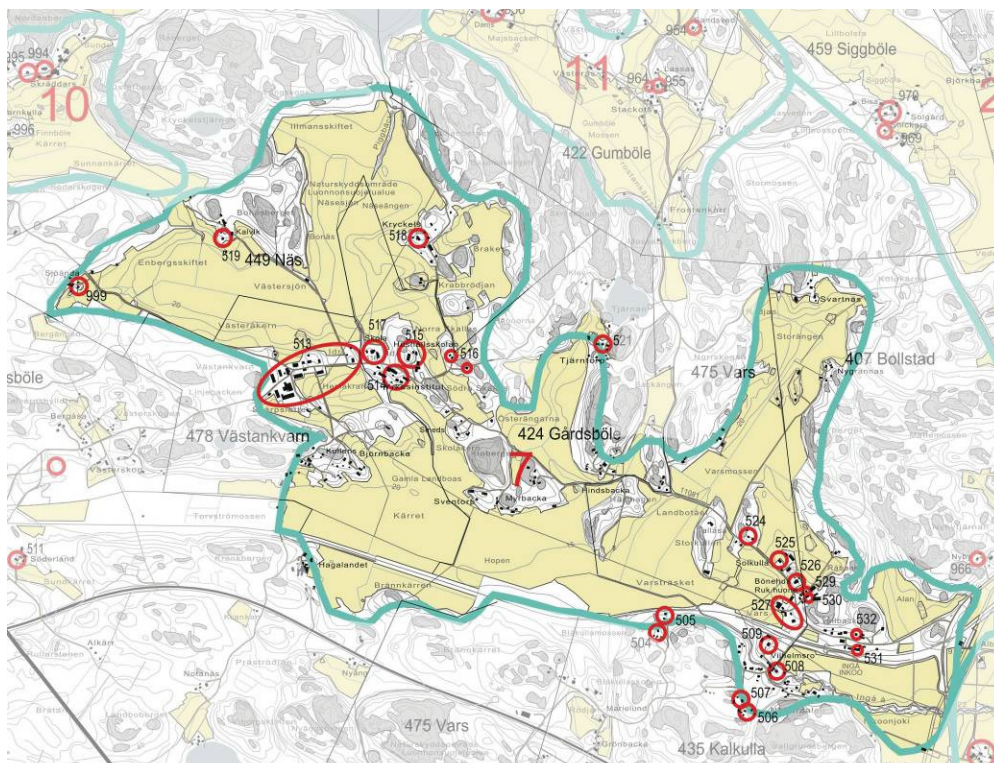
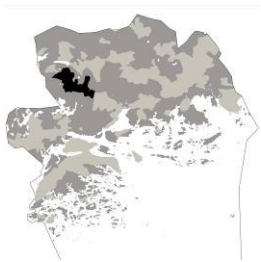
Kartano on Fagervikin lahden pohjoisrannalla, jonkin verran Joddbölen hiilivoimalasta länteen. Långvikin kylässä oli alunperin neljä tilaa. Kapteeni Wilhelm Wahlfelt osti 1869 kaksi Hypoteekkiyhdistykselle joutunutta tilaa ja myöhemmin loput kaksi Fagervikin kartanolta. Kylän vanha keskus sijaitsi noin kilometrin päässä nykyisestä kartanosta. Sen 1700-luvun rakennukset on purettu ilmeisesti 1940–50-luvuilla. Kartanon 1871 rakennettu, 1935–36 nykyiseen muotoonsa muutettu päärakennus on sijoitettu rantatöyrään harjalle. Hirsirakennuksen rappaus on myöhemmin korvattu keltaisella lautavuorauksella. Päärakennuksen vieressä on kolme asunsa säilyttäneitä, lähinnä nikkarityylistä 1800-luvun lopun ulko- ja talousrakennusta. Kartanon arkkitehtonisesti merkittävin rakennus lienee noin 1920 valmistunut tyyliltään jugendhenkistä klassisismia edustava tilanhoitajan (puutarhurin) asuinrakennus. Lisäksi mainittakoon hirsinen työväen asuinrakennus 1800-luvun lopusta, savirakenteinen talli sekä suuri lohkokivinen navetta (1908).

Mariebergin päärakennus 1930-luvulla.
Kuva Suomen maatilat, I osa

7 Västankvarnin maatalousoppilaitos ympäristöineen

*kyliä: Näs, Västankvarn
Gårdsböle, Vars,
Bollstad, Kalkulla*

*kohteet
504–509
513–519
524–532
999*

Västankvarnin maatalousoppilaitos ympäristöineen

Västankvarnin maatalousoppilaitos sijaitsee kantatie 51:n pohjoispuolella, kapean ja metsien rajaaman viljelymaiseman keskellä kulkevalla harjanteella. Oppilaitosta ympäröivä peltomaisema on suureksi osaksi tulos harjannetta aiemmin rajanneiden järvien ja suomaiden (Kärren) kuivaamisesta. Tila oli alun perin Gårdsbölen kylän maista ja Näsin kylän Gruvasin tilasta yhdistetty suurtila, jolle 1800-luvun lopussa perustettiin kansanopisto ja maatalouskoulu. Maahamme perustettiin kansanopistoja erityisen runsaasti 1890-luvulta. Ylioppilasosakunta Nylands Nation ryhtyi 1890-luvulla toimiin ruotsinkielisen kansanopiston saamiseksi läntiselle Uudellemaalle. Västankvarnin oppilaitoksen alue muodostaa rakennushistoriallisestikin kiinnostavan ja arvokkaan kokonaisuuden. Rakennukset ovat ryhmittyneet harjanteen lakea seuraavan tien varrelle siten, että varsinaiset koulurakennukset ovat idässä, keskellä ovat asuinrakennukset ja kaksi kansakoulurakennusta sekä länsipäässä talouspiha.

Helsingin kaupunginarkkitehtina parhaiten tunnettu Karl Hård af Segerstad piirsi koulun ensimmäisen, 1895 käyttöön vihityn rakennuksen. Syvärunkoinen, pitkä, satulakattoinen ja frontonilla komistettu hirsirakennus on nykyisin kotitalouskoulun käytössä. Vuonna 1911 valmistui satulakattoinen, tornimaisella päädyllä varustettu jugendvaikutteinen hirsirakennus yksinomaan maamieskoulun käyttöön. Rakennuksen ullakkokerrosta on sittemmin jonkin verran muutettu, ja rakennusta on laajennettu 1990-luvulla.

Oppilasasuntola Vilan on menettänyt aiemman komean ulkoasunsa. Aumakattoisen rakennuksen vuoraus, ikkunat ja muut yksityiskohdat on uusittu. Koulun johdon asuinrakennukset ovat säilyneet sitä paremmin.

Erityisen kaunis on rehtorin asuinrakennus koristeellisine ikkunoineen ja kuisteineen. Rakennus lienee noin 1900-luvun vaihteesta. Talouspihan äärellä ovat lohkokivinen, ulkoasultaan uusiutunut navetta, sementtitiilinen talli ja puurakenteinen kaunis kalustovaja. ⁽¹⁾ Härö

Västankvarnin jugendhenkinen maatalousoppilaitos vuodelta 1911.(514)

Kotitalouskoulu vuodelta 1895 (515)

Rehtorin asunto vuodelta 1890 (513)

Kärryvaja

Talli (513)

Kryckelsin päärakennus on vuodelta 1875 (518)

Västankvarniin kuuluva Östersin torppa on 1700-luvulta. (516)

Östersin torpan vanha luhtiaitta (516)

Västankvarnin koulut

Västankvarnin kansakoulu perustettiin 1911, ja ensimmäinen koulutalo valmistui ilmeisesti samana vuonna. Alakansakoulu on työskennellyt yläkoulun kanssa samassa rakennuksessa. Vanhempi koulu on aumakattoinen, hirsirunkoinen ilmeeltään tyypillinen 1900-luvun alun aikakauden koulurakennus. Nuorempi 1954–55 rakennettu satulakattoinen, vaaleaksi rapattu koulurakennus suunniteltiin Maaseudun keskusrakennustoimistossa.

Västankvarnin 1911 valmistunut kansakoulu (517)

Kansakoulurakennus 1950-luvulta.

Varsin kulttuurimaisema

Inkoonjoen yläjuoksulle, Inkoon rautatieasemasta länteen jää kapea länsi-itäsuuntainen viljelylaakso. Viljelyksiä rajaavat metsäiset harjanteet ja etelässä rautatie, pohjoisessa vanha kylätien linja. Niiltä molemmilta avautuu kauniita näkymiä maisemaan. Asutus on sijoittunut maiseman laidolle, lähinnä tien varteen, ja tienvarsi rautatieasemalta luoteeseen muodostaa Nötterdalenin kanssa pienimuotoisen kyläkeskuksen. Varsinaisesta taajamamuodostuksesta ei silti ole kyse. Alueen tärkeimmät yksittäiskohteet sijoittuvat juuri tänne.

Rautatieaseman luoteispuolella maantien varressa seisoo komeana maisemassa punatiilinen 1925 valmistunut metodistikirkko Tabor (526).

Varsin päärakennus vuodelta 1910 (527)

Varsin työväenasunto (527)

Varsin päärakennus 1930-luvulla kuva Suomen Maatilat I, 1933

Inkoon rautatieasema

Inkoon nimeä kantava asema sijoitettiin sen sijaan Inkoonjoen viljelymaiseman keskivaiheille, Varsin kylään. Varsista ei kuitenkaan koskaan kehittynyt samanlaista, sinänsä vaatimatonta maaseututaajamaa kuin pitäjän kahden muun aseman ympäristöstä, Täkteristä (Tähtelästä) ja Solbergistä tai naapuripitäjän Grundsjästä. Asema-alue on rakenteeltaan hyvin tyyppilinen, nauhamaisesti radan varteen sijoitettu, puistomainen kokonaisuus. Itse asema valmistui 1902. Se rakennettiin Bruno F. Granholmin tyyppiinrakennusten mukaan. Kokonaisuuteen liittyy sauna, pesutupa ja leipomo, sekä varastomakasiini. Aseman taakse, tien varteen nousi 1900-luvun alkukymmeninä jonkin verran asutusta. Rakennukset luovat tien kanssa sopusointuisen taustan asema-alueelle.

Inkoon 1902 valmistunut rautatieasema (531)

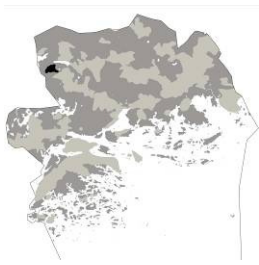

Ratavartijan asunto sijoittuu rautatieasemalta länteen (505)

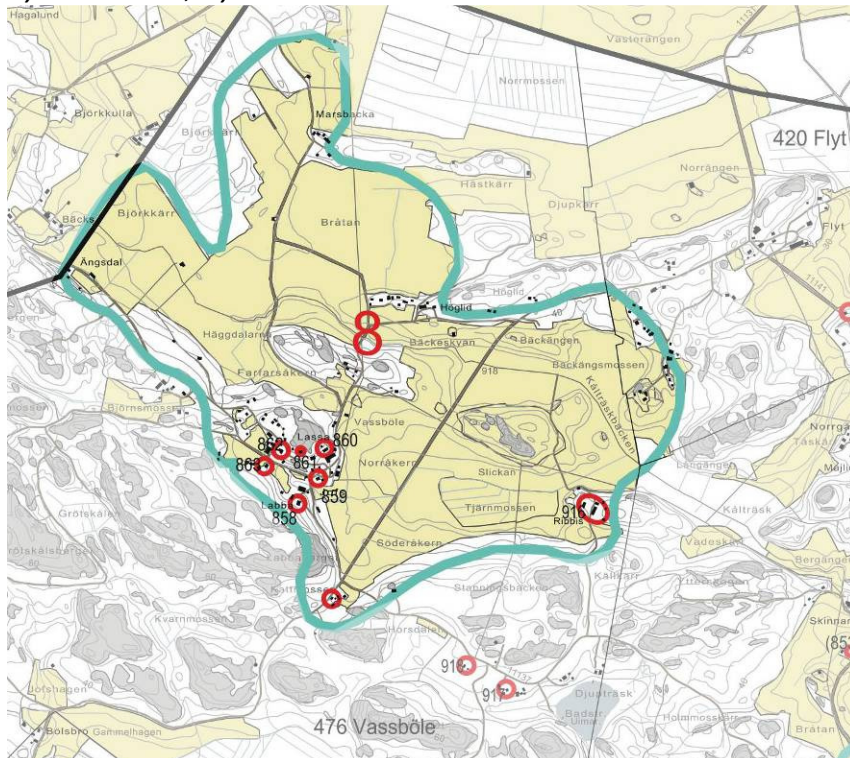

Berghammar on asemaympäristön vanhoja liikerakennuksia, jossa on aikanaan toiminut suutari.(532)

8 Vassbölen kylä ja kulttuurimaisema

kylä: Vassböle, Flyt

kohteet
858-863
916

Vassbölen kylä ja kulttuurimaisema(25)

Vassbölen rakennukset ovat ryhmittyneet kyläteiden risteykseen, kallioiseen rinteeseen aaltoilevan, kumpareisen, lännessä metsän rajaaman viljelymaiseman laitaan. Kylän kuusi tilaa muodostivat 1910-luvulle tiheän ryhmäkylän. Isonjaon järjestelyssä 1916 kaksi tilakeskusta siirrettiin kauemmaksi ja 1920-luvun vaihteessa kaksi tilaa yhdistettiin. Kylärakenteen väljentymiseen on myös vaikuttanut talousrakennusten luvun väheneminen. Kylämäki antaa kuitenkin yhä aavistuksen entisen ryhmäkylän luonteesta. Yksittäisistä tiloista kannattaa mainita Lassas ja Labba. Lassasin vanha asuinrakennus vuodelta 1882 on säilyttänyt keskeiset piirteensä. Vanhan kylämäen eteläpuolella on nykyiselle paikalleen 1918 rakennettu Labba. Sen taitekattoisen, lohkokiviportaikolla varustetun asuinrakennuksen suunnitteli arkkitehti Ivar Almark. Lohkokivinen navetta on kymmenen vuotta vanhempi.

Vassbölen rakennuksia tänään ja 1930 luvulla

Labba (858)

Labba 1930 luvulla, kuva Suomen maatilat 1, 1933

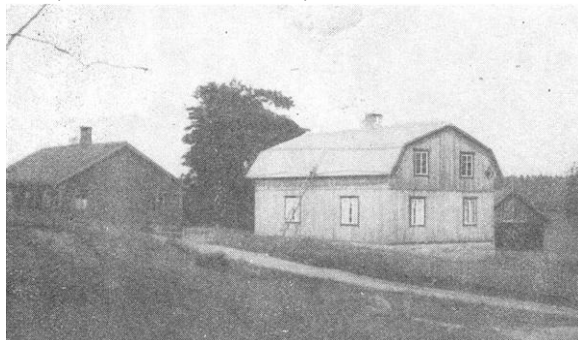
Lassa (860)

Lassa, kuva Suomen maatilat 1, 1933

Jofs(859)

Jofs , kuva Suomen maatilat 1, 1933

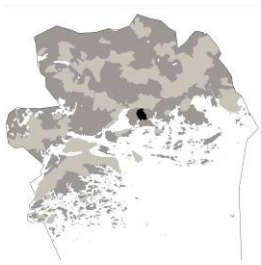

Ribbers (916)

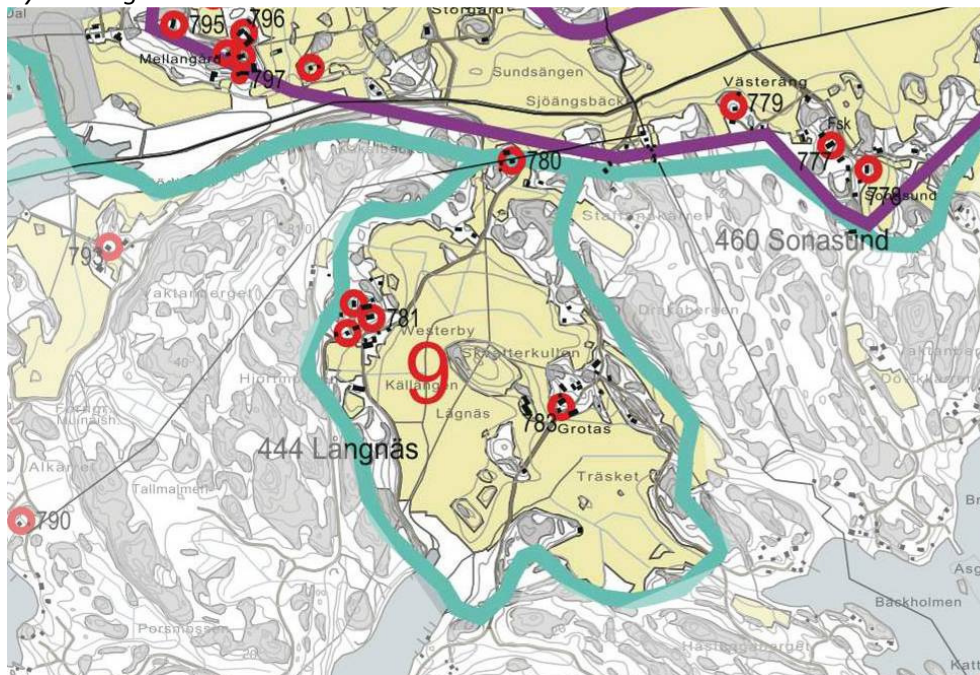

Ribbers 1930-luvulla, kuva Suomen maatilat 1

9 Westerby ja Långnäs in viljelmysmaisema

kyliä: Långnäs

Westerbyn tilan rakennukset ovat kallioharjanteella viljelmysmaiseman luoteislaidassa. Päärakennus lienee Johannesbergin ohella pitäjän suurimpia (talonpoikaisia) hirsirakennuksia. Ristikeskuksella korotettu rakennus on vuosilta 1865–67. Päärakennuksen takana on paritupapohjainen, läpikuljettavalla eteisellä jaettu vanhempi hirsirakennus. Tilan talousrakennukset, joista mainittakoon lohkokivinavetta vuodelta 1913 ja 1800-luvun hirsiaitta on ryhmitetty päärakennuksen alapuolelle, viljelysten laitaan. Viljelmysmaiseman toisella laidalla olevan Grotasin tilan taitekattoinen päärakennus on 1920-luvun vaihteesta, komea navetta vuodelta 1908, muut rakennukset ovat sen sijaan nuorempia. (2)

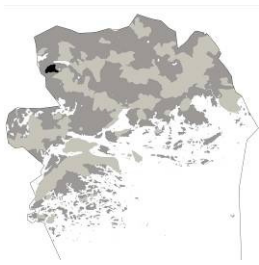
Vesterby Gård (781)

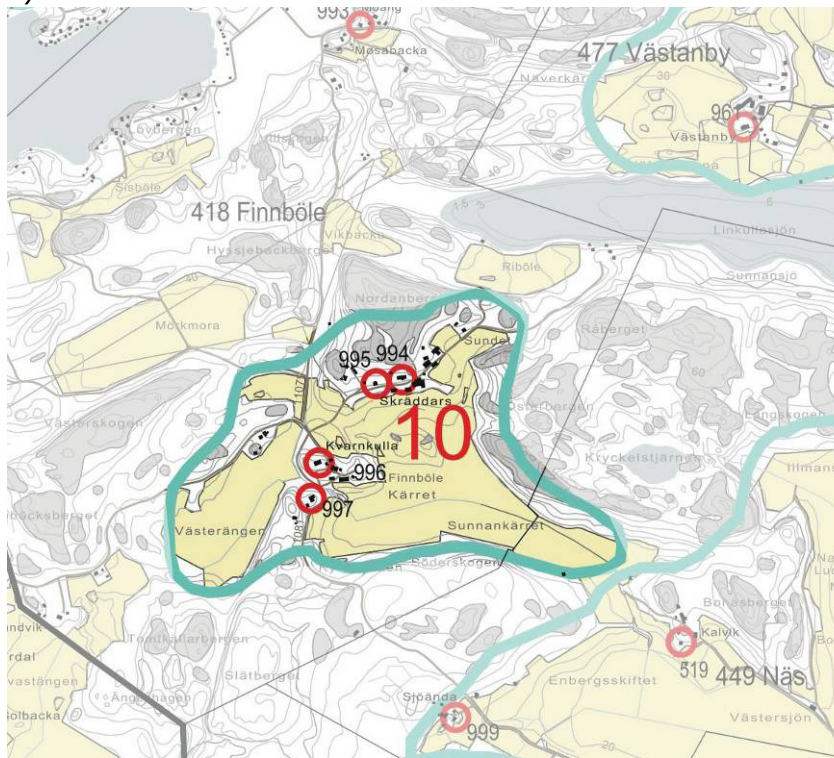
Grotas (783)

10 Finnbölen kylä

kylä: Finnböle

kohteet
994-997

Finnböle on Västankvarnista ja Svarvarbölestä Mossaböleen ja Stormoraan vievien kyläteiden risteyksessä. Kylän kaksi tilaa ovat erillään toisistaan eivätkä ne muodosta selkeää maisemallista kokonaisuutta. Silti kummallakin tilakeskuksella on omat huomionarvoiset piirteensä. Kvarnkullan pieni mäki on kylätien jyrkässä mutkassa. Tilan päärakennus on vuodelta 1913, ja pieni syytinkirakennus on sitä kymmenisen vuotta vanhempi. Talousrakennuksista ovat huomionarvoisia hirsinavetta (1905) ja sementtitiilinen vilja-aitta (1922). Tilaan liittyy luonnonarvoiltaan arvokas puisto. Skraddarsin talouskeskus on metsän rajassa kaakkois-suuntaisen viljelymaiseman pohjoisrinteessä. Tilan toinen asuinrakennus on vanhimmilta osiltaan 1760-luvulta ja sitä on jatkettu 1840-luvulla. Tilan muita rakennuksia ovat syytinkivilla vuodelta 1915, komea lohkokivinen navetta sekä kaunis hirsiaitta. (2)

Skraddars (994)

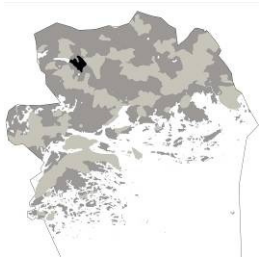

Skraddars (995)

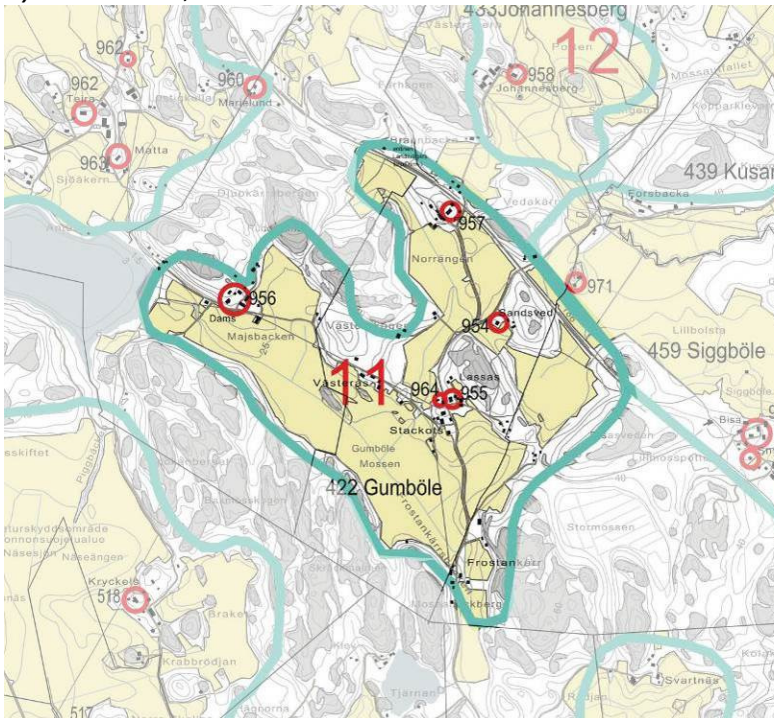

Kvarnkulla (996)

11 Gumbölen ja Damsin kulttuurimaisema

kyliä: Gumböle, Dams

kohteet
954-957
964

Gumbölen ja Damsin pellot ovat Linkullajärveltä kaakkoon työntyvässä, järveen virtaavan puron varrelle ryhmittyneessä jyrkähkössä laaksossa.

Lassas

Lassas on toinen Gumbölen kylän kantatiloista. Molempien tilojen tontit ovat vierekkäin Linkullan kautta Mustioon vievän maantien varressa, osana Gumbölen ja Damsin peltojen yhdistämää maisemakokonaisuutta. Varsin monet Lassasin rakennukset on siirretty tänne muualta. Tilan uusi satulakattoinen, niukasti jugendilmeinen päärakennus on vuodelta 1915. Talousrakennukset ovat järjestään 1900-luvulta. Lassasista koilliseen oleva Sandsved on tilan entinen syytinkirakennus.

Lassas (955)

Lassas (955)

Sandsved on Lassaksen tilan entinen syytinkirakennus (954)

Dams

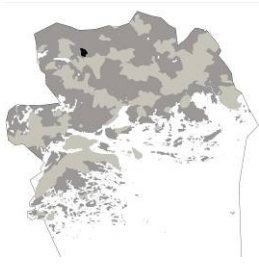
Dams (956)

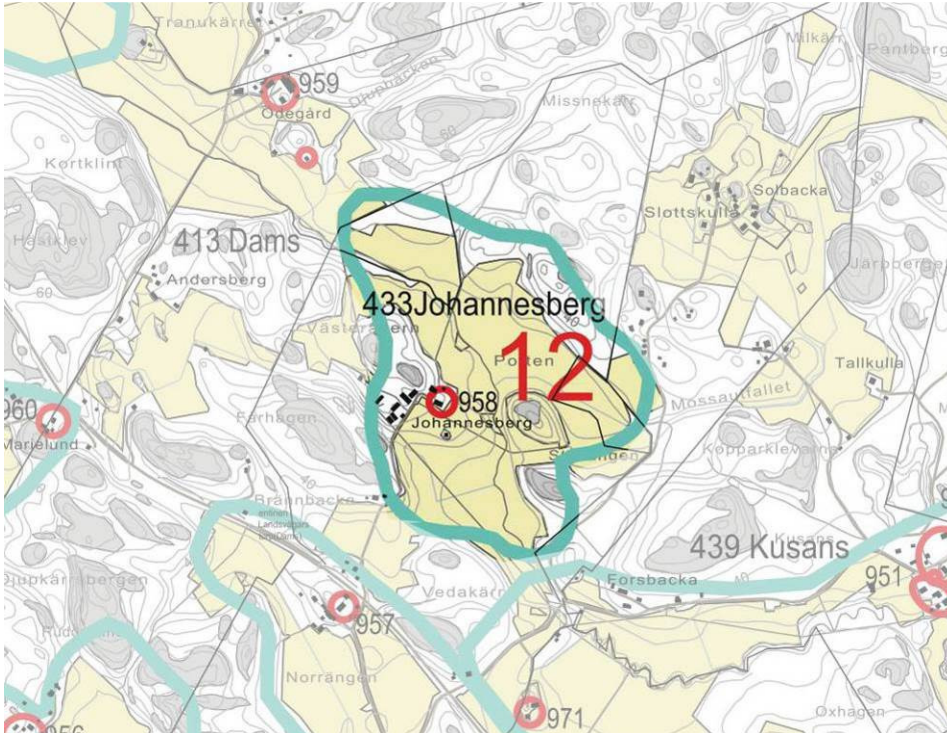
Dams (956)

Damsin komeat rakennukset ovat edustavalla paikalla peltojen pohjoispuolisen harjanteen laella, näköetäisyydellä. Päärakennus on vanhimmilta osiltaan vuodelta 1837. Pihamaata rajaavat harmaakiviaita ja istutukset. Poikkeuksellisen komea harmaakivinavetta on 1800-luvulta. Rakennus on alun perin ollut satulakattoinen, mutta nykyisin siinä on yläpuolella sijaitsevan hirsinavetan tavoin ylälappeeltaan aumattu taitekatto.

12 Johannesbergin kulttuurimaisema

kyliä: Johannesberg

kohteet
958

Talouskeskus on lounaaseen suuntautuvan peltoalueen luoteissivulla, kallioharjanteen kyljessä. Tila tunnettiin aiemmin Jävursbölen nimellä. 1860-luvulla rakennettu päärakennus on poikkeuksellisen komea, kartanomainen, klassistisia tyylipiirteitä omaava kaksikerroksinen hirsitalo. Se lienee rakennettu 1800-luvun puolimaissa, mahdollisesti vuonna 1862. Kokonaisuuteen kuuluvat kivi ja sementtitiilirakenteiset navetat sekä ns. dubbelria joka myöhemmin on puhkottu kalustovajaksi. Hieman erillään on kaunismuotoinen, pitkänurkkainen hirsimakasiini.

(958)

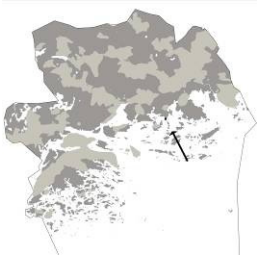

(958)

(958)

13 Kuruddenin huvila

kyliä: Ström

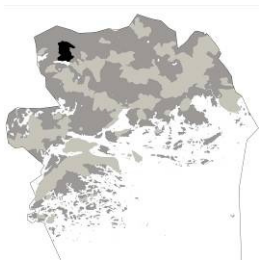
(749)

Kuruddenin huvila on Inkoon itäisellä rannikolla, Österskärenille työntyvän niemen kärjessä. Lohjan kalkki Oy:n patruuna Petter Forsström rakennutti sen itselleen 1927. Huvila säilyi Porkkalan vuokra-ajan yli, joskin itse vuorineuvos kieltäytyi sitä enää käyttämästä. Vuoden 1927 piirustusten mukaan valmistui puolitoistakerroksinen, jyrkällä satulakatolla varustettu, yksityiskohdiltaan lähinnä klassisistinen huvila.(2

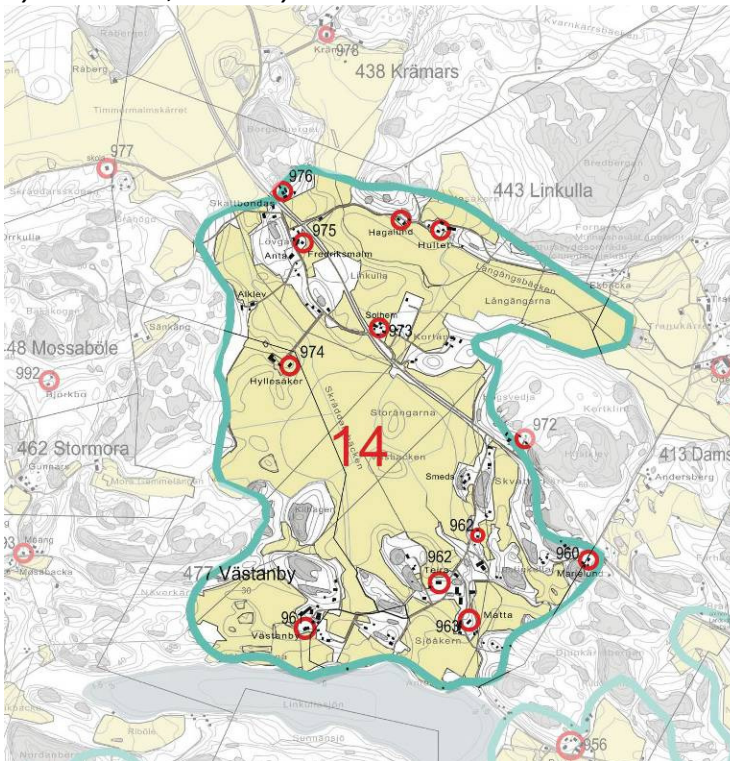
14 Långvikin-Marsjön kaivokset

Alueelle ei ole rakennetun kulttuuriympäristön kohteita, kuvaukset ks. maisemaselvitys.

15 Linkullan viljelymaisema

kyliä: Linkulla, Västaby

Mattan ja Teiran tilat

Linkulla on ollut koko seudun keskuskylä. Siihen on kuulunut viisi kantatilaa, joista Anta ja Pers kuitenkin liitettiin Teiraan (Teiran ja Johannesbergin muodostamaan kokonaisuuteen) ja Jofs Vestanbyhyn. Jäljellä olevat Matta ja Teira sijaitsevat toistensa tuntumassa järven pohjoisrannalla.

Tiloista itäisempi on Matta. Sen päärakennuksen vanhin osa, pääosa alakertaa, lienee 1700- luvun lopulta. Vanha parituparakenne on yhä jäljellä, samoin lukuisia kiintoisia yksityiskohtia, kuten kolmilapainen sisäkatto ja kahdeksanruutuisten ikkunoiden puhalletut ikkunalasit.

Teiran päärakennus on vuodelta 1884 ja rakennettu Komea navetta on pääosin vuodelta 1928, suunnittelijana Almark kuten Mattassakin.

Västanby (961)

Teira (962)

Matta (963)

Västanby (961)

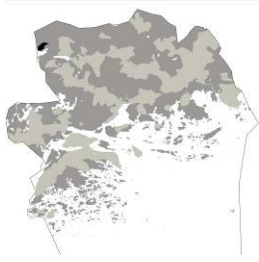

Teira (962)

Matta (963)

16 Mossabölen kulttuurimaisema

kyliä:

kohteet
987-990

Kylän ja tilan vaiheet ovat tavanomaiset. Mossabölen arvokkain osa ovat sen asuinrakennus ja viereinen viljamakasiini sekä niitä reunustava puusto ja kiviaita. Asuinrakennus on komea, julkisivuiltaan klassistishenkinen kahdella päätykamarilla jatkettu paritupa. Rakennus on pystytetty kahdessa osassa siten, että sen itäpää on nuorempi. Vanhimmat osat ovat ilmeisesti jo vuodelta 1794.

Asuinrakennuksen tuntumassa ovat luhti (1900-luvun alku), lohkokivinavetta (1911), viljamakasiini ja kaksi entistä työväen asuinrakennusta. Björkbo on yksi Mossabölen neljästä entisestä torpasta.

(987)

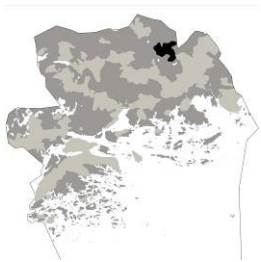

(987)

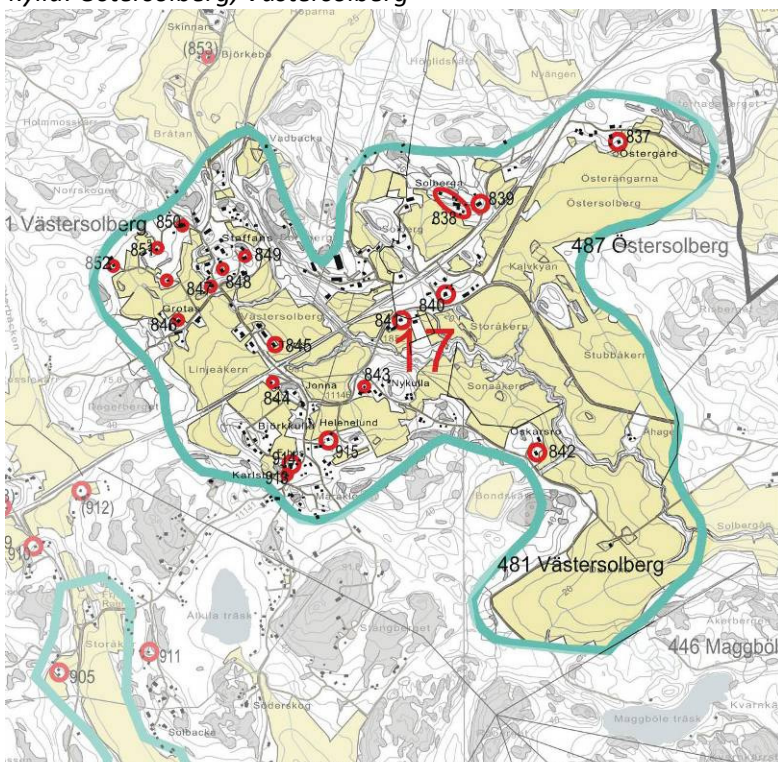

(998)

17 Päivölän-Solbergan kylä ja kulttuurimaisema

kylä: Östersolberg, Västersolberg

kohteet

837–852
913–915

Kylän maisemia ja rakennetta on erityisesti muuttanut Helsingin-Turun rata, jonka viimeaikaisissa oikaisuisissa ja pengerryksissä myös kylän rautatieasema on jo jäänyt radan sivuun. Keskiajalta periytyvällä kylätontilla sijaitsevat yhä Mangsin ja Staffansin talot. Kylälle nimen antanut kallio antaa jyrkän taustan joelle, jonka vapaan kosken varrella on jäänteistä 1800-luvun lopun myllytoiminnasta. Myllärin mökki Strömsberg on säilynyt perinteisessä asussaan.

Solbergin rautatieasema (987)

(843)

(851)

(845)

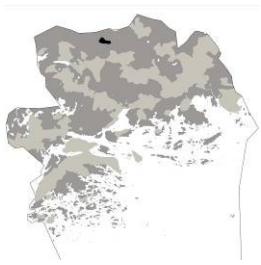

(846)

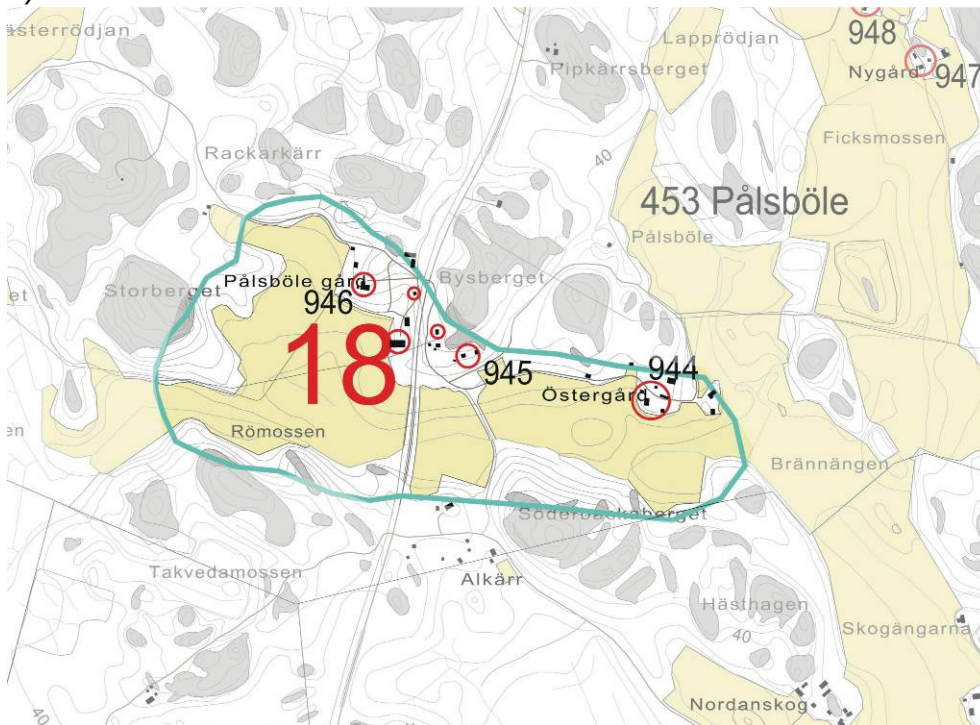

(848)

18 Pålsbölen kulttuurimaisema

kyliä: Pålsböle

kohteet
944-946

Pålsböle on Inkoon pohjoisrajalla, Lohjalle vievän uuden maantien varrella. Tila on yhdistetty kahdesta Pålshölen kylän kolmesta kantatilasta, Alfsista ja Bläsasista. Pålshölen 1915 valmistunut asuinrakennus on komea, taitekattoinen, pohjaltaan L-kirjaimen muotoinen hirsitalo. Puistomaisen tontin juurella ovat hirsinen talli ja 1909 valmistunut komea lohkokivinavetta. (2)

Pålshöle gård (946)

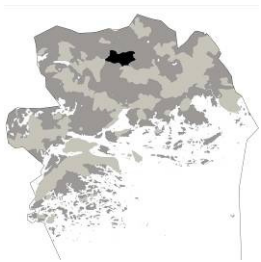

(946)

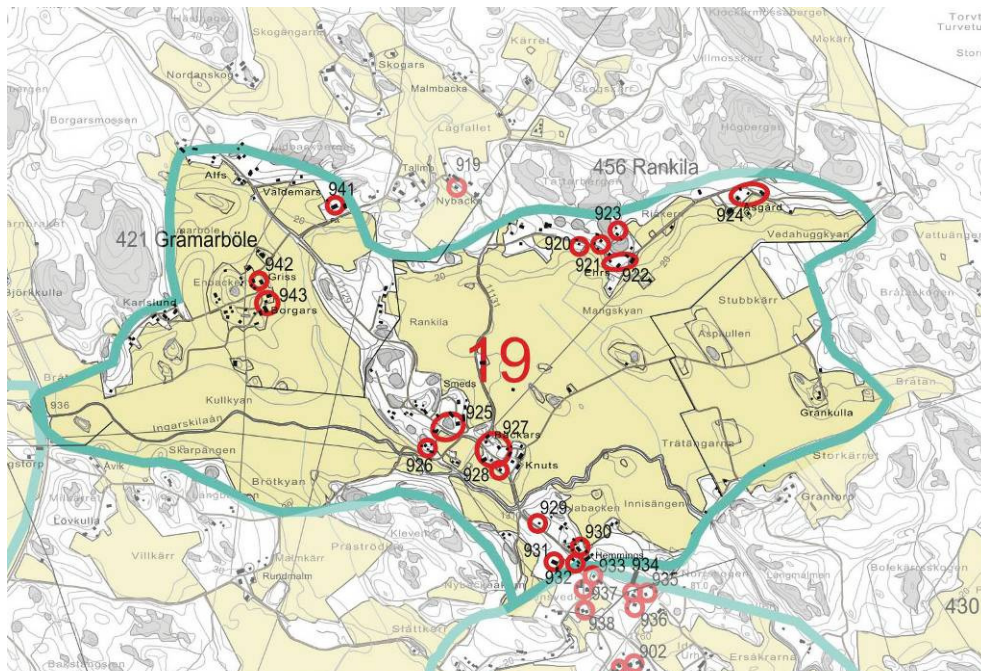

(944)

19 Rankilan kylä ja viljelymaisema

kylä: Gråmarböle, Rankila

kohteet

920-932

941-943

Kylä on rakentunut pitkänomaiselle kahdesta kalliosta muodostuvalla harjanteelle, talot raittimaisesti tien varteen. Etelänpuolella mutkittelee Ingarskilanjoki, jossa on seudun perinteinen myllykoski. Kylän talollisista on mainintoja lähteissä 1400-luvulta lähtien. Seuraavina vuosisatoina kylässä on ollut 56 tilaa viljelyksessä. Kylän isojako toteutettiin 1700-luvun lopussa, isonjaon täydennys mahdollisesti 1900-luvun alussa. Kylän rakennuskanta on monin osin uusiutunut; kokonaisuus on silti rakenteeltaan ja maisemiltaan huomionarvoinen. Tilojen päärakennukset ovat järjestään 1900-luvulta, erityisesti 1920- ja 1950-luvuilta, talousrakennukset silti usein vanhempia. Huomiota kiinnittävät jotkin hirsinavetat ja vanhat aitat tai luhdit sekä Rankilan vanha mylly ja saha. (2)

Rankila

(924)

(921)

(922)

(925)

(926)

(927)

(927)

(928)

Gråmarböle

942

9423

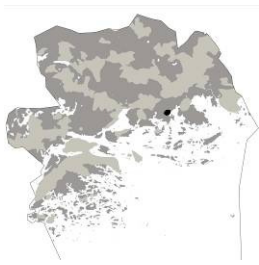

(941)

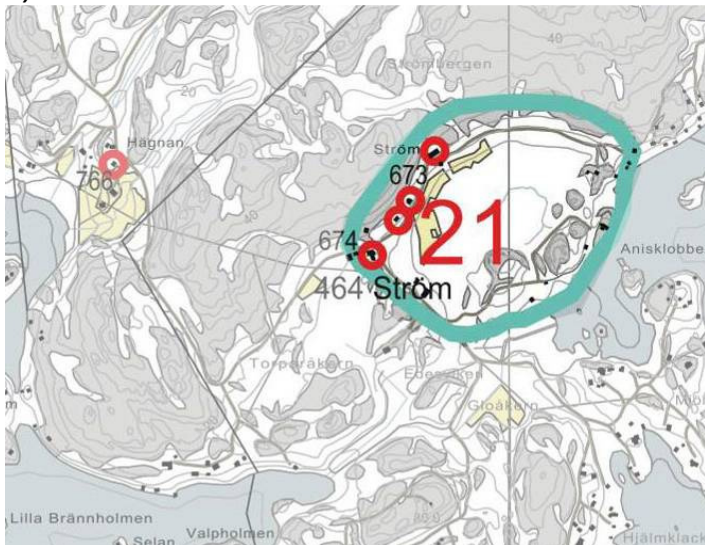
20 Storolarsin tila

Alue ei sisälly tämän selvityksen aluerajaukseen. Kuvaus ks. maisemaselvitys.

21 Strömsin kartano

kyliä: Ström

Strömsin yksinäistila on tietoja asiakirjoissa 1400-luvulta alkaen. Se sijaitsee kallioisessa ja soisessa metsämaastossa, jossa maanviljelyksen edellytykset näyttävät aina olleen hyvin niukat. Säterikattoinen vanha asuinrakennus korvattiin 1938 uudella, arkkitehti Berndt Aminoffin suunnittelemalla, klassisistisella ja kartanomaisella päärakennuksella. Rakennus on terassoitu lohkokivillä vähäisen peltoalueen pohjoisrinteeseen. Rakennukselle tulevan tien varressa on pari samoin ilmeisesti 1930-luvulta olevaa työväen asuinrakennusta.

(673)

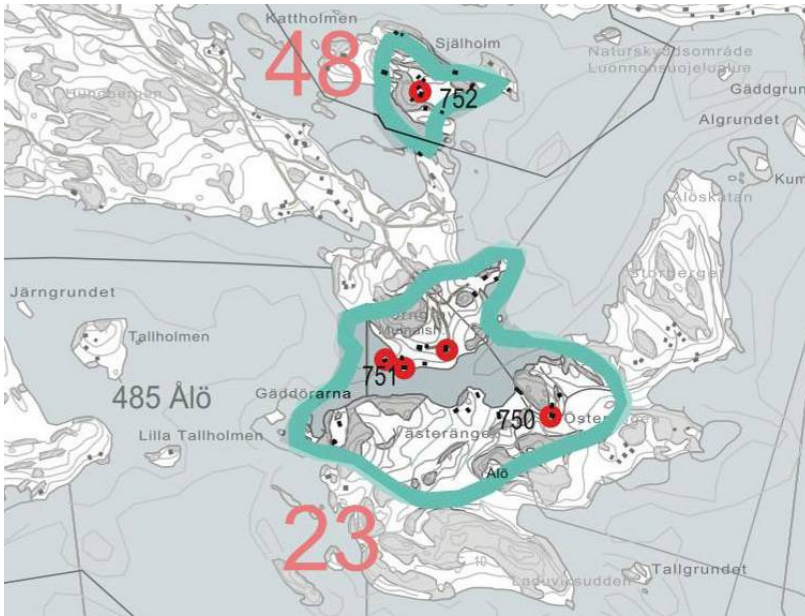
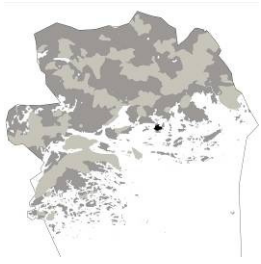

(673)

22 Västerbyn rantaniitty

Alueeseen ei sisälly rakennetun kulttuuriympäristön kohteita, kuvaus ks. maisemaselvitys.

23 Ålön salmen maisema

(751)

Ålö ja sen lähisaaret muodostivat muinoin pienen rälsstitilan, joka mainitaan lähteissä 1500-luvulta alkaen. Tila oli pitkään aatelin omistuksessa, 1770-luvulta lähtien kuitenkin talonpoikaistalojen lampuotitilana. Tilan vuokraajat ovat eläneet pääosin kalastuksella, mahdollisuudet viljelyyn ovat olleet rajoitetut. Ålön tilalla on ollut myös torppa läheisellä Knipsholmenilla. Saaren pohjoisrannalla, mainitun salmen äärellä on Österängenin tila peltoineen. Taitekattoinen asuinrakennus lienee noin 1920-luvulta. Rannalla on poikkeuksellisen kaunis venevaja ja laiturin jäänteitä. Salmen vastakkaisella rannalla on maisemaa täydentävä pieni maatila peltoineen.

(750)

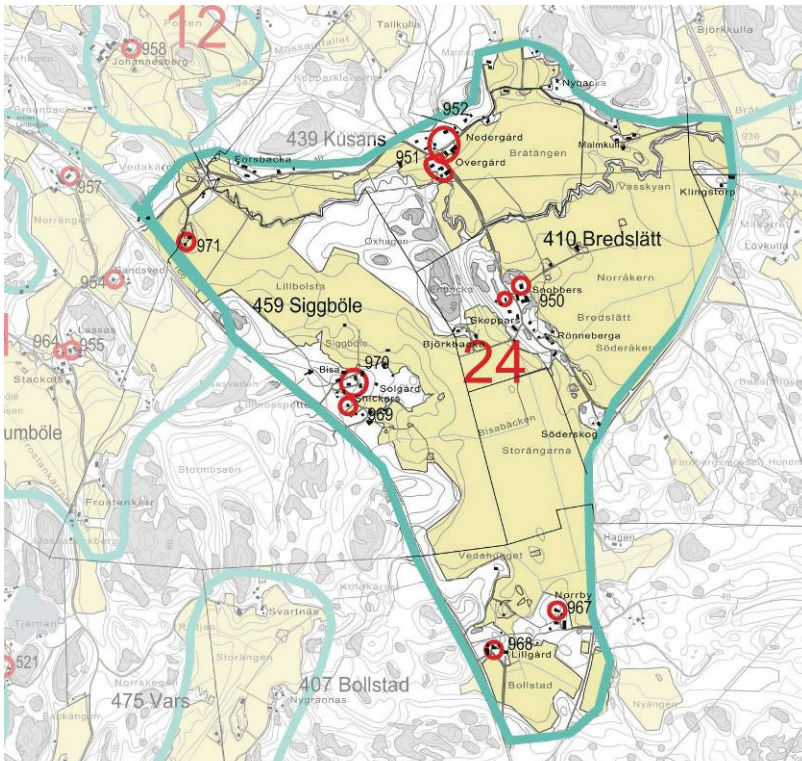
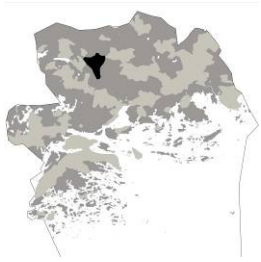

(750)

(751)

24 Bredslättn viljelymaisema

kohteet
950-952
967-971

Bredslättn viljelymaisema sijoittuu Virkkalantien ja eteläisen salontien väliseen kiilaan Siggbölen, Bredslättn ja Bollstadin kylien alueelle. Alueella on useita suurehkoja tiloja joilla on säilynyt paljon vanhaa rakennuskantaa. Alueen eteläosaan sijoittuu Norrbyn ja Lillgårdin tilat. Norrby on Inkoon vanhimpiin lukeutuva, jo 1664 mainittu torppa jonka paikalla nyt on kauniin kokonaisuuden muodostava 1900-luvun alun maatilarakennusten ryhmä.

Norrby (967)

Lillgård (968)

Norrby (967)

Inkoo, rakennetun kulttuuriympäristön selvitys 2012/2013

Pellon länsireunaan sijoittuva Solgårdin, Bisan ja Snickarsin tilakeskukset muodostavat poikkeuksellisen hyvin säilyneen kokonaisuus, johon kuuluu mm. Bisan 1870-luvun 2-kerroksinen päärakennus, Solgårdin 1914 valmistunut päärakennus, Snickarsin taitekattoinen päärakennus vuodelta 1924 sekä runsas määrä 1900-luvun alun talousrakennuksia, joista erityisesti mainittavia ovat kauniit sementtitiilinavetat.

(950)

(951)

(752)

Bredslättintien varteen sijoittuvat Skepparsin, Snobbersin, Övergårdin ja Nedergårdin tilat, joilla kaikilla on valkeat taitekattoiset 1900-luvun alun päärakennukset

(969)

(970)

(970)

25 Degerön viljelymaisema ja merenlahti

Alueeseen ei sisälly rakennetun kulttuuriympäristön kohteita, kuvaus ks. maisemaselvitys.

26 Kopparnäs

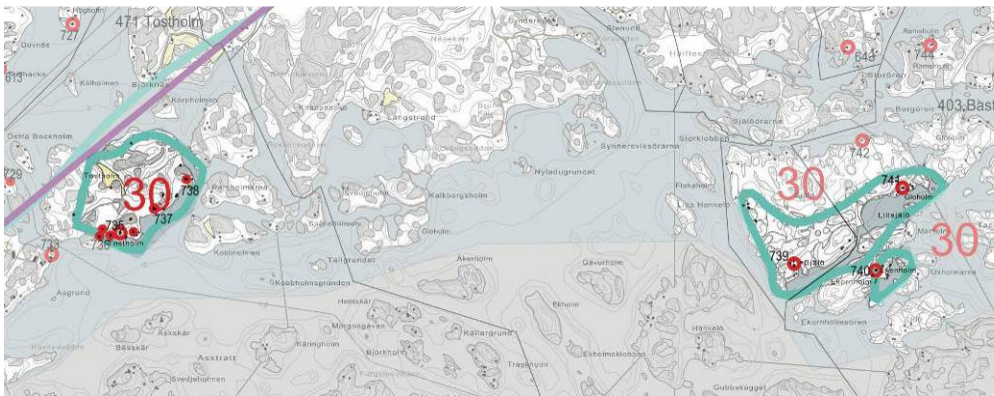
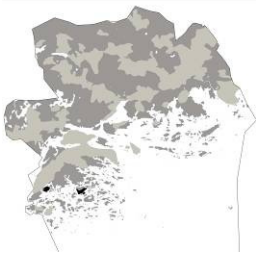
Alueeseen ei sisälly rakennetun kulttuuriympäristön kohteita, kuvaus ks. maisemaselvitys.

27 Kärrbyn viljelymaisema

Alueeseen ei sisälly rakennetun kulttuuriympäristön kohteita, kuvaus ks. maisemaselvitys.

6.3 KULTTUURIYMPÄRISTÖT SISÄSAARISTOSSA

30. Barösundin saaristo

kohteet
735-738
739-741

Orslandetin eteläpuolella leviävä Barösundin saaristo muodostaa laajan kulttuurimaisemakokonaisuuden, jossa on kuitenkin erillisiä, usein pienten selkien ympärille ryhmittyneitä pienempiä kokonaisuuksia ja joukko kulttuurihistoriallisesti erityisen arvokkaita yksittäiskohteita. Saaristo ei näy ennen 1700-lukua olleen pysyvästi asuttu sen pohjoisosan muutamaa kantatilaa (Tostholm, Bjurs, Bastö) lukuun ottamatta. Asutus levisi 1700-luvun puolivälistä alkaen kalastajatorppien myötä. Seuraavan vuosisadan vaihteessa saarilla tiedetään olleen viitisentoista kalastajaperhettä, 1900-luvun vaihteessa jo noin 80. Alueen asuinrakennukset ovat pienehköjä, yleensä pystyvuorattuja ja punaisiksi maalattuja hirsitaloja. Rakennukset ovat ryhmittyneet pienten satamalahtien ääreen, tavallisesti metsien ja kallioiden rajaamille rinnetonteille, ja niihin liittyy pieniä peltola, niittyjä ja puutarhoja.

735 Tostholm

736 Tostholm

Själön koulu (739)

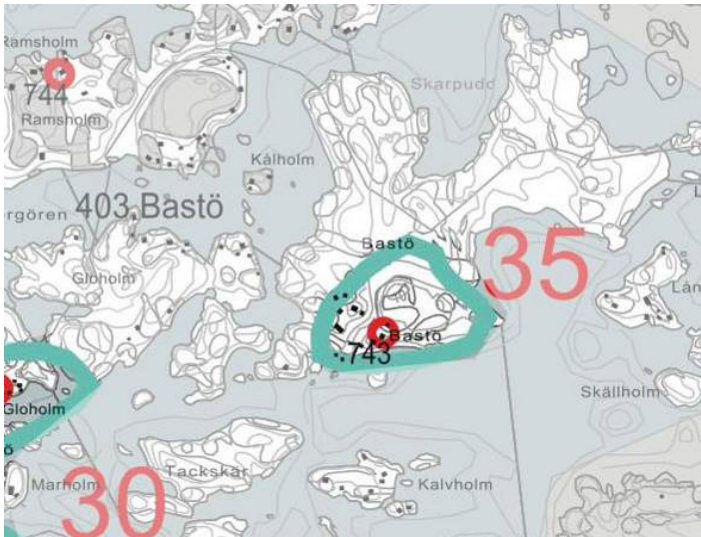
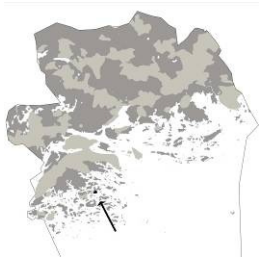

Ekornholm(740)

741 Själö

35. Bastön tila

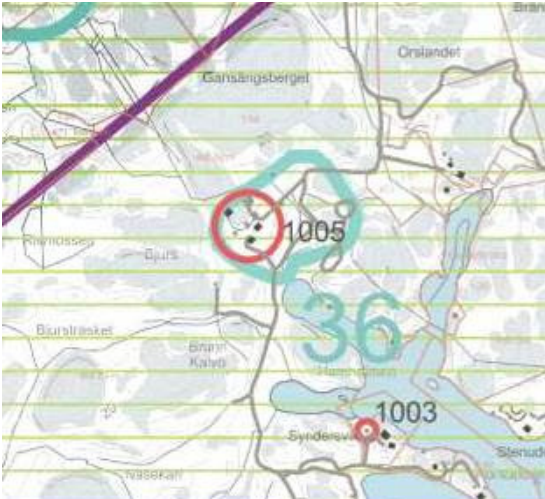
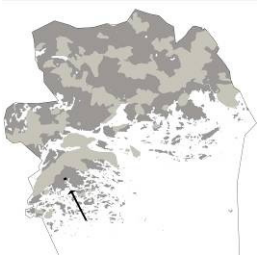
Bastö on Inkoon saariston pohjoisosassa, Orslandetin tuntumassa. Saaren tiloja mainitaan 1500-luvun asiakirjoissa. Tiloja oli ajoin jopa kuusi, 1600-luvulla kuitenkin enää yksi tai kaksi. Bastön tilaan kuului suuri osa Barösundin itäistä saaristoa. Sen saaret lienevät olleet asuttuja 1700-luvulta alkaen. Tila jaettiin 1908 pienempiin osiin ja samalla sen torpat itsenäistyivät.

Bastön talouskeskus on saaren etelärannalla, maisemallisesti kauniisti rantakallion laella. Vaikka tiivis, suljettu pihapiiri on jo hävinnyt, on täällä yhä useita vanhoja ja uudempiakin rakennuksia. Pitkänurkkainen, paritupapohjainen vuoliaskattoinen päärakennus on mahdollisesti 1800-luvun alkupuoliskolta.

Joitakin ulkorakennuksia on jäljellä, osin vapaa-ajankäyttöön muutettuina, mm. vanha savupirtti ja navetta. Rakennukset ovat maaston korkeimmilla kohdilla, tavallisesti kalliopaljastumilla, ja niiden väliin jää kasvillisuudeltaankin arvokkaita niittymäisiä notkelmia. Olennainen osa ympäristöä ovat kiviaidat, sireenit ja omenapuut. Bastön Västerhamn- Skepparnäsvikan tunnetaan 1840–70-luvuilta myös laivanrakennuspaikkoina. Alukset varustettiin tilan omaan purjehdukseen.

36. Bjursin tila

Bjursin komea rakennusryhmä on kallioisella tontilla Orslandetin eteläsivulla, Bjursvikenin rannalla. Bjursin tontti on vielä avoimena säilyneellä, tosin umpeen heinittyvällä peltoaukealla. Tilan talouskeskus on 1500–1600-luvulla mahdollisesti ollut sisempänä saarella, saaren tuolloin työntyneiden lahtien äärelle. Tilan kaksikerroksinen, paritupapohjainen päärakennus on 1820-luvulta. Päärakennuksen vieressä on 1879 valmistunut, alun perin syytinkikäyttöön rakennettu asuinrakennus. Kallion rinteillä ja lähiympäristössä on runsaasti talous- ja asuinrakennuksia, joista useimmat ovat saaneet nykyisen asunsa tai ovat rakennetut 1920-luvulla.

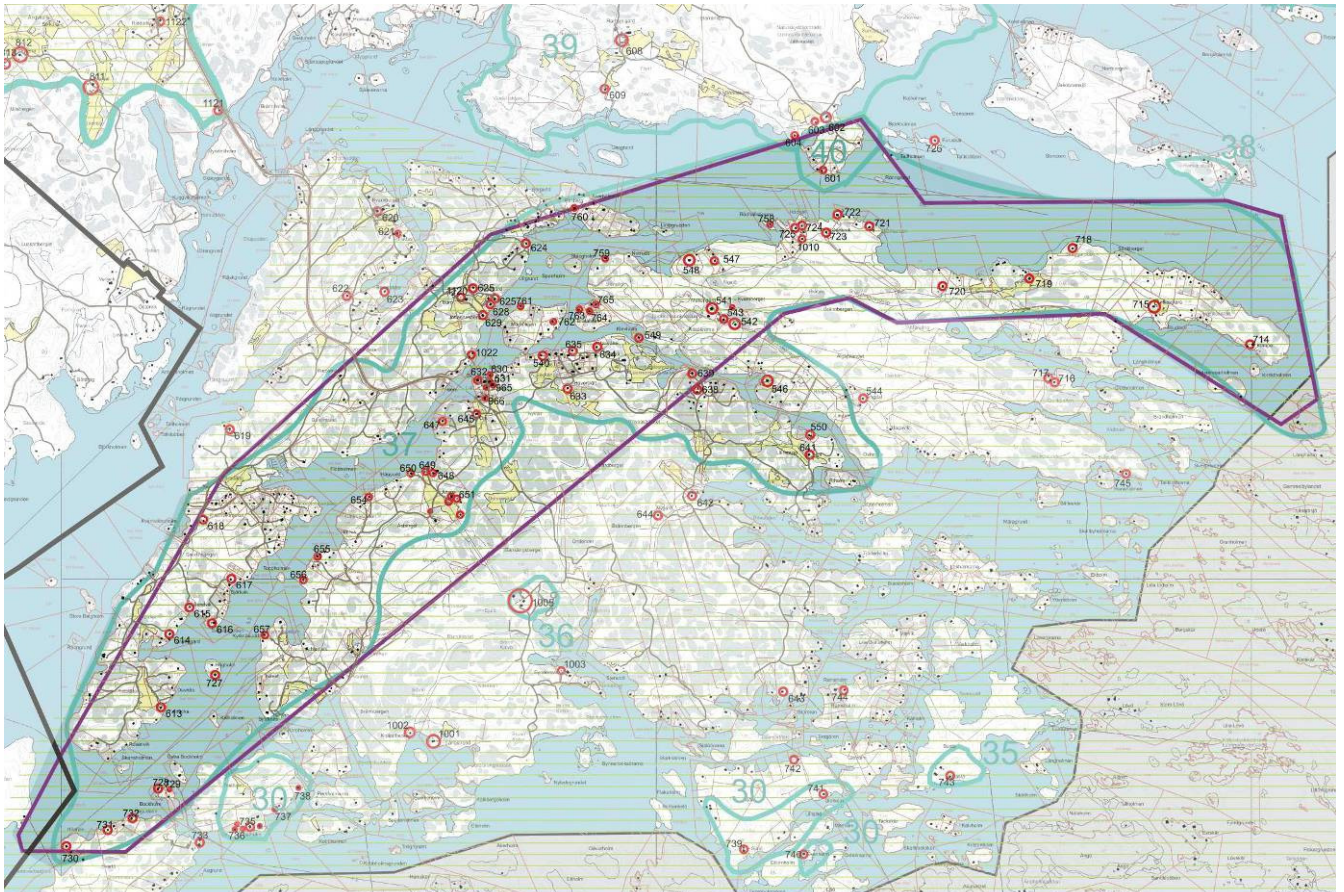
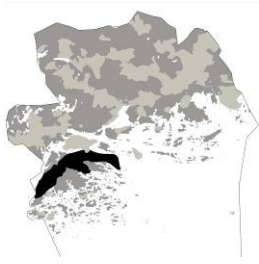
Päärakennus 1820-luvulta

Asuinrakennus vuodelta 1879

37. Barösundin kulttuurimaisema

kohteet

541-543, 547-549, 613-618, 624, 625, 628-636, 647-651, 654-657,
714-725, 727-730, 758-765, 965, 966

Barösund on noin kuuden kilometrin pituinen, kapeimmillaan Hycklesundin kohdalla tuskin 50-metrinen, lounais-koillisuuntainen salmi Inchoon saariston pohjoisosassa. Salmi on puristunut suurten Barölandetin ja Orslandetin väliin. Sen pohjoinen, vesireitin lähes sulkeva päätepiste on Åkerholm, etelärajana voi pitää Tostholmenia. Salmeen liittyy niin historiallisesti kuin maisemallisesti sen pohjoispuolinen vesialue; Stor Ramsjön, Jakob Ramsjön ja Älgsjön rajaamat, Skansuddenin toisistaan erottamat Skansfjärden ja Syssefjärden.

Kapean salmen rannat ovat ajoittain jyrkkärinteisiä, kallioisia ja metsäisiä, ajoittain matalampia ja lehtomaisia. Välillä pilkistää esiin saarten sisäosiin suuntautuvia peltonäkymiä. Vanha talonpoikais-, kalastaja- ja luotsiasutus on 1800-luvun lopusta lähtien saanut rinnalleen huviloita, täyshoitoloita, kesämökkejä ja Orsin kyläkeskuksen. Oman osansa väylän kulttuurimaisemaa ovat salmen eri aikoina käytetyt merimerkit. Barösund liittyy kiinteästi Suomenlahden merenkulun historiaan. Tunnettu tanskalainen 1200-luvun väyläselostus viittaa muinaisen kulkureitin tulleen kaakosta salmen suulle ja kääntyneen täältä Tostholmenin ja Svartön välistä, Sillsundista Inchoon eteläsaariston kautta Porkkalaan. Kartat 1600-luvulta osoittavat Tallinnan väylän haarautuneen samasta kohdasta mutta Porkkalaan vieneen reitin kulkeneen itse salmen läpi.

Salmen ja koko saariston liikenteellistä merkitystä osoittaa mm. se, että lähisaarten talonpojat olivat 1500-luvulta 1850-luvulle luotsitulallisia, että Barölandetin lounaiskulmassa oli 1650-luvulta 1800-luvun alkuun tulliasema sekä Stångholmenilla ja myöhemmin Skansuddenilla luotsiasema. Väylän sotilaallista arvoa osoittavat puolestaan Kustaa III:n sodan aikaiset varustukset ja taistelupaikka.

Jutansin tila viljelyksineen

651 Jutansin päärakennus 1800-luvun lopulta.

649 Jutansin vanha saha

Orslandetilla sijaitseva Jutansin pitkänomainen, metsien rajaama peltoaukea ulottuu toisessa päässään Barösundin rannalle ja on näin osa salmen maisemakokonaisuutta. Tilan päärakennus hallitsee maisemaa kallion laelta. Se on syvärunkoinen, satulakattoinen ja frontonilla komistettu 1800-luvun lopun hirsirakennus.. Kiviaita ja syreeni-istutukset rajaavat pihamaata. Tien varressa on komea lohkokivinavetta ja peltojen toisella laidalla hirsiriihi. Läheisyydessä on myös joukko muita asuin- tai talousrakennuksia.

Jutansin tilan omistaja Birger Rosenqvist perusti Jutansille kehäsahan vuonna 1935. Saha oli seudulla ainoa. Teollinen toiminta lakkautettiin 1954, mutta sahatoimintaa jatkettiin vielä pienimuotoisena vuoteen 1966. Sahalla oli enimmillään 13 henkeä kokopäiväisesti töissä.

Orsin tila

649

Orsin tila on Barösundiin rajautuvan, muilta sivuilta metsien vaihtelevasti rajaaman peltomaiseman laidassa. Sen asuinrakennus on ilmeisesti 1800-luvun puolimaista tai jälkipuoliskolta. Muita rakennuksia ovat sementtitiilinavetta 1930-luvulta, hirsiaitta ja rannan syytinkirakennus. Tilan vanha riihi on sisempänä, kalliolla tien laidassa.

Orsin kyläkeskus

Valhallan nuorisoseuratalo (965)

Vanha osuuskauppa vuodelta 1921 (631)

Entinen yläkansakolu(632)

Barösundin kapeimmalle kohdalle, Hycklesundetin kaakkoisrannalle on 1900-luvun alun kuluessa rakentunut kyläkeskus, johon mm. sisältyvät kaksi koulurakennusta, seuratalo, entinen postitalo sekä osuuskaupan myymälä varastoineen ja laitureineen. Rakennukset muodostavat salmelle hyvin näkyvän, tiiviin ja ryhmittelyltään kauniin kokonaisuuden, jolla on paitsi maisemallista myös historiallista ja rakennushistoriallista arvoa. Rakennusryhmän tärkeimpiä yksittäisiä kohteita ovat koulut, seuratalo ja myymälä.

37.4. Barön kylä viljelyksineen

Barön kylän pellot muodostavat Barösundiin rajautuvan, pienimittakaavaisen, kallioiden ja metsäsaarekkeiden täplittämän viljelymaiseman. Maisemaa rajaavat salmelle kallioharjanteet ja niiden kauniit 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun rakennukset. Rakennusten merkitys Barösundin kokonaisilmeelle on tärkeä.

Östergård(625)

Barön entinen täyshoitola (6328)

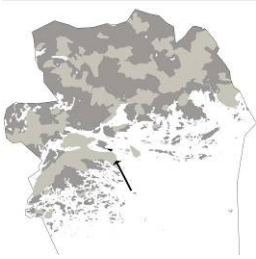
Barön entinen täyshoitola on puolitoistakerroksinen, taitekattoinen hirsirakennus vuodelta 1928. Se oli täyshoitolana viime sotiin asti. Östergård on poikkeuksellisen kauniisti detaljoitu, samoin taitekattoinen jugendtal.

37.5. Barösundin vapaa-ajan rakentaminen

Barösundin alueella on runsaasti huviloita ja täyshoitoloita, joita ei ole kattavasti tutkittu, joten kuva alueen vapaa-ajan rakentamisen historiasta jää vielä kovin aukolliseksi. Salmen eteläpään keskellä olevalla Högholmenilla on alkuaan konsuli Hugo Wallbergin rakennuttama komea taitekattoinen, ilmeisesti 1920-luvulta oleva huvila. Rannempana on kaksi pienempää, punaiseksi maalattua asuinrakennusta. Kaikki rakennukset ovat puuston keskellä ja jossain määrin piilossa salmen kautta kulkevalta liikenteeltä. Saarella aiemmin olleesta säilyketuotannosta ja höyrylaivalaiturista ei liene juurikaan jälkiä jäljellä. Svartön Högnäs on suurehko, uusrenessanssityylinen 1800-luvun lopun huvila. Niemen sivussa on kaunis lohkokivilaituri ja sen jatkona hirsiarckku. Rannassa on hirsinen sauna.

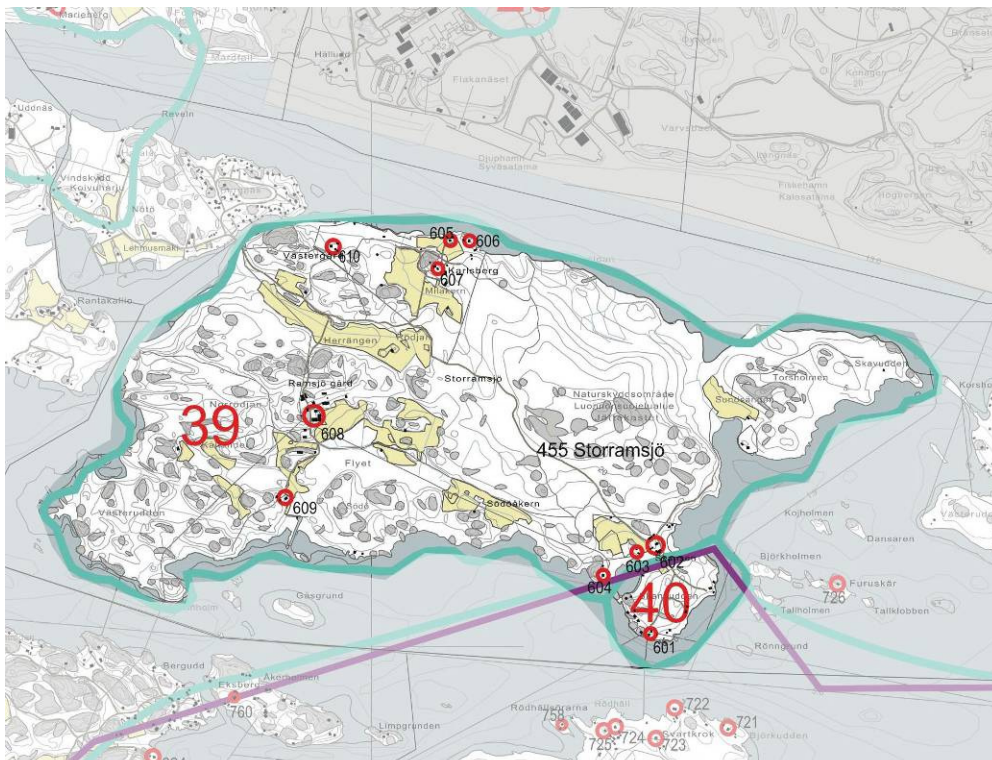
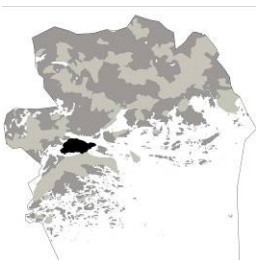
Oskarsbergin entinen myymälä ja täyshoitola ovat Barösundin eteläpäässä Orslandetilla. Noin 1910 rakennettu hirsitalo uusittiin täyshoitolaksi 1927, jollaisena se toimi vuoteen 1969. Muuten rakennuksessa on tehty vain vähäisiä muutoksia. Rakennus on asultaan vuosisadan alulle ominainen.

38. Älgsjön taistelun maisema

Alueeseen ei sisälly rakennetun kulttuuriympäristön kohteita, kuvaus ks. maisemaselvitys.

39. Stor Ramsjö

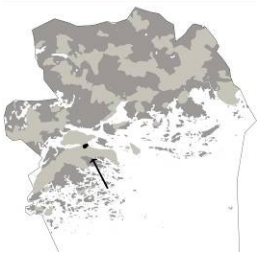
kohteet
602-610

Saari on maisemiltaan hyvin kauniilla paikalla Fagervikin suun ja Barösundin pohjoispään välissä, Barölandetin itäisenä jatkeena. Saaren pohjoispuolella ovat tosin hiilivoimala ja syväsatama olennaisesti muuttaneet rannikon siluettia.

Ramsjön tilan rakennuksilla ei nykyisellään ole juurikaan kulttuurihistoriallista merkitystä. Talouskeskus on sijoittunut kuivuneen merenlahden, Flyetin ääreen. Vanha kaksikerroksinen asuinrakennus siirrettiin jo 1800-luvulla Fagervikin ruukille. Saaren kulttuurihistoriallinen merkitys liittyykin sen kokonaisuuteen, ihmisen

ja luonnon vuorovaikutukseen karuhkossa saaristoympäristössä. Tällöin myös jo mainituilla miilunpaikoilla ja torpilla on oma merkityksensä. TARKENNA

40. Barösundin luotsiasema

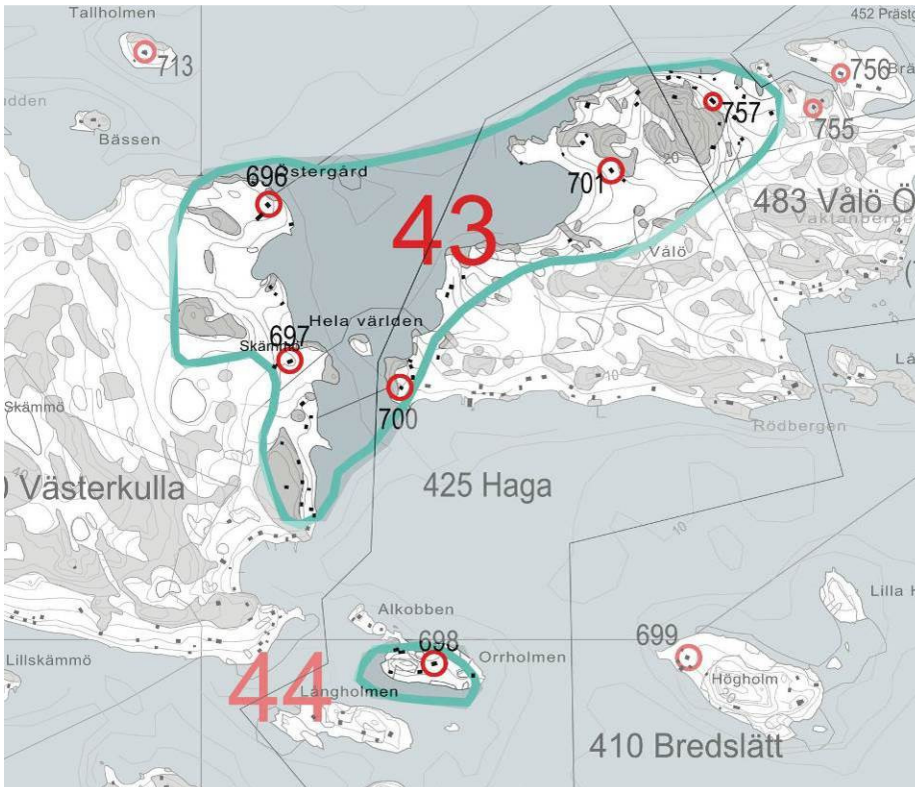
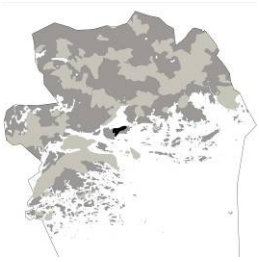

kartta ks. kohde 29

Barösund oli yksi rannikkoliikenteen solmukohdista, jossa rannikkoväylään risteytyi merireitti Tallinnaan. Lähisaarten tilalliset olivat 1850-luvulle asti luotsitalonpoikia, kunnes tämä järjestelmä korvattiin palkatuilla luotseilla ja luotsiasemilla. Luotsiaseman vahtitupa rakennettiin 1857 salmen pohjoispään Stångholmenille. Täältä se siirrettiin 1876 Skansuddenille, Stor Ramsjön kaakkoiseen niemeen. Satulakattoinen, tyyppiirustusten mukaan rakennettu mökki käsittää eteisen, kamarin ja tuvan. Kokonaisuuteen kuuluvat varastorakennus, linjataulut ja rannan hirsiarkkulaituri. Rakennusten itäpuolelle on jäänteitä Kustaa III:n sodan aikaisesta kenttävarustuksesta.

43. Skämmön ja Välön kulttuurimaisema

kohteet
696, 697
700, 701, 757

Inkoon Kyrkfjärdeniä etelästä rajaavien Välön ja Skämmön välinen, eteläpäässä Västerströmmeniksi kapeneva vesialue muodostaa yhtenäisen maisemakokonaisuuden. Siihen kuuluvat Skämmöllä Östergårdin ja Skämmön tilat ja Vålöllä saaren luoteiskärjen Vålö.

Skämmön tilat ovat suhteellisen nuoria, alkuaan vasta 1890-luvulla perustettuja Hoga- Västerkullan torppia. Skämmön tilan päärakennus on kookas, taitekattoinen hirsirakennus. Pienen peltoalueen laidassa on karja- ja ulkorakennus. Östergårdin asuinrakennus on sekin taitekattoinen mutta pienempi. Päärakennuksen vieressä on satulakattoinen karja- ja ulkorakennus. Välön saarella on von Wright -suvun huvila. Arkkitehtitoimisto Frosterus & Gripenbergin suunnittelema päärakennus valmistui vuoden 1919 jälkeen. (2)

Skämmö (696)

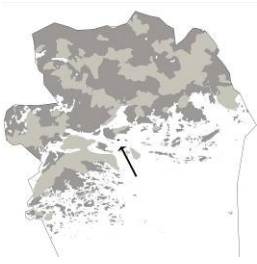

Vålö (701)

Vålö (700)

44. Orrholmen

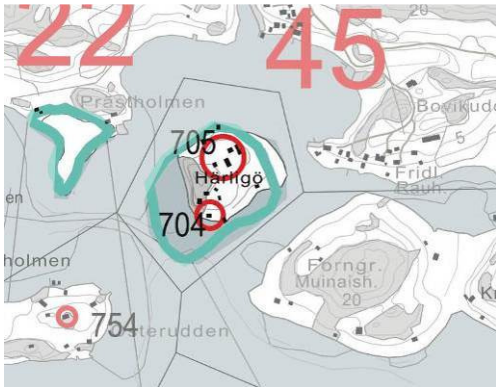
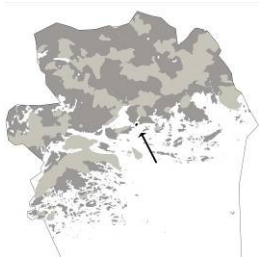
kartta, ks. kohde 43

Orrholmen on osa Skämmön kaakkoiskärjessä olevaa pientä saariryhmää. Tiedot saaren rakennusten vaiheista ovat niukat; saarella on ollut itsenäinen tila ilmeisesti 1920-luvun puolivälistä alkaen. Saaren keskiosan puistomaisella tontilla on alueelle tyypillinen 1920–30-lukujen taitekattoinen, peiterimavuorattu asuinrakennus. Lähellä on pienempi, huvilamainen asuinrakennus. Ulkorakennukset ovat saaren pohjoissivun lahdelman rannalla.

Skämmö (698)

45. Härligön huvilat

kohteet
704
705

Hovgårdin tilaan kuulunut, mantereen tuntumassa ollut Mas(s)holmen erotettiin 1887 itsenäiseksi palstatilaksi. Sen osti panimomestari O.B. Bäck, jonka kuoltua professori, Helsingin yliopiston rehtori Waldemar Ruin lunasti maat itselleen 1895. Saari on tämän jälkeen ollut suvun hallussa, ja erityisesti Hans Ruinin kirjallinen tuotanto on antanut sille omat kulttuurihistorialliset ulottuvuutensa. Näyttää siltä, kuin nimenomaan Bäck olisi lyhyessä ajassa antanut saarelle sen ominaisluonteen, mm. pystyttämällä peräti kaksitoista rakennusta sekä pengertämällä lohkokivilaiturin saaren etelärannalle. Lisäksi Bäck rakennutti kaksi komea kivikellaria sekä kaunisti saaren puutarhaksi ja puistoksi.

Saaren keskellä, loivasti etelään viettävällä nurmikkoisella tontilla ovat nykyiset, eteläsvultaan avoimeksi neliöksi ryhmitetyt rakennukset. Asuinrakennuksia on kolme, talousrakennuksia muutama. Saaren eteläkärjen kalliolla on hirsinen jugendvaikutteinen taiteilijahuvila. Saaren kärjessä on poikkeuksellisen komea, lohkoiksi hakatusta graniitista rakennettu höyrylaivalaituri ja samalla tavoin pengerretty rantakaistale.

(704)

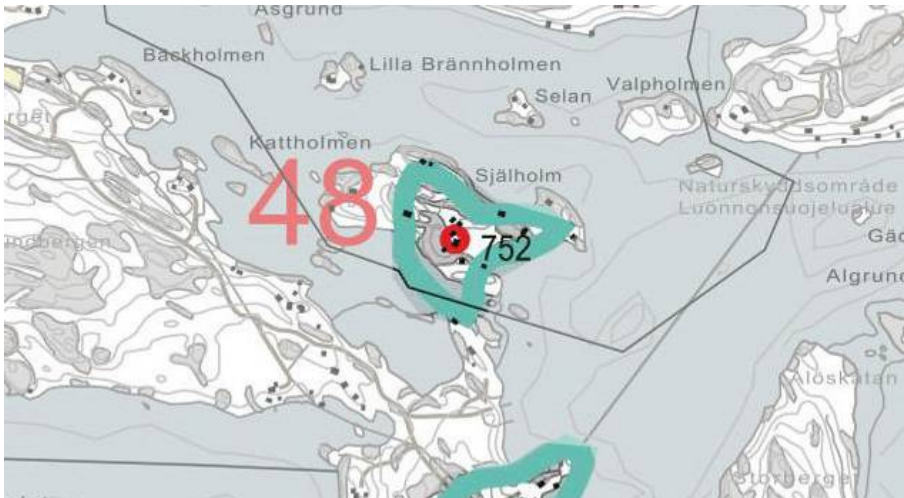
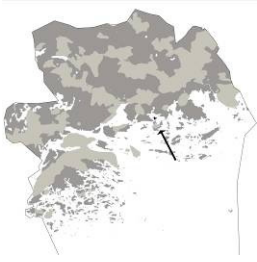

(705)

(705)

48. Själholmin kalastajatila

kohteet
752

Sjäholm saari on rannikon tuntumassa, Lågnäsin itäkärjessä. Saaren kaakkoispään lahdenpohjukassa on entinen kalastajatorppa vähäisine, jo heinittyneine viljelyläiskineen. Nykyiset rakennukset, kaksi asuintaloa ja viisi ulkorakennusta, ovat tärkeä osa maisemakokonaisuutta. Vanhempi, pitkänurkkainen ja vuoliaiskattoinen asuinrakennus lienee jo 1820-luvulta. Rakennusta on pidennetty lautaosalla. Muista ulkorakennuksista on mainittava rannassa pareittain olevat aitat. Muita rakennuksia on viime aikoina kunnostettu ehkä hieman kovakouraisesti; kokonaisuus on silti kaunis ja historiallisen perusluonteensa säilyttänyt.

(752)

(752)

(705)

51. Stora ja Lilla Knappsholm

Alueeseen ei sisälly rakennetun kulttuuriympäristön kohteita, kuvaus ks. maisemaselvitys.

7. ARVOT JA SUOJELUSUOSITUKSET

Inventoinnin kohdekorteilla kuvatut kohteet edustavat sellaisia Inkoon kulttuuriympäristön arvoja, joiden säilyminen niiden arvon ja ominaislaadun vaatimalla tavalla olisi turvattava. Kohteiden yhteydessä arvio-otsikon alla on lyhyt luonnehdinta ja perustelu kohteen arvolle. Kohteiden arvotus on tehty osana tätä selvitystyötä.

Suojeluperusteet

Kohteiden yhteyteen on kirjattu lyhyenä yhteenvedona kohteen erityiset suojeluperusteet. Tässä kohdassa on pyritty kuvaamaan niitä kohteen ominaispiirteitä, esim. harvinaisuus, tyypillisuus, arkkitehtoninen korkea laatu, erityinen kulttuurihistoriallinen arvo, asema maisemassa tms. johon suojelu perustuu. Suojeluperusteita tukee kolmijakoinen arvotus. Kohteen arvo ei määräydy yksin arvokriteerien lukumäärän mukaan, koska yksikin kriteeri voi olla hyvin vahva.

Kohteiden arvotuksessa on käytetty seuraavia arvoperusteita:

Kulttuurihistoriallinen arvo

Kulttuurihistoriallinen arvo on laaja käsite jolla halutaan ilmaista että kohteen säilyttäminen aineellisen ja henkisen kulttuuriperinnön ilmentymänä on yhteisön kannalta toivottavaa.

Rakennushistoriallinen arvo

Rakennushistoriallinen arvo voi liittyä rakennuksen arkkitehtoniseen eheyteen tai ominaislaatuun, erityiseen rakennus-tekniiseen ratkaisuun tai tiettyä, esimerkiksi paikkakunnan rakennusperinnettä ilmentävään toteutukseen, rakennuksen tyypillisyyteen tai harvinaislaatuun. Rakennuksen erityinen käyttötarkoitus voi myös olla rakennushistoriallisen arvon peruste.

Maisemallinen arvo

Rakennetussa ympäristössä merkittävä ja kulttuurimaisemaan vaikuttava tai ympäristökuvaa rikastuttava rakennus/ rakennusryhmä jonka säilyttäminen on maisemanäkymien tai kyläkuvan kannalta toivottavaa

8. KÄSITTEITÄ

Kulttuuriympäristö

Kulttuuriympäristö on yleiskäsite. Sillä tarkoitetaan ympäristöä, jonka ominaispiirteet ilmentävät kulttuurin vaiheita sekä ihmisen ja luonnon vuorovaikutusta. Kulttuuriympäristöön liittyy myös ihmisen suhde ympäristöönsä ennen ja nyt; sille annetut merkitykset, tulkinnat ja sen erilaiset nimeämiset. Tarkemmin kulttuuriympäristöä voidaan kuvata käsitteillä kulttuurimaisema ja *rakennettu kulttuuriympäristö*. Tämä selvitystyö käsittelee rakennettua kulttuuriympäristöä.

Inventointi

Inventointi on esimerkiksi rakennettua ympäristöä koskevan tiedon hankintaa ja tallentamista. Inventointi jakautuu tiedon kokoamiseen esimerkiksi kirjallisuus- ja arkistolähteistä ja maastohavaintojen avulla. Inventointiin voidaan liittää selvitys alueiden ja kohteiden arvoista.

Selvitys

Alueen tai kohteen historian, ominaisuuksien, toiminnan tai fyysisten piirteiden muutosten kuvaamista ja selvittämistä mm. maastokäynteihin ja arkistolähteisiin perustuen. Selvitys sisältää yleensä *johtopäätöksiä ja yhteenvetoja* alueiden tai kohteiden arvosta (esimerkiksi maisemaselvitys, rakennushistoriallinen selvitys, kaavojen edellyttämät selvitykset).

Arvo ja merkittävyys

Rakennetun kulttuuriympäristön ja kulttuurimaisemien arvoa määriteltäessä puhutaan mm. *historiallisista, rakennushistoriallisista, arkkitehtonisista, rakennusteknisistä, taiteellisista ja maisemallisista arvoista*. Kohteen arvon määrittämisessä (arkikielessä myös arvottaminen) käytetään vakiintuneita kriteerejä. Alueiden ja kohteiden hoito ja suojelu perustuu tunnistettuihin arvoihin ja niiden *valtakunnalliseen, maakunnalliseen tai paikalliseen merkittävyyteen*.

(www.rakennusperintö.fi)

9. LÄHTEET

VIITTEET

- 1) Härö Mikko 1993. Läntisen uudenmaan rakennusten ja maiseman kulttuurihistoriallinen inventointi, Läntisen Uudenmaan seutukaavaliitto
- 2) Putkonen Lauri 2005. Selvitys Uudenmaan rakennetusta kulttuuriympäristöstä, Uudenmaan liitto, luonnos.
- 3) Backman Sigbritt. 1993 inventointi
- 4) Ympäristötoimisto 1983. Kulturlandskapet i Barösund,
- 5) Brenner Ola 1979. Torpare och landbönder i Ingå.
- 6) Brenner Alf 1972. Ingå Fagervik Degerby I
- 7) Brenner Alf 1972. Ingå Fagervik Degerby II
- 8) Brenner Ola 1971 Ingå Fagervik Degerby III
- 9) Nikander G, Jutikkala E 1939 Säterier och Storgårdar i Finland
- 10) Grönberg A 1933 Barösund historia
- 11) Eriksson, Grönholm 2006. Barösund

KAAVA-AINEISTO

tekijä, sijainti

Maa ja Vesi Oy

Suunnittelukeskus

kunnan verkkosivuilla

Uudenmaan liiton julkaisu A 17- 2007

aineistonimike

Inkoon yleiskaava 1993

Inkoon ulkosaariston osayleiskaava 1997

Inkoon saariston rantayleiskaava 1989

Yleiskaava 1993

Asemakaavoja

Uudenmaan maakuntakaavaselostus

VALOKUVA-AINEISTO

tekijä, sijainti

Igor- Museo

Kulttuurisampo

Suomen maatilat

Sky Foto

aineistonimike

Kuvakokoelma

Ilmakuvat, Karhumäki

viistoilmakuvia saariston alueelta
2011

HISTORIALLISET KARTAT

tekijä, sijainti

<https://jyx.jyu.fi>

<http://kronos.narc.fi/karttahaku/>

<https://jyx.jyu.fi>

<https://jyx.jyu.fi>

<http://kronos.narc.fi/karttahaku/>

<http://kronos.narc.fi/karttahaku/>

aineistonimike

pitäjänkartat 1769, JYU

pitäjänkartat 1842, KA

pitäjänkartat 1842, JYU

Kalmbergin kartasto, 1855 R VII : List 8

senaatin kartat 1872

venäläiset topografiset kartat 1872

Kansalliskirjasto	pitäjänkartat 1:20 000 1930-1940-l
Kansalliskirjasto	topografi kartat 1:20 000, 1930-l
Kansalliskirjasto MML	Karta över Ingå socken 1:30 000 v. 1936/ MMH peruskartat 1:20 000, 1960-1970-l
Timo Alanen ja Saulo Kepsu, SKS 505, Tampere 1989 Arkistolaitos, Digitaaliarkisto, 2011	Kuninkaan kartasto Suomesta 1776-1805,

KULTTUURIYMPÄRISTÖ- JA MAISEMASELVITYKSET JA –INVENTOINNIT

tekijä, sijainti	aineistonimike
Museovirasto	RKY 2009
Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16.	RKY 1993 Rakennettu kulttuuriympäristö – valtakunnallisesti merkittävät kulttuuriympäristöt 1993
Putkonen, Lauri Läntisen Uudenmaan seutukaavaliitto 1993, Mikko Härö Uudenmaan liitto. Putkonen, Lauri, toim.	Läntisen Uudenmaan rakennusten ja maiseman kulttuurihistoriallinen inventointi. Rakennettu Uusimaa. Uudenmaan rakennettu kulttuuriperintö. Inventointiluonnos, 2005 , kartta
Sigbritt Backman ja Tammisaaren museo, 1999 Haglund, Hilding	Rapport över bebyggelseinventering inom Ingå centrumområde. De ryska befästningsverken I, Ingå 1914-1918, Hilding Haglund, Ingå 1999
Sigbritt Backman, Maa ja Vesi Oy	Museon inventointilomakkeet alueen vanhoista rakennuksista 1990-l alusta+ myöhempiaikaisia täydennyksiä Inkoon ulkosaariston rantaosayleiskaava, rakennus- tai kulttuurihistoriallisesti arvokkaat suojelukohteet. 1999
Helsingin yliopiston historian laitos. Julkaisuja n:o 4. 1973 Putkonen, Lauri Seppälä, Annukka Metsäranta, Pinja (toim.) SKS:n Toimituksia 1274, Tieto. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 33. Helsinki 2010. Aalto-yliopisto, Kaisa Laine, 2011. Aalto yliopisto, Anni-Maija Fincke, 2011 Ympäristötoimisto Oy LT-konsultit Jaakko Pöyry Infra, Maa ja Vesi LT-konsultit Oy	Suomen asutus 1560-luvulla 1973 Kyläluettelo, Kartasto Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat teollisuusympäristöt 1989 Skavudd: Inkoolaisen tilan historia 2007 <i>Linnoista lähiöihin</i> . Rakennetut kulttuuriympäristöt Suomessa. Inkoon sisäsaariston kulttuurimaiseman ominaispiirteet, uhat ja mahdollisuudet Perinteisten saaristokylien elementit Inkoon saaristossa. Kulturlandskap i Barösund 1982-83 Landskapsinventering över Ingå kyrkby 1999 Inventering av fastlandsdelen i Ingå 2001 Inkoon kirkonkylän maisemaselvitys rakennuskaavoitusta varten 1999 Joddbölen sataman ja lähialueen maisemaselvitys 2007
Lohja Rudus Oy Ab (FCG, Suunnittelukeskus Oy, Maisema-arkkitehti Riikka Ger Ympäristökeskus	Arvokkaat maisema-alueet, Maisema-aluetyöryhmän mietintö 1992.
Uudenmaan ympäristökeskus Juha Pykälä ja Thomas Bonn 2000 (AY178).	Uudenmaan perinnemaisemat - Ängar, hagmarker och skogsbeten i Nyland.

Uudenmaan ympäristökeskus
Jukka Husa ja Jari Teeriaho (AY 350).
Uudenmaan ympäristökeskus
Punkari, Raunio
Uudenmaan ympäristökeskus (nyk. ELY)
Uudenmaan ELY-keskus
Uudenmaan liitto?

Uudenmaan liitto
Uudenmaan liitto
Uudenmaan liitto 2001

Länsi-Uudenmaan seutukaavaliitto
Varsinais-Suomen seutukaavaliitto

Luonnon ja maisemansuojelun kannalta arvokkaat kallioalueet
Uudellamaalla 2004
Luonnon- ja maisemasuojelun kannalta arvokkaat kallioalueet
Uudenmaan läänissä, 1994.
Uudenmaan maisemarakenneselvitys (2007)
Maalle! Helsingin seudun kulttuuriympäristöopas, luonnos
Maisemahistoriallinen selvitys paikkatietoina. (Selvitys sisältää
1590-luvun kylät, 1780-luvun kylät, pellot ja niityt.)
Mansikkapaikat Uudellamaalla ja Itä-Uudellamaalla
Uudenmaan kulttuuriympäristöselvitys, luonnos 2011
Näkymiä maakunnan maisemahistoriaan
Uudenmaan liiton julkaisu E 113- 2011
Länsi-Uudenmaan kulttuurimaisemainventointi 1992
Maakunnallinen maisemaselvitys – Varsinais-Suomi 1990

LUONTOSELVITYKSET JA -INVENTOINNIT

tekijä, sijainti
LT-konsultit Oy, FM Thomas Bonn

Västra Nylands regionplansförbund
Uudenmaan seutukaavaliittojen julkaisu
31
Bonn, Thomas
Koistinen, Marja; Murto, Risto
Punkari, Raunio

FCG Suunnittelukeskus Oy
Jari Kärkkäinen, FK

aineistonimike
Inkoon kirkonkylän rakennuskaava-alueen luontonselvitys 1999
Suomen Natura 2000 -verkosto ja siihen kuuluvat
luototyypin suojelumääräykset
Naturinventering i Ingå 1993
Luonnonsuojelualueet

Skärgårdsbotanisk inventering i Ekenäs och Ingå 1992
Bjursin luonnon perusselvitys 1985
Luonnon- ja maisemasuojelun kannalta arvokkaat kallioalueet
Uudenmaanläänissä 1994
Luontonselvitys 2008

MUINAISJÄÄNNÖKSET

tekijä, sijainti
Helena Edgren

J. Lauren 1993
Museovirasto

Museovirasto,
DNRO 11/201/1997
Museovirasto
Uudenmaan liitto

Museovirasto, FM Johanna Seppä

Museovirasto

Museovirasto

aineistonimike
Inkoon rannikon ja saaristoalueen esihistoriallisten
muinaisjäännösten inventointi 1984
Kiinteät muinaisjäännökset, kaava-alue inventointi
Inkoo prästgården, Kaukolämpöputkikaivannon arkeologinen
dokumentointi 14.-18.5.2007,
Arkeologiset jatkotutkimukset hautausmaan laajennusalueella,
1997
Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset 2009
Historialliset paikkatietoaineistot Uudeltamaalta,
Maisemahistoriallinen selvitys 2009
Inkoo Joddböle, Arkeologinen osainventointi asemakaava-
alueella 2007

Maiseman muisti - Valtakunnallisesti merkittävät muinaisjäännökset,
2001

Muinaisjäännösrekisteri, 2011 osoitteessa:
http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/mjreki/read/asp/r_default.aspx.

MUUT SELVITYKSET

tekijä, sijainti

Hki, Liikuntavirasto
Museoviraston rakennushistorian osaston
raportteja 21.
Tielaitos, Tiehallitus.

aineistonimike

Elisaaren ulkoilualueen yleissuunnitelma 1994
Harri Nyman, Meriväylien rakennusperintö.
Toim. Marja-Leena Ikkala. 2009.
Tapio Salminen, Suuren Rantatien inventointi,
yhteenvetoraportti. Tiemuseon raportteja 1/1992.

KIRJALLISUUS

Backman Sigbritt, Elgert Richard, Porkkala , bygd i förvandling, 2008

Barösundsbladet

Brenner Ola 1979. Torpare och landbönder i Ingå.

Brenner Alf 1972. Ingå Fagervik Degerby I

Brenner Alf 1972. Ingå Fagervik Degerby II

Brenner Ola 1971 Ingå Fagervik Degerby III

Degerby 1944-1956-1996. Ingå kommun

Eriksson, Grönholm 2000. Barösund

Grönberg Artur, Barösund. 1933

Härö Mikko 1993. Läntisen uudenmaan rakennusten ja maiseman kulttuurihistoriallinen inventointi,
Läntisen Uudenmaan seutukaavaliitto

Harju, Tiilikainen, kuninkaallinen merikartasto 2009

Ingå i bild. 1987. Ingå Sparbank

Inkoo 650 vuotta

Kuninkaantie Länsi-Uudellamaalla, Uudenmaan seutukaavaliitto 1991.

Nikander G, Jutikkala E 1939 Säterier och Storgårdar i Finland

Oljemark Karl. Ingå Socken. 1915

Rosenqvist-Lundberg Berit. Kungsfarleden i Barösund, 2007-2008

Rosenqvist-Lundberg Berit. Skäriborna i Barösund berättar, del 1,2,3,4 2007-2008

Putkonen Lauri 2005. Selvitys Uudenmaan rakennetusta kulttuuriympäristöstä, Uudenmaan liitto, luonnos.

Suomen maatilat 1, 1933

Suomen maatilat 1, 1967

Ympäristötoimisto 1983. Kulturlandskapet i Barösund